

«Gud» - fra løsning til problem

Kritisk diskusjon av forestillinger knyttet til gudstroen

ARTIKKEL

UNDERSØKELSE

RAPPORT

NOTAT

HÅNDBOK

Av Børre Nylehn

Skriftserien nr. 63. Høgskolen i Agder, Kristiansand 2000

“GUD” - FRA LØSNING TIL PROBLEM

“GUD” - FRA LØSNING TIL PROBLEM

Kritisk diskusjon av forestillinger knyttet til gudstroen

av

Børre Nylehn

Design: Høgskolen i Agder
Sats og trykk: Trykkeriet, Høgskolen i Agder

Tittel/Title: **«Gud» - fra løsning til problem**
Kritisk diskusjon av forestillinger knyttet til gudstroen

Forfatter/Author: Børre Nylehn
Avdeling: Avdeling for økonomi- og samfunnsfag
Fagområde/Subject Area: Samfunnsfag

Sammendrag/Summary:

Den kristne gudstroen må ledsages av forestillinger, selv om troen bare må tas som gitt. Forestillingene om frelse, om Guds rolle, om verden og livets opprinnelse og om hva troen kan bety for ens livsførsel, kan vi forholde oss kritisk til.

(Mange av) de kristne forutsetter at det foreligger et sant budskap fra Gud, men intet budskap kan være entydig. Det må tolkes, og tolkningene endrer seg med språket og vår forståelse. «Bibelens sanne budskap» kan derfor aldri bestemmes entydig.

Forestillingen om Gud som en første årsak og som verdens og livets skaper, representerer fornuftsmessige begrunnelser for gudstroen. De er forfeilet, for når de fremmes, oppstår det uløselige vanskeligheter. Gud som «verdens hersker» er en svært uklart tanke, og det er umulig å se en plan eller styring i det som foregår her i verden. Det kunne antas at Guds styrelse ikke er til å forstå for oss mennesker, men da blir forestillingen om hans regime tom.

De kristnes tanker om frelse og fortapelse innebærer at det skal skilles ut noen av oss som får komme til Gud. Dette kan være bestemt på forhånd eller basert på kandidatens liv her på jorden, men begge tilfeller må anses som fullstendig urimelige. Entydige skiller mellom fortjente og fortapte er i strid med alt vi vet om menneskers liv.

Et «liv med Gud» kan ikke gis et presist innhold, og hver og én må velge sin vei, men det medfører at det blir mange kristne lærer og uklart hva «kristent liv» betyr. Alt i alt er det grunnlag for å hevde at hypotesen «Gud» står svært svakt.

Emneord:

- 1 Gud
- 2 Religion
- 3 Kristen tro
- 4 Kristne forestillinger
- 5 Tro og fornuft

Key Terms:

- 1 God
- 2 Religion
- 3 Christian faith
- 4 Christian conceptions
- 5 Faith and reason

Skriftserien nr. 63
(Publication Series No. 63)

ISSN: 0806-5942
ISBN: 82-7117-405-3

Dato/Date: Desember 1999
Sidetal/Pages: 139

Pris/Price: NOK 120.-
Revisjon/Revised:
Klausul:
Kopinor-avgift:

*People spend hours bemoaning the
fact that they cannot communicate.
I feel that if people cannot communicate,
the very least they can do, is to shut up!*

Tom Lehrer

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	9
1. INNLEDNING	11
1.1. Bakgrunn	11
1.2. Hensikt og begrunnelse	13
1.3. Tro og fornuft	16
1.4. Den vage religiøsitet	18
1.5. Problemstilling	21
2. NOEN PREMISSE FOR DISKUSJONEN	25
2.1. Enkelte nyere erkjennelser av betydning	25
2.2. Problemet med én, sann lære	30
2.3. Den nødvendige analysen	33
2.4. Noen konklusjoner om en mulig gud	37
3. OM GUDSBEVIS	39
3.1. Ingen bevismulighet	39
3.2. Undrenes irrelevans for troen	41
3.3. Gud som årsak	43
3.4. Gud som skaperen	46
3.5. "Gud" som grunnlag for tro	50
3.6. Noen konklusjoner om en mulig gud	52
4. UTVIKLINGSLÆREN OG TRO	55
4.1. Alternative skapelsesprosesser	55
4.2. Kristne forestillinger og noen trekk ved utviklingslæren	60
4.3. Noen konklusjoner om en mulig gud	64
5. GUD SOM HERRE OG HERSKER	65
5.1. Ulike herskerroller	65
5.2. Gud som hjelper og støtte	67
5.3. En Gud som griper inn - eventuelt etter bønn	70
5.4. Det gode og det onde	77
5.5. Det motsetningsfylte mennesket	81
5.6. Noen konklusjoner om en mulig gud	85

6. FRELSE OG FORTAPELSE	87
6.1. Evig fortapelse	87
6.2. Kriterier for frelsen	92
6.3. Mer om løsningen med å holde seg til Gud	96
6.4. Frelse	101
6.5. Hvem skal møtes i det hinsidige?	103
6.6. Noen konklusjoner om en mulig gud	106
7. GUDSTRO, MORAL OG MENING MED LIVET	109
7.1. Gud som grunnlag for moral og sivilisasjon	109
7.2. Mening med livet	116
7.3. Guds menneske - eller vårt eget	123
7.4. Noen konklusjoner om en mulig gud	125
8. KONKLUSJONER	127
8.1. Vanskeligheten er ikke troen og undrene	127
8.2. Troen forutsetter tanker og analyse	128
8.3. Sirkelresonnementer og paradokser i troen	130
8.4. Hovedkonklusjon - fra løsning til problem	132
LITTERATUR	137

FORORD

For et par år siden ble jeg ansatt ved Institutt for samfunnsvitenskap ved Høgskolen i Agder og flyttet til Sørlandet. Der kom jeg i kontakt med et miljø som er vesentlig mer preget av religiøse ytringer enn jeg var vant med. Spesielt var det overraskende å finne såpass mange religiøst engasjerte blant mine nære kolleger, som i stor grad er samfunnsvitere; en yrkesgruppe som jeg inntil da hadde holdt for å være forholdsvis lite troende. Nå har ikke deres tro plaget meg på noen måte, men saken har forvirret og undret meg. “Kan de de virkelig tro på dette”, har jeg spurt meg.

Enda mer påfallende har det vært med alle religiøst betonte leserbrev og andre ytringer i Fædrelandsvennen, og det har ikke vært mangel på litt spesielle påstander og oppfatninger på dette området. I tillegg er det jevnlig et stort antall annonser for religiøse møter, og i avisen er det ofte reportasjer fra vekkelser og ulike kristne tilstelninger. Til sammen bidrar dette til å tegne et nokså entydig bilde av Sørlandet som spesielt; preget av religiøs atferd og oppfatninger som er ganske forskjellig fra resten av landet. Og jeg har et visst sammenligningsgrunnlag, etter tidligere å ha bodd i en årrekke både i Nord-Norge, i Trøndelag og på Østlandet.

Dette skriftet er derfor på et vis *skrevet i selvforsvar*. I møtet med det religiøse Sørlandet kjente jeg en trang til å sette meg ned og forsøke å avklare et par ting. For det første ville jeg finne ut mer om hva slags *innhold* de kunne ha, de ytringene jeg kjente meg omgitt av, slik at jeg i større grad kunne skjønne hva folk faktisk tror og slutter opp om. For det andre ville jeg forstå mer av hva slags oppfatninger jeg selv har på dette området. Hittil hadde jeg bare vært en nokså ureflektert, “naturlig” ateist.

I arbeidet med slik avklaring er jeg kommet til at de kristne forestillingene er svært problematiske og til tider ganske rystende. Jeg var ikke tidligere klar over at det er såpass mye uryddighet, uklarhet og absurditet i den kristne troen, slik den kommer til uttrykk i det *konkrete*, og derfor er min ateisme nå blitt bedre fundert. Kanskje ikke så overraskende, for man finner gjerne hva man leter etter, men jeg har forsøkt å anlegge en forholdsvis kjølig og analytisk tilnærming. Og dette har medført at det er ganske uforståelig for meg at noen kan tro på den kristne Gud når de innser hvilke *forestillinger* som ledsager denne troen. På grunnlag av slike konklusjoner er jeg kommet til at også andre kan være interessert i mine analyser, fordi de representerer en forholdsvis systematisk diskusjon av kristne forestillinger på noen sentrale områder.

Arbeidet utgis derfor i skriftserien ved Høgskolen i Agder, men det betyr ikke at jeg regner rapporten som et stykke forskning, i hvert fall ikke i tradisjonell forstand. Det er likevel tale om et *faglig arbeid* fra et medlem av den akademiske staben; en analyse av forestillinger knyttet til den norske gudstroen og til Den norske kirken anno 1999, utført av en kritisk innstilt intellektuell. Et par advarsler kan være på sin plass. For dette

er skrevet av en gudløs *amatør*, som har forsøkt å orientere seg. Og selv om jeg regner meg som et opplyst samfunnsmedlem, kan det for profesjonelle teologer og andre spesielt skolerte være mange forenklinger og manglende dybde og representativitet i dette skriftet. På den annen side er det de store linjene som er det sentrale, slik at eventuelle innsigelser i forhold til enkeltpåstander ikke uten videre er av stor betydning. Men ellers er det min intensjon at analysene skal holde mål på de premissene som trekkes opp, og jeg anser meg å ha trukket et antall holdbare konklusjoner. Men altså - rekkevidden av dem er begrenset av de valgte premissene.

For det andre er dette, som jeg også har nevnt flere ganger i teksten, en omtale om *forestillinger* knyttet til gudstroen, og diskusjonen preges av det. Jeg gjennomfører en rasjonell analyse av tankemessige sider ved kristendommen, og i det perspektivet fremstår denne religionen som et vaklende foretagende. Den kan likevel ha sin styrke og verdi på andre måter, og mange av mine diskusjoner kan oppfattes som ufruktbare under henvisning til at "det er ikke dette det dreier seg om". Religion kan hevdes å være noe mer, og det betyr for eksempel at selv om det kan innvendes at beretningene om undrene ikke er "sanne", så kan de likevel røre folk, og de kan være stimulerende eller på annet vis verdifulle for dem som tar dem på alvor.

Religionen og det den står for kan altså ha mange kvaliteter, men jeg forholder meg ikke til det generelle fenomenet "religion", eller til "menighet" og "kirke", men til *kristne ytringer om konkrete saksforhold*. Også det kan for øvrig ha sine problematiske sider, for som amatør og uten nært, personlig kjennskap til kristen tro og lære kan jeg ha valgt kilder og ytringer som ikke yter kristen-Norge rettferdighet. På den annen side, jeg skulle likt å se den som klarte å innfri et slikt krav.

Flere gode kolleger har vært så vennlige å lese gjennom manuskriptet mitt, og jeg henviser en rekke steder til nødvendige presiseringer og korrigeringer som de har bidratt til og som jeg er dem takknemlig for. De har selvsagt intet ansvar for det ferdige produktet, og jeg navngir dem derfor heller ikke her i forordet.

Kristiansand, desember 1999

Børre Nylehn

1. INNLEDNING

1.1. Bakgrunn

Dette er et forsøk på å se “bak” den kristne gudstroen, ut fra den antakelsen at når folk tror på Gud, må deres tro hvile på eller lede til en rekke tanker og forestillinger, og mange av dem er problematiske, slik jeg ser det. Nå har jeg rundt meg en rekke forutsetningsvis intelligente og opplyste mennesker som tror, samtidig som denne troen har fornuftsstridige implikasjoner, og det er en viktig grunn til å ønske å finne ut mer om hva slags tanker de kan gjøre seg. Dessuten fremmes det en rekke påstander fra kristelig og/eller kirkelig hold, som i mange tilfeller synes svært enkle, slik at jeg er usikker på om de kan være ment bokstavelig eller alvorlig. Endelig synes det å bre seg en slags vag religiøsitet i vårt samfunn, og mye av dette dreier seg antakelig om nokså ureflekterte stemninger, men samtidig gjør det seg også gjeldende tanker omkring “høyere makter”, og de er neppe særlig klare.

Et sentralt poeng er derfor å eksponere de troende og deres *forestillinger*, slik at det blir tydeligere hva de går ut på og hva slags grunnlag de hviler på. Mine analyser konkluderer med at presisjonsnivået er meget svakt og grunnlaget høyst sviktende. Lignende diskusjoner er gjennomført før, både nasjonalt og forholdsvis uærbødig av Arnulf Øverland¹, og mer analytisk av filosofen Bertrand Russel, som ved flere anledninger fremførte en rekke skarpe betraktninger². I Storbritannia foreligger det nyere litteratur som rommer forholdsvis omfattende analyser og diskusjoner av gudstro og kristne forestillinger³. I inneværende år er det kommet en svensk bok med en nokså klar akademisk tilnærming⁴. Jeg tar ikke sikte på å overgå eller erstatte disse bidragene, og jeg knytter meg noe mer direkte til det norske samfunnet og de kristne forestillingene som kommer frem her for tiden. De to førstnevnte innleggene er tre kvart århundre

¹ Etter at han hadde holdt sitt berømte foredrag “Kristendommen - den tiende landeplage”, ble Øverland i 1933 tiltalt for blasfemi, men det endte med frifinnelse. Min kilde er et senere opptrykk av foredraget, (Øverland 1958).

² Den boken jeg henviser til (Russel 1957), bygger blant annet på et foredrag med samme tittel - “Why I am not a Christian” - som ble holdt i 1927. Også Russel fikk føle at det ikke var særlig aksept for offentlige ytringer mot den rådende gudstroen. Han fikk i 1940 en domstolskjennelse mot seg, og den medførte at han ble erklært uskikket til å undervise i filosofi ved The City College i New York.

³ Som for eksempel presentert av Mackie (1982).

⁴ Anderberg (1999).

gamle og diskusjonene preges en del av det. Jeg forsøker å formulere spørsmål som springer ut av å være et opplyst samfunnsmedlem på slutten av det tyvende århundret, i erkjennelse av at mange nyere tanker eksponerer vanskeligheter for en gudstro.

Mange av mine betraktninger vil kunne oppfattes som naive, og kanskje noen vil avvise dem på det grunnlaget. Det ville være beklagelig, for jeg tror det trengs en god porsjon barnlig åpenhet. Tro og religiøsitet ledsages gjerne av så avanserte og abstrakte ideer og begrunnelser at det faller utenfor livet og samfunnet, slik at “vanlige folk” ikke kan delta eller ikke er meningsberettiget, og diskusjonene kan bli så tekniske og abstrakte at dagliglivets forestillinger og begreper ikke er anvendelige. Derfor kan det være nyttig at noen stiller enkle spørsmål og kommenterer mulighetene for hva det er mulig å svare på; hvor grensen går for hva som kan diskuteres og hva som kan være tenkelige svar. Da er det ikke så mye snakk om å gå inn i avansert begrepsbruk og analyse, men til dels om å fungere litt som gutten som ikke så Keiserens nye klær, og jeg går bevisst inn i en naivistisk posisjon i dette skriftet.

En diskusjon som den jeg tar sikte på, kan fort bli kjent *blasfemisk*, og det kan følge nokså uvegerlig av å diskutere Gud “utenfra”. Troen representerer et tema som i noen grad er *lukket*, på den måten at det tilhører noen og er forståelig bare sett innenfra, på premisser lagt av dem som befinner seg der. Jeg forsøker å være en forholdsvis moderat blasfemiker, men jeg kan noen ganger ha formulert meg på måter som virker provoserende, ikke minst fordi det finnes forholdsvis mye selvhøytidelighet innenfor kristendommen. Nå er det forståelig at det hellige møtes med respekt og ydmykhet, men samtidig ligger faren for det autoritære der; noen hevder retten til å bestemme hva som skal kunne sies av andre.

For de temaene jeg går inn på og berører, foreligger det uhyre mengder litteratur, både religiøs og på andre fagområder. Jeg tar ikke sikte på å sortere og destillere, og det er helt umulig å skulle være på høyden i alle de sammenhengene jeg berører. Dette er da heller ikke en tradisjonell forskerferd, men mer et forsøk på å stille noen spørsmål og belyse noen sider ved troen og virksomheten knyttet til den kristne religionen. Mange av de temaene jeg trekker opp, er behandlet av de kristne selv og innenfor ulike kirkesamfunn. Til dels er det tale om diskusjoner som har medført splittelse og opprettelse av nye menigheter. Jeg har ikke lagt vekt på å forholde meg til disse interne debattene, både fordi det er en helt uoverkommelig oppgave, men også fordi jeg mener det er et viktig poeng å se den kristne læren og de ledsagende forestillingene *utenfra*, løsrevet fra de premissene som i noen grad former den interne diskusjonen.

Utgangspunktet mitt er den kristne Gud, som den som preger vårt samfunn, men også fordi han - noe paradoksalt uttrykt - er den Gud jeg ikke tror på. Jeg har valgt å omtale ham som mann; det får være nok med kvinnelige *prester*, for ikke å si *biskop*. I hovedsak bruker jeg “Gud” som egennavn for den kristne guden, og da bruker jeg stor forbokstav. I de tilfellene det er tale om en ubestemt guddom, skriver jeg liten “g”, men dette skillet er ikke alltid klart. For personlig pronomener følger jeg vanlig norsk grammatikk og rettskrivningsregler: han/ham, ikke Han/Ham, selv når det er tale om den

kristne Gud. Det samme gjelder for “Djevelen”, som jeg også fra tid til annen gir andre betegnelser, som “Fanden”, “Den onde”, osv. “Himmel” og “Helvete” med stor forbokstav henviser til de forestillingene (noen) kristne har om evighetens tilholdssteder, mens “himmel” viser til vår jordiske hvelving. Noe tilsvarende står “helvete” for de mange variantene av utrivelighet, eller det som verre er, som vi kan lage for hverandre her på jorden.

1.2. Hensikt og begrunnelse

Kristen tro og religiøsitet i det hele tatt er forbundet med mange slags forhold og følelser knyttet til en antatt Gud, men også til mennesker og det som angår livet her på jorda: samhörighet med andre, stemninger, trygghet, tradisjon, ritualer, verdier og normer for atferd. Dessuten er det *tankemessige* sider ved tro, og når tro utpensles i tanker, kommer det fram oppfatninger som er vanskelige på mange vis. Gudstro er derfor ikke bare et spørsmål om *tro i seg selv*. Den kan nok være krevende, men den er samtidig enkel som sak, og mye et spørsmål om vilje, holdning eller tilbøyelighet⁵. Verre er det med de *forestillingene* som følger av eller ligger til grunn for troen, og som skaper store utfordringer, som det er vanskelig å akseptere eller finne ut av for et alminnelig, opplyst menneske.

Det er min hensikt å diskutere oppfatninger knyttet til troen på Gud, slik at det eksponeres hva de går ut på, kan gå ut på eller hvordan de kommer til uttrykk. En underliggende antakelse hos meg er at disse tankene i noen grad er “umulige”, i den forstand at de representerer noe som strider mot fornuft eller innsikt vi måtte ha. Slike konflikter betyr *ikke* at Gud er motbevist eller at tro er meningsløst, men de viser til vanskeligheter som den troende kan måtte se i øynene og søke å forholde seg til. Opprinnelig var antakelig begrepet eller forestillingen om en gud en form for *løsning*. Det var en hypotese som brakte en viss orden og fikk ting til å falle på plass: forklaring på at verden finnes; et vern mot onde makter; noe å trøste seg til; noe å samles om. Etter hvert er mange sider ved denne hypotesen blitt mer og mer problematiske; det den skulle forklare eller representere, blir sett på andre måter.

Dette er det lett å innse for mer “primitive” religioner, og de kristne⁶ kunne, med en viss nedlatenhet, påpeke overfor tilhengerne av Åsa-troen at tordenværet ikke hadde sin årsak i at Tør kjørte med sin vogn over himmelhvelvingen. Og denne tilbakevisningen kunne tas til inntekt for en påstand om at troen på Odin og Tor er lite holdbar. Men motbevist er de gamle guder altså likevel ikke! Lignende betraktninger kan vi

⁵ Jeg påstår ikke at det er enkelt å tro, men at gudstro er et enkelt fenomen.

⁶ Jeg henviser her til “de kristne” som om det var tale om en homogen kategori. Dette er en grov forenkling, fordi det er store forskjeller mellom ulike kirker og tros lærer. Jeg viser i hovedsak til norske, lutherske standpunkter, selv om jeg har henvisninger både til en tysk kardinal og paven selv, men også innenfor vår lokale kristendom er spennvidden stor. Dette er et problem, fordi nesten enhver påstand om kristne synspunkter kan tilbakevises under henvisning til at bestemte andre står for noe annet enn det jeg legger til grunn. Nå er det ikke viktig for meg med stor presisjon her, og spredningen av oppfatninger blant de kristne er i seg selv en viktig indikasjon for meg; den er lite forenlig med forestillingen om en gudegitt lære.

anlegge i forhold til den kristne Gud. Vi kan spørre hva han står for, hva som ligger i troen på ham, hva den konkretiseres i, hva de kristne hevder, og så se nærmere på disse påstandene og deres status og holdbarhet. Det er min hensikt å vise at hypotesen “Gud” har svakheter som løsning; den byr på en rekke vanskeligheter.

Dette er likevel altså *ikke* et forsøk på *bevis* eller *motbevis*, men på å få frem innvendinger i form av de komplikasjonene som følger av å forsøke å tenke omkring Gud og en troslære. De forestillingene jeg skal gå inn på, angår to ulike typer saksforhold. For det første de *overleveringene* som de kristne hevder er et fundament for deres tro, og som finnes i Bibelen og i dens beskrivelser av Jesu liv og de undrene han bevirket eller var utsatt for⁷. For det andre *påstander om verden og tilværelsen mer allment*, fordi de kristne knytter dem direkte til Gud, som uttrykk for hans skaperverk eller hans regime.

Jeg tar det som gitt at spørsmålet om Guds eksistens ikke kan avgjøres gjennom analyse og bevisførsel. Det forhindrer likevel ikke at vi kan undersøke hva som *henger sammen med en slik tro*, og jeg ønsker å rette søkelyset mot det som påberopes under henvisning til en guddom, eller mer spesielt den kristne Gud. Nå er det slik at de som holder seg med Gud, kan hevde at de ikke trenger argumenter eller tanker omkring ham og hans vesen eller regime; de kan bare ganske enkelt tro. Dette er et standpunkt som kan påberopes, men det er beheftet med alvorlige svakheter. Ingen kan nektes å opprettholde en slags barnetro, men det er grenser for hva som kan *bygges på den*. En enkel tro som ikke begrunnes eller utpensles, blir et privat anliggende. Nå er det lov å være privat, men i vårt samfunn representerer den kristne troen en *institusjon*, og de som uttaler seg eller handler offentlig innenfor slike rammer, har bygget noe på den. Konsekvenser av en slik “offentlig tro” og de tankene som ledsager den, *slår igjennom* i lovverket, i politikken, i skoleverket og i selve den måten vi tenker på.

Derfor er det ikke uten videre slik at den enkelte bare ganske enkelt kan tro på sitt vis alltid, og denne påstanden gjelder ikke bare Kirkens ansatte. For det første er det legitimt å stille spørsmål ved det som de kristne lar komme *offentlig til uttrykk*. Når personer henviser til sin tro som grunn til at de for eksempel har “funnet fred”, når de hevder offentlig at deres liv er blitt annerledes etter at de “fant troen”, eller når de sier at de er kommet til å innse at det “er noe der ute”, må vi andre kunne spørre tilbake om hva dette er for noe som de henviser til.

For det andre manifesterer tro seg i *institusjoner* og i en *lære*, og de religiøse lederne er til dels sentrale aktører i samfunnet. Kirken påberoper seg Gud som grunnlag for sine standpunkter, og troende kan henvise til guddommen som forsvar eller begrunnelse for handling som berører andre. I sin mest ekstreme form kan det være jøder som

⁷ Det er likevel ingen kildekritikk av Bibelen jeg gir meg i kast med; det har jeg ingen forutsetninger for. Men jeg tillater meg å henvise til tekster fra dette skriftet for å få frem deler av det budskapet som de kristne anser som “Guds ord”, slik at disse ordene kan holdes opp mot det vi ellers kan observere og resonnerer omkring. Jeg skal likevel ikke i særlig grad lese Bibelen slik Fanden etter sigende liker å gjøre det, selv om jeg koster på meg enkelte sitater, som er ment å skulle være saklige, men som også viser at denne herren har mye å spille på.

hevder at de har fått et land av Gud og krever at dette blir godtatt av naboene. I mildere varianter er det tale om at det blir tatt standpunkt, som for eksempel i homofilidebatten, der Bibelen og Gud legges på bordet som selvstendige argumenter. De kristne kan i slike sammenhenger hevde at de bare formidler Guds lov eller ord, og at det i og for seg er uinteressant hva vi mennesker måtte mene. Troen bidrar i så fall til å fjerne debattene fra dagsordenen, som for eksempel i sammenheng med våpenbruk og krig. Den kristne, kjærlighetens Gud synes stort sett å godta krig, noe som både undrer og forskrekker meg - og sikkert andre. Når troen kobles sammen med standpunkt i slike spørsmål om verdier og praktisk politikk, er det berettiget å spørre nærmere om hva den egentlig representerer, hva den bygger på og hva den er uttrykk for, ikke minst fordi skoleverket i stor grad formidler Kirkens synspunkter til den oppvoksende slekt.

For det tredje representerer troen en sett forestillinger og en *tenkemåte*, et *bilde av verden* og av hvordan den fungerer. I tidligere tider fulgte det grusomme konsekvenser av kristne måter å forstå verden på, for eksempel ved at hundretusener av "heksere" ble brent og hedninger omvendt med tortur og vold. Men også i våre dager er det tale om å forsøke å omvende andre og om å fremme en måte å forstå samfunnet på. Ledende politikere kan forklare et valgresultat med bønnens makt, og de som overlever en ulykke kan hevde at de er reddet av Guds inngripen. Mer fundamentalt begrunnes selve livet med det guddommelige, og meningen med tilværelsen hevdes å kunne finnes der, samtidig som Gud påkalles som grunnlag for en etikk. Dette er fundamentale spørsmål av stor betydning, fordi de fletter seg inn i mange typer argumentasjon. Igjen blir det ønskelig å søke å avklare det grunnlaget som gudstroen måtte representere for viktige standpunkt. Da kan vi spørre både om det finnes et slikt grunnlag, eller om det eventuelt spriker. Vi kan også søke å diskutere utvalgte påstander, for eksempel den om at gudstro representerer et nødvendig fundament for moralen, eller om det er rimelig å anta at vi mennesker kan velge vårt liv på grunnlag av våre egne verdier og preferanser og ut fra våre egne forestillinger og resonneringer, eller om vi kan og skal finne ut hva Gud måtte ha ment med oss som sin skapelse.

Disse skissene viser at det er vanskelig å opprettholde en religiøs følelse eller en tro som noe *utenfor* området for forestillinger og dermed også for analyse. Enhver tro impliserer eller påtvinger den aktuelle personen noen forestillinger. Gud er noe abstrakt, men det er i praksis antakelig umulig å begrense seg til å se ham som en ren idé. For den som tror, må Gud *være noe, gjøre noe, bidra med noe*, men dermed fremtvinges også det konkrete. Er det slik at Gud skapte verden, og hva ble i så fall skapt? Styrer Gud verden, og hva betyr eventuelt det? En troende må ikke nødvendigvis gå dyp inn i slike forestillinger, og de kan fort bli svært abstrakte og tekniske, men en analyse av denne typen saksforhold kan ikke avvises som irrelevant. All tro får noen utløp i det konkrete, som vi gudløse kan kjenne det ønskelig å forholde oss til, fordi de kristne trekker dem med seg inn i samfunnet og i debatten. Vi andre må forholde oss til den kristne forståelsen av verden, og da er det legitimt å stille spørsmål ved hva den går ut på og hva slags forestillinger den rommer.

1.3. Tro og fornuft

De kristne kan mene at vanskelige spørsmål trøstig kan overlates til Gud. De innser kanskje at de tankene de gjør seg, kan synes mer eller mindre umulige, men siden Guds veier er uransakelige, er det sikkert en mening skjult. Dette er i og for seg en mulig posisjon, men den er problematisk. Hvis de nemlig avviser de vanskelige tankene med at dette kan ikke vi mennesker skjønne, da *svekkes samtidig grunnlaget for å utvikle en lære* og for å fremme *begrunnede påstander* som tar utgangspunkt i troen og angår andre mennesker eller samfunnet. For hvis troens fundament eller konsekvens er ubegripelig på noen områder, blir det umulig å vite *hvor grensen går til det begripelige*.

Når de kristne synes at noen deler av Guds budskap er vanskelig tilgjengelig og at det ikke kan forstås direkte, så kan de heller ikke vite *at* de forstår eller *hva* de forstår. Alle vurderinger av hva som er forståelig og hva som må overlates til Gud, må være *menneskelige*, og vi mennesker må selv skille mellom det vi forstår og det som ligger utenfor vår fatteevne. Da blir det et problem at vi faktisk ikke har andre evner enn dem de kristne har erklært for ikke å være på høyde med stoffet. Det er som med matematikken på skolen. Elevene kan noen ganger tro at de forstår en sak, men så viser læreren dem hvordan ting henger sammen, og så innser de at de ikke hadde skjönt det likevel. Bare den som har forstand *ut over en gitt sak*, kan vite hva han *ikke forstår*. Og i forhold til Guds uransakelige veier har de kristne bare sin egen forstand å lite på, men den er altså likevel utilstrekkelig, for de erklærer i mange sammenhenger at vi ikke kan gruble og prøve å forstå, for selv om ting synes merkelige, så er det rettferdighet eller kjærlighet skjult: vi kan bare ikke se det og må stole på Gud. Vel og bra, men konsekvensen er at når de kristne hevder at de skjønner *noe*, er det en ganske tom påstand, for de har intet grunnlag for å vite det. Når noe synes forståelig for dem, kan det jo være ubegripelig på en særegen måte som de ikke fatter.

Og slik har det vært hele tiden. Før trodde de skriftlærde at Bibelen sa klart fra om en rekke saksforhold, mens vi i dag mener at de på en mange områder feiltolket det som sto der. Spørsmålet om Helvete og den evige pinen er et eksempel der det er tale om revurderinger ut fra hva vi rett og slett er *i stand til å tro på*, selv om Bibelens ord har vært de samme hele tiden. At den gammeltestamentlige Gud sendte folk til Helvete, kunne vi kanskje avfinne oss med; han var en barsking den gamle. Men at hans milde sønn Jesus også henviser til samme sted som et aktuelt reisemål for dem som ikke lar seg omvende, er litt verre. For oldtidens og middelalderens mennesker var det vel mer normalt; for dem og deres kirke var brutalitet og tortur en del av hverdagen, men i dag ser vi annerledes på det. Derfor leser vi Bibelens tekster annerledes nå, og dagens skriftlærde tar, stort sett, avstand fra Helvetes pinsler, men så vidt jeg kan skjønne skjer det i form av en ren overprøving av det som påstås å være Guds ord.

Skapelsesberetningen har lenge vært lest som poesi eller sagn, altså slik at den ikke betraktes som "sann", men her er det mer snakk om å forkaste fremstillingen i Bibelen på rent *empirisk grunnlag*; koblingen til faktiske prosesser her på jorden var rett og slett for svak. Dette kan de kristne kanskje lettere leve med, for de kan oppfatte

fremstillingen som et pedagogisk grep. De forutsetter riktignok at Gud har inspirert dem som skrev Det gamle testamentet, men så tenker de kanskje at han viste hensyn og lot sine hjelpere forme stoffet på en måte som samsvarte med den tids oppfatninger. Litt lemfeldig omgang med sannheten kanskje, men vi får ha forståelse for problemet - og den litterære kvaliteten ble upåklagelig!

Hvordan de kristne nå enn definerer sin forkastelse av Bibelen på ulike punkter, så har de lærde altså etter hvert erkjent at den i noen sammenhenger er lite akseptabel eller bent fram villedende, selv i tilfeller der budskapene er meget enkle. Det er ingen grunn til å tro at noen har nådd endelig avklaring nå heller, og hovedproblemet er at *ingen kan vite hva de ikke forstår rett*. Ingen har nøkkelen til hva de påståtte Guds ord uttrykker direkte og hva som er allegorier eller lignelser, for ikke å snakke om uakseptable eller feilaktige påstander.

Problemet er at så lenge "Guds ord" holdes for å romme det som er utenfor det jordiske, slik at den menneskelige fornuften må forkastes som avgjørende målestokk, så finnes det ikke lenger noe å holde troens tanker opp mot, og det blir tale om gjetninger eller det som verre er. En løsning for de kristne kunne være å anta at Gud gir veiledning og hjelper dem med å skille mellom det de ikke fatter og det som er begripelig for oss mennesker. Men når det nettopp er Guds ord de trenger en nøkkel til, kan det ikke hjelpe å finlese skriftene. Nøkkelen til et kryptisk budskap kan ikke selv være kryptifisert. Alternativt kan de kristne selvsagt håpe at Gud formidler denne nøkkelen ad indirekte vei, slik at de rent intuitivt eller på mer mystisk vis likevel fatter det som ligger bak det ellers uklare og forvirrende budskapet. Dette er en mulighet, men kristendommen har bestått i 2.000 år, og historien om denne religionen er meget klar på ett punkt: de lærde har ikke maktet å utvikle en omforent forståelse. Så om Gud antas å kunne formidle en dypere innsikt til sine utvalgte gjennom skjulte prosesser, så kan ikke kommunikasjonen ha vært helt god. Hovedkonklusjonen er at de kristne ikke kan stole på menneskelig fornuft, og de har dessverre ikke tilgang til noen annen.

Her er det en viktig forskjell mellom tro på den ene siden og vitenskap og rasjonell analyse på den andre. Innenfor områdene for vitenskapelig utforskning kan vi også se at det finnes uløste gåter, og vi kan erklære at her er det saker vi ikke forstår. Vi kan til og med erkjenne at vi er uforstående overfor *hva* det er vi ikke synes vi får tak på, altså slik at vi innser at vår forståelse *mangler dimensjoner* som kan være viktige for å fatte den kompleksiteten vi står overfor. Slik sett er det klare analogier til de problemene de kristne står overfor, men det er en meget viktig forskjell. I vitenskapen kan vi erkjenne manglende forståelse samtidig som vi har begrunnede oppfatninger om grader av tvil om det vi anser at vi har fått en (foreløpig) avklaring av.

For selv om det er mye vi ikke skjønner, har vi en mulighet for å sortere det ukjente og utilgjengelige etter grader og typer av usikkerhet. Vi kan søke å trekke konsekvenser av de forestillingene vi har, og så kan vi for det første finne ut om det *henger i hop*, om det er sammenheng eller inkonsistens, og for det andre kan vi se om dette er *forenlig med det vi kan erfare og observere*. Ikke slik at vi får konstatert

“sannheten”, for det er ikke en gang sikkert at dette begrepet har entydig mening. Men vi kan se på våre utledninger med et kritisk blikk, der vi mestrer vår egen *fornuft* og sammenholder det vi påstår med det vi kan *erfare*. Her har vi en *kontrollmulighet*, slik at vi ikke vaser oss stadig lenger inn i et system som hviler i seg selv og som er hevet over det livet vi fører som mennesker.

Innenfor den fornuftsbaserte utforskningen av verden har vi lov til å tvile og prøve ut; lov til å tenke; lov til å trekke slutninger ut fra hva som er foran oss, uten å måtte sjekke det ut mot forhåndsgitte premisser. Og selv om vi i analysene må basere oss på noen forutsetninger om logiske sammenhenger og andre sider ved den analytiske prosessen, kan vi sette også disse premissene under debatt. Nå er det tillatt å tenke også innenfor kristendommen, men med det forbeholdet at det er en rekke konklusjoner som er utelukket, og det er en del forutsetninger som må tas som gitt. Slik var det på håndfast vis da Galileo Galilei i 1619 måtte avsverge sine (dokumenterbare) påvisninger av himmellegemers bevegelser, fordi de stred mot Kirkens lære, men det er ingen grunn til å tro at dette er helt borte; det ligger i sakens natur at noe må tas som gitt av den som regner seg som kristen. Dermed blir det uklart om påstander som utvikles av de troende, er uttrykk for det som er forhåndsgitt som ubestridelige dogmer eller om de representerer utledede og/eller begrunnede konklusjoner⁸.

1.4. Den vage religiøsiteten

For meg er det selvsagt at det må være mulig å stille spørsmål ved implikasjoner av troen, og jeg er genuint nysgjerrig på hvordan noen kan stå for (de mer ekstreme sidene ved) de kristne forestillingene på bakgrunn av det vi kan observere og resonnerer oss fram til. Slik jeg ser det, er det ønskelig at spørsmål blir tatt opp mer eksplisitt, siden mange stadig hevder bastante påstander og for eksempel på ulike måter “beviser” at Gud finnes, slik det skjedde i et antall leserinnlegg i Fædrelandsvennen sommeren 1998. For meg, som flyttet til Sørlandet for et par år siden, er slike spørsmål blitt påtrengende, for her er det mange som er troende i en eller annen forstand, og i den sørlandske pressen fremmes det påstander, også fra kirkelig hold, som for eksempel: “Hvordan tror du tomatfrøene dine kunne spire om våren hvis det ikke fantes en Gud?” Eller det hevdes at noen slapp unna en ulykke gjennom Guds inngripen.

Nå finnes det mye uryddig tenking og lite overveide ytringer her i verden, men tendensen er antakelig sterkere i lukkede og dogmatiske organisasjoner, som for eksempel Kirken. Da har vi andre blant annet den muligheten å stille spørsmål utenfra og forsøke å diskutere det som foregår internt med eksterne begreper og forståelse. Det kan kjennes urettferdig og urimelig for dem som er innenfor, men alternativet er at vi

⁸ Pål Repstad har påpekt overfor meg at også vitenskapelig utforskning kan være ganske dogmatisk, og dette har han helt rett i. Jeg beskriver en idealisert vitenskapelighet, som nok dessverre ikke alltid realiseres i praksis. Prinsippet om at alt kan settes under debatt, er meget krevende, og også i vitenskapen finnes det “trosretninger”, og akkumulering av innsikt foregår ikke jevnt, men mer i form av “paradigmeskifter”, slik særlig Thomas Kuhn har hevdet, (for eksempel omtalt i Næss 1974, s. 22.)

som er utenfor, holder oss unna. Det er kanskje vanlig, og Norge er derfor i denne sammenheng et stykke på vei et to-kulturelt samfunn, med en troende og en sekularisert forestillingsverden⁹. Sameksistensen er imidlertid preget av at de religiøse sitter med et slags hegemoni, en rett til å legge premisser for oss andre, og de tillates å operere med ganske frittflytende og upresise forestillinger. En påstand om at Kristelig Folkepartis gode valg i 1997 delvis kunne betraktes som uttrykk for bønnens makt, slik Valgerd Svarstad Haugland antydde, gikk forholdsvis upåaktet hen, mens de forsøksvise analysene jeg gjennomfører her, kan risikere å vekke atskillig mer rabalder, selv om mine påstander er bedre begrunnet. Kristne forestillinger synes å befinne seg *innenfor det aksepterte*, mens vi gudløse må trå mer forsiktig for ikke å provosere. Desto større grunn til å se litt nærmere på de kristne forestillingene, som altså har forholdsvis stor legitimitet og som behandles med ærbødighet eller finfølelse.

Hovedsaken min er å gjøre tydeligere hva de som tror, faktisk *tenker* om de spørsmålene som troen reiser eller gir opphav til. Ikke alle som regner seg som kristne har nødvendigvis slike tanker, og hvis de ikke hevder bestemte meninger i tilknytning til sin tro, er det heller ingen grunn til å gå inn i diskusjon med dem. Vi kan si at dette er de som bare har *religiøse følelser*. Da har de per definisjon også et høyst uklart gudsbegrep, eller kanskje intet. De bare kjenner en slags religiøsitet, og kanskje er det mange som deltar i kristne fellesskap på et nokså rent følelsesmessig grunnlag. Det er uproblematisk for oss andre, hvis de da ikke samtidig kjenner seg fri til å fremme påstander som representerer tanker som de ikke begrunner. Muligens anser de det som legitimt å hevde meninger som springer ut av eller stemmer med deres følelser og stemninger, men påstandene blir ikke *begrunnet* av slike følelser, og vi andre må kunne diskutere forestillinger også om de har en emosjonell kilde.

En slags avart av denne formen for religiøsitet kan finnes blant dem som holder seg til en kirke eller en forsamling fordi de verdsetter den *stemningen* den vekker, men som ikke nødvendigvis er knyttet en gud. Dette er personer som kan oppsøke gudshuset på samme måte som andre går i naturen, fordi det er noe som vekker gjenklang, og det kan være andre ting som trekker enn troen og trosgrunnlaget, som for eksempel musikken eller stillheten, arkitekturen eller skulpturene.

Andre igjen kan være mer orientert mot den rent *institusjonelle*. De ser sin kirke som en ramme for samvær eller utfoldelse, med sine ritualer og sine normer og verdier. Eller de er opptatt av at kirken representerer et bolverk mot umoral og verdioppløsning. Heller ikke disse personene tenker nødvendigvis på hva troen eller deres gud betyr. De lever innenfor et samfunn eller fellesskap, og dette samfunnet kunne i og for seg vært rent verdslig. Noen frivillige organisasjoner kan ha meget sterke normer, verdier og oppfatninger som ikke er forankret i noe overjordisk. En menighet kan være en slik organisasjon, og medlemmene behøver ikke ha avklarte forestillinger knyttet til sin gud,

⁹ Eller kanskje det er mer i samsvar med realitetene å skille mellom underkategorier. For eksempel er det antakelig større forskjell mellom ytterpunktene blant de kristne enn mellom en gjennomsnitts norsk kristen på den ene siden og en tilsvarende hedning på den andre.

og deres synspunkter kan bare som et tidligere utgangspunkt være knyttet til en spesiell tro. Antakelig er det også slik at den kristne læren og trosgrunnlaget ikke kommer særlig eksplisitt til uttrykk, simpelthen fordi det kan være hensiktsmessig at det forblir vagt. Fellesskapet kan trues hvis læren utpensles for detaljert, for da øker mulighetene for at noen ikke er enig i det som blir sagt. En vag religiøsitet kan være en god og fredelig ramme for livet i menigheten.

Noen kan delta i religiøse organisasjoner fordi de gir anledning til en bestemt form for *virksomhet*. Dette kan være av mange typer, fra reiser og opphold på misjonsmarken og deltakelse i nødhjelp, til sosialt arbeid, sang og musikkliv, arbeid med barn og unge eller handikappede. Derfor er det mange kristne, religiøse eller medlemmer av religiøst tilknyttede organisasjoner som ikke har forestillinger om den gud og troen som ligger til grunn for den *aktiviteten* de deltar i. Kanskje er det slik i vår sekulariserte tid at de religiøse organisasjonene spiller en vel så viktig rolle som ramme for sosial virksomhet av den ene eller andre typen som for det genuint religiøse og gudsorienterte.

Disse illustrasjonene viser at kristne organisasjoner og religiøs atferd kan forekomme i mange varianter, og det er ikke uten videre nødvendig å anta at det finnes en Gud "i bunnen". Religiøse institusjoner og aktivitet har sin egenverdi, og dette er i seg selv et argument av betydning for forståelse av fenomenet gudstro. Troen kan være et påberopt, men lite viktig fundament for en virksomhet som i realiteten dreier seg om noe annet. Likevel vil det i alle slike sammenhenger kunne komme til et punkt der det gjør seg gjeldende *meninger*, det hevdes *normer*, det trekkes *konklusjoner* som angår livet, menneskene og samfunnet, og som bygger på eller forutsetter noen *påstander* om Gud. Kort sagt, det finnes eller utvikles forestillinger knyttet til en gudstro, og da kan de gjøres til gjenstand for analyse.

Et problem for en ønsket debatt er at mange religiøse forestillinger hevdes med en kraft som avspeiler *følelsesstyrken*, ikke *begrunnelsen* for tanken. Nå er det likevel kanskje slik at det ikke først og fremst er tale om så sterke følelser i kristendommen lenger. Et trekk i dagens samfunn er at Kirken og religionen har en forholdsvis omfattende plass i samfunnslivet, og mange mennesker oppfatter seg som kristne, men *religiøsiteten er likevel ganske vag*. Det er som om folk legger til grunn at Kirken har en viss verdi og at det nok finnes "noe der ute", en Gud i en eller annen forstand, men det synes ikke å være så mye å bry seg om; det betyr ikke så mye, med unntak for ved høytidelige eller tragiske anledninger.

Den vage religiøsiteten er et interessant og litt rystende fenomen. Å ha Gud som en slags forsikring eller som noe som *kanskje* er viktig, men som en dessverre ikke har mye tid til eller kan ofre særlig tanke på, er paradoksalt, særlig når Kirken selv faller inn i dette mønsteret¹⁰. Hvis det fantes en Gud, og det var tale om evig liv eller fortapelse, ville alt annet være nesten totalt uinteressant, og 75 år her på jorden blir en bagatell i forhold til evig frelse eller fortapelse. Men uansett - det gjør seg åpenbart gjeldende en

¹⁰ Slik den for eksempel gjør når prestene døper barn av foreldre som ikke regner seg som "personlig kristne", og som stiller opp med faddere som heller ikke tar dåpsløftet som annet enn et rituale.

slags vag gudstro, uten at den troende alltid kan bestemme seg for om det er tale om Gud eller en eller annen kraft eller styrende prinsipp. For meg er hovedpoenget ved dette at de vage kristne hevder eller oppfatter seg å tro på “et eller annet”, og i den grad de *utleder noe* av dette vage, faller de inn under den gruppen jeg henvender meg til med spørsmål om *hva de mener og om de kan stå for det*¹¹.

1.5. Problemstilling

Jeg skal i fortsettelsen ta for meg bestemte påstander, oppfatninger og saksområder som bunner i, henger sammen med eller følger av en tro, og som er “oversatt” til uttalelser om konkrete saksforhold, for eksempel om skapelsen. Disse uttalelsene eller påstandene skal jeg diskutere for å se hva som kan ligge i dem. Da skal jeg anlegge en rasjonell, analytisk angrepsmåte, og hele poenget er å se etter mulige måter å forstå ting på. Så får vi se om det som kommer frem, er rimelig eller ikke, begripelig eller ikke, *noe de kristne kan vedstå seg eller ikke*, eventuelt noe de har alternative versjoner av.

For noen vil det sikkert fortone seg formastelig eller det som verre er å skrive om slike emner, altså skrive kritisk og analytisk om saksforhold knyttet til den kristne Gud. Det andre budet sier at en skal holde navnet hans hellig, og det å si ting som kan oppfattes som sjikanøst eller fornærmende, er en synd. Nå angår ikke dette budet meg, som gudløs, men jeg forstår at mange troende kan kjenne hele diskusjonen som sårende. Da kunne de holde opp å lese straks, men jeg ville sette pris på om de kunne få med seg også de neste par avsnittene, for frykten for å vanhellige Gud kan forstås på flere måter.

For det første kan vi se det som et litt underlig fenomen, for både de kristne og deres Gud må kunne antas å tåle noen sleivete bemerkninger. De troende har Vårherre å støtte seg til, og det burde inngi en viss trygghet; ingen liten kar å ha på sin side. Og Gud selv, han sitter nå der med en forholdsvis selvfølgelig autoritet og vel begrunnet arroganse, og han burde kunne kjenne seg nokså trygg, selv om han kan gremmes litt og riste på hodet over sine vanartede barn. Men ellers ville det ikke være urimelig å vente at han kunne si at bare de ikke gjør noe verre enn å slenge litt med kjeften, så er det ingen sak. Dessuten har han nå forutsetningsvis skapt oss, og da burde han være den første til å innse at humor, sleivete bemerkninger og sarkasmer er en del av menneskers vesen og liv, og det ville være rimelig om han tålte at vi forholder oss til ham som vi er skapt¹². Budet om ikke å vanhellige Gud kan derfor mest forstås som en beskyttelse for de kristne; de er kanskje ikke så sikre i sin sak, og så skal vi ikke legge sten til byrden. Eller de bøyer seg ydmykt for sin hersker, og så skal andre forholde seg tilsvarende.

¹¹ “Privatreligiøsitet” er et uttrykk Repstad (1996) bruker, og han mener med dette noe i retning av at kristendommen står forholdsvis sterkt i Norge, selv om mange “tror så mangt”, og selv om de i liten grad holder seg med religiøse autoriteter.

¹² Nå mener de kristne åpenbart at ikke alt vi er utstyrt med fra skapelsen av, dermed er av det gode; tvert imot skal vi bekjempe en del av våre syndige tilbøyeligheter. Jeg tillater meg imidlertid å regne med at sarkasmer og sleivbemerkinger ikke faller inn under begrepet “synd”. For de kristnes skyld håper jeg forresten at Gud tåler humor og er litt romslig, for evigheten er umåtelig lang.

Men her kan vi anlegge en mer faglig betraktning, for en gud er i stor grad noe å samle seg om, et symbol, en institusjon, og som sådan en *sosial konstruksjon*. Den bibelske påstanden om at Gud skapte oss i sitt bilde, kan snus; vi mennesker skaper oss guder i vårt bilde. Samtidig må de være noe mer enn oss, og deres gudestatus kan bare komme til uttrykk i vår måte å forholde oss til dem på. En gud “er” bare det vi gjør ham eller henne til, og vår atferd i forhold til guddommen er det som opprettholder den. Nettopp fordi Gud ikke viser seg for oss eller avsetter entydige spor her i verden, blir det av kritisk betydning at vi kontinuerlig markerer at det finnes en Gud og at han må respekteres. Sleivspark til guddommen kan bidra til å punktere den sosiale konstruksjonen eller myten. Og derfor, selv om Gud befinner seg “der oppe” som verdens hersker, kan han rammes av bemerkninger her nede fra, og derfor klarer ikke de kristne å overse en villfaren hednings ord, for de er “farlige”. Men siden de kristne går aktivt ut med sin Gud, kjenner jeg det legitimt å argumentere med dem, og da kan jeg ikke uten videre la dem legge premissene for diskusjonen.

En sentral vanskelighet i mitt prosjekt er knyttet til det grunnlaget jeg bygger på. Den kristne læren er mangfoldig og sprikende, og den er fremstilt i uhyre mengder litteratur. Jeg forsøker ikke å gjennomføre en systematisk analyse, men griper fatt i påstander og ytringer som dels uttrykker et noenlunde omforent trosgrunnlag i Norge i dag, dels representerer tenkemåter og synspunkter som hevdes offentlig. Det er dermed ikke det presise innholdet i den systematiske, kristne troslæren jeg konsentrerer meg om eller henviser til, men de *kristne forestillingene* slik de *kommer til uttrykk*. Én grunn til det er, i tillegg til den store spredningen innenfor kristendommen, at (fag)litteraturen på området er forholdsvis uleselig for en utenforstående, som for eksempel:

“Enheten, endeligheten og udelbarheten i kjærligheten mellom mann og kvinne er dypest sett bare mulig å virkeliggjøre og forstå i troen på Guds kjærlighets enhet og udelelighet.”¹³

Dette sitatet representerer en norsk oversettelse av en tysk klassiker, og for meg fremstår det som en begrepsekvilibrisme for de innvidde, og koblingen til min verden er meget svak. Riktignok kan jeg lese teksten og se sammenheng mellom ordene, kanskje til og med ane hva forfatteren forsøker å si noe om. Men hva det mer konkret skal *bety*, hva slags *konsekvens* det har, er det ikke lett å utlede. Muligens kan det leses som en form for poesi, men det er en litt problematisk kategori for det som utgis som “Innføring i kristendommen”. En passasje som sitert over, oppfatter jeg mest som en form for besvergelse eller som en øvelse innenfor en etablert måte å formulere seg på. Det kan være et eksempel på det som kalles et *språkspill*, der det er nødvendig å befinne seg innenfor en bestemt ramme for å kunne forstå fullt ut det som blir sagt. Budskapene rommes ikke bare i ordene og setningene; de må fattes innenfor en sammenheng og det

¹³ Ratzinger (1993, s 83).

er nødvendig å kjenne kodene. For meg som en utenforstående er det meget vanskelig å legge slike tekster til grunn for forsøk på å forstå¹⁴.

Selv om jeg altså avgrenser meg i forhold til mengden av faglitteratur, er tilfanget av og spennvidden over de kristne ytringene meget stor, og fra det kristne folkedypet kommer det mye grums som prester og andre skriftlærde ikke nødvendigvis vedstår seg. På den annen side kunne de gått ut med korrigeringer når de observerer at villfarelsene er for grove, og når det ikke forekommer i særlig grad, er det kanskje fordi det er tale om varianter som i noen grad er akseptable, eller om at det ikke anses som så viktig hva folk mener, bare de definerer seg som kristne. Uansett, jeg trekker inn og legger til grunn ytringer som kommer frem om saksforhold som inngår i mine analyser, og de sentrale temaene mine er de kristnes *forhold til bevis* eller bekreftelser på Guds eksistens, deres forestillinger om *skapelsen og utviklingen av livet* på jorda, deres tanker om *frelse og fortapelse*, deres oppfatninger om *Guds regime* eller herredømme og til slutt synspunkter på betydningen av Gud for en opplevd *mening med livet*.

I utgangspunktet er det altså de kristne ytringene jeg forsøker å analysere, men det blir samtidig slik at jeg tar for meg Kirken og prestene. De representerer formidlere av budskapet, og da er det vanskelig å unngå å si noe også om dem. Budbringeren er vesentlig, fordi det å meddele noe på grunnlag av tolkninger også er å stå som medansvarlig for innholdet. Jeg kommer altså dels til å henvende meg til og omtale *de kristne* på den ene siden, med de problemene som er forbundet med at denne kategorien er meget variert, og på den andre siden *Kirken*. For øvrig er også den mangfoldig og lite enhetlig, slik at når jeg tillegger prestskapet meninger eller uttalelser, vil det alltid kunne reises innvendinger mot mine påstander, for jeg kan ha misforstått hva organisasjonen "egentlig" står for. Jeg regner imidlertid ikke dette som alvorlige svakheter ved min fremstilling, med unntak for om jeg skulle ha fordreid utsagn fra bestemte personer. Det er nemlig et selvstendig poeng for meg at forestillinger innenfor Kirken er mangslungne og at kristen troslære ikke representerer et enhetlig budskap, samtidig som det er en del av fundamentet (for noen) at det skal finnes et slikt¹⁵. At jeg ikke har klart å finne frem til det, kan neppe holdes mot meg med særlig styrke.

¹⁴ Andre sitater fra Ratzinger er gjengitt i kapittel 5. Som samfunnsviter er jeg klar over at her legger jeg hodet på blokken. En teolog som leser mine anklager og blir fristet til *ikke* å vende det andre kinnnet til, kunne med letthet finne tilsvarende uforståelige, pompøse og oppstyltede passasjer i sosiologiske skrifter. Dette er et beklagelig faktum, men jeg synes altså at det er mer problematisk at Guds formidlere uttrykker seg uforståelig; de som forvalter nøkkelen til evigheten. Sosiologisk abrakadabra derimot, er i hovedsak bare ganske enkelt dumt.

¹⁵ Pål Repstand har gjort meg oppmerksom på at det ikke er unison oppslutning blant teologer om forestillingen om det enhetlige budskapet. Jeg fortsetter likevel å tillegge de kristne en slik oppfatning, siden den hevdes av (noen) helt sentrale aktører i Den norske kirken, slik jeg henviser til i neste kapittel

2. NOEN PREMISSE FOR DISKUSJONEN

2.1. Enkelte nyere erkjennelser av betydning

Religion har antakelig alltid vært en del av menneskers liv, og kristen tro har preget vår sivilisasjon lenge. Etter hvert utviklet det seg tvil og skepsis også innenfor Kirken, og i vår tid har det i økende grad vært tillatt og akseptert. Utviklingen av vitenskap og rasjonalitet har medført at mye av det som tidligere ble tatt som gitt, er forkastet, og Kirken er drevet fra skanse til skanse. Jorden ble ikke skapt på syv dager for 6.000 år siden, og den er ikke universets sentrum. Mennesket er utviklet fra enklere livsformer, og Gud finnes ikke i himmelen over oss. Slike erkjennelser har ligget til grunn for omfattende revurderinger i kristendommen, og noen har mistet troen på grunn av dette. Mange oppgjør er tatt med Kirkens lære på slike grunnlag, men kanskje mest ut fra naturvitenskapelige oppdagelser. Det er imidlertid også andre sider ved menneskelig forståelse som har betydning for vurderingen av religioner og av troen på Gud.

For det første er vi kommet til å se mennesket som et *sosialt vesen* i større grad enn før, og det peker i retning av at enkeltindividets atferd og væremåte er et sosialt eller samfunnsmessig produkt et stykke på vei¹⁶. Da blir for det første spørsmålet om skyld og ansvar annerledes enn om individet oppfattes som suverent og med en fullt ut selvstendig forståelse, vilje og handlekraft. Enkeltpersonene kan riktignok likevel tillegges et ansvar for egen handling, men det er rett og slett ikke like entydig at det skal finnes et selvstendig og gitt "jeg" som med rimelighet kan straffes eller belønnes for all evighet. Siden skillet mellom den enkelte personen og samfunnet er uklart, er det ikke så opplagt at det finnes et isolerbart individ "der inne" i siste instans, eller hva vi skal mene med begrepet "selvstendig". I alle fall er det tale om at dette "selvet" er en konstruksjon, at det kan endre seg, og at det innbefatter et element av valg som ikke bare dreier seg om hva den enkelte skal eller ønsker å være, men som omfatter individets plassering i forhold til andre, dets *sosiale relasjoner*¹⁷. I kristendommen er forestillingen om sjelen viktig, og den hviler på premisser om at *individet* er noe entydig og isolerbart, og at det finnes en sjel, som til og med skal kunne komme ut i blomst etter at vi er blitt frelst. Da er forestillingen om det autonome enkeltindividet helt sentral, men

¹⁶ Som for eksempel i G.H. Meads teori, der han "setter det sosiale som å priori for utvikling av selvet" (Bråten 1989, s. 97).

¹⁷ Se for eksempel Goffman (1959)

den er altså kanskje litt for enkel. Mennesket “er” kanskje sine sosiale relasjoner like mye som “seg selv”.

Mer spesielt er det problematisk å opprettholde antakelsen om det syndige eller onde mennesket. Én ting er nå *arvesynden*, som kan føres tilbake til Mosebøkene omtale av syndefallet og til utlegninger av Paulus og Augustin i retning av at vi mennesker er skrøpelige og syndefulle i utgangspunktet. Den har imidlertid også nedfelt seg i bildet av hva mennesket og ikke minst av hva barn er. Etter denne læren er vi født med synden i våre hjerter, og små barn må døpes for å bidra til å bringe dem til Gud og tøyte medfødte, destruktive krefter. Dette har forhåpentlig ikke særlig oppslutning blant de kristne lenger, og det er et bilde som antakelig har gjort mye skade.

Nå er det imidlertid lett å forstå oppfatningen om at mennesket er ondt, for vi kan stadig observere menneskelig råskap, og det er mulig å tolke den som uttrykk for at det ligger en djevel skjult i oss alle, og får den en mulighet, stikker hoven frem. Jens Bjørneboe formidlet et slikt bilde i sin trilogi om bestialitetens historie¹⁸, og vi har i de senere årtiene sett grusomheter i Vietnam, i Bosnia og i en rekke tilfeller i Afrika, som alle kan føyes inn i en slik forståelse. Nils Christie har, med sine undersøkelser av norske fangevoktere i tysk tjeneste under Den andre verdenskrigen, vist at det er grunn til å frykte at hvem som helst av oss kan bli i stand til store grusomheter, og dermed kan det se ut som om “det syndige mennesket” står sterkt. Men det er altså forskjell på å innse at hvem som helst av oss kan komme til å oppføre seg som en djevel og å hevde at vi er født med slike *iboende tilbøyeligheter*. Blant annet viser Christie til at mulighetene for hensynsløshet og grusomhet overfor andre *øker* i den grad disse andre defineres som “noe annet”, som mindreverdige, som umennesker, og den synker når den enkelte befinner seg sammen med andre som de kjenner et *felleskap* med¹⁹.

Dette kan fortsatt gi anledning til en tolkning i retning av at mennesket er syndig, slik det fremholdes også i mer moderne varianter innenfor kristendommen, men en alternativ tolkning står minst like sterkt. Den går ut på at mennesker kan begå grusomme overgrep når de havner i *ekstreme situasjoner* og der ofrene defineres som *noe annet*. Der mennesker lever sammen innenfor et *sosialt fellesskap* - og det kan betraktes som den normale tilstanden for menneskearten, som uttrykk for menneskets vesen - vil ondskaper være å betrakte som en anomali, ikke som noe som ligger der og ulmer. Det er godt grunnlag for å hevde at individet har potensiale i mange retninger, men det er ikke grunn til å anta en spesiell tilbøyelighet til det negative eller destruktive som hele tiden må holdes i sjakk. Det er forskjell på å anta at mennesker *kan bli* onde hvis forholdene er spesielle og å forutsette at de er onde i *utgangspunktet* og må tøyles.

Hvis vi hedninger skulle peke på en kjerne av noe som mennesket er utstyrt med, måtte det, heller enn det syndige og/eller grusomme, være det *meningssøkende* og det *sosiale*. I tillegg kan vi fremheve i konstruktiv retning at individet utvikler seg i

¹⁸ Bjørneboe, J.: *Frihetens øyeblikk* (1966), *Kruttårnet* (1969) og *Stillheten* (1973). Gyldendal forlag.

¹⁹ Som referert i Christie (1975, s. 59-60).

avhengighet av de *vilkårene* som bys dem, spesielt de mellommenneskelige relasjonene. Sammen kan vi altså bidra til den oppvoksende slekts kvaliteter ved den måten vi legger forholdene til rette på. Problemet er ikke hva vi måtte være *utstyrt* med av tilbøyeligheter, men *hva vi skal gjøre* for at mennesker skal kunne leve godt sammen²⁰.

Dette innebærer å ta noe av oppmerksomheten bort fra individet og dets eventuelt plagsomme sjel, og også å redusere betydningen av det rent religiøse eller holdningsmessige. Ikke slik at verken sjel eller holdninger er uinteressante, men de representerer ikke uten videre *autonome* foreteelser, og de er ikke bare uttrykk for det *individuelle*. I stor grad springer de ut av samfunnsmessige rammevilkår og av den situasjonen enkeltmennesket befinner seg i. Et slikt syn innebærer at vi tillegger oss selv som kollektiv større muligheter for kontroll over utviklingen for menneskeheten, og ikke minst at vi ser betydningen av *de samfunnsmessige rammene*, kanskje særlig de sosiale relasjonene. Da tenker jeg ikke på at vi eventuelt kan utforme et planlagt samfunn, eller på at vi kan eller skal drive sosiale ingeniørkunst, men jeg forsøker å peke på at mennesker formes og dannes i en sammenheng som omfatter mer enn det rent åndelige og som i stor grad er avhengig av det *sosiale fellesskapet* de omgis av. Dessuten er det uttrykk for at mennesket ikke er prisgitt sin egen vilje til det gode eller onde. Vi kan skape fellesskap her på jorda, og med det kan vi bidra til at menneskene blir gode, og det er ingen påviselig grunn til at en slik byggende prosess skal måtte hvile på en religion. I den sammenhengen kan det være noe av et paradoks at den kristne religionens betydning for moralen ikke uten videre er knyttet til troen og til Gud, men kanskje først og fremst til *menighetene* og det samfunnet de representerer.

Et helt annet område for forestillinger der det er skjedd endringer, angår *årsaksbegrepet*, som ikke er så soleklart lenger, og det har konsekvenser for forestillingen om en første årsak, om skapelse i det hele tatt og mer generelt for forståelse av hvor determinert verden fungerer. *Gud spiller ikke terning*²¹, sa Einstein, som uttrykk for sin skepsis mot kvanteteorien, og da tenkte han på at denne teorien inneholder premisser om at hendelser på mikronivå - altså for elementærpartiklene - fremstår som tilfeldige og uten årsak. Dette likte ikke den store teoretikeren, men da var det nok den metafysiske Einstein som reagerte og ikke fysikeren. I våre dager er det ingen fagfolk som betviler kvanteteorien og dens implikasjoner. De går blant annet ut på at den enkelte elementærpartikkelen ikke synes å ha entydig iboende egenskaper, men at den fremstår som et bølgefænomen eller som en partikkel avhengig av hva slags målinger den utsettes for. Og dens posisjon kan ikke bestemmes annet enn ved å angis en sannsynlighetsfordeling for dens bevegelser og posisjon. *Summen* av bevegelser for et stort antall partikler fremstår likevel som forutsigbar; helheten er determinert som summen av en serie hendelser, selv om de hver for seg ikke følger entydig av utgangsbetingelsene. På mikronivå fremstår verden dermed som ikke determinert, og den er heller ikke

²⁰ For ordens skyld, dette er et standpunkt svært mange kristne ville støtte opp om - og handle ut fra.

²¹ Eriksen (1993c, s. 55).

entydig; eksperimenter viser noen ganger at en gitt partikkel befinner seg på to steder samtidig, og det betyr blant annet, som Penrose (1989, s. 384) hevder, at kvantemekanikken simpelthen er *gal når den anvendes på makronivået*.

Vitenskapen rommer altså teorier som er konflikt med hverandre, og noen av dem beskriver fenomener som strider mot de forestillingene vi legger til grunn for vår daglige virksomhet. Dette gjelder ikke bare for teoretisk fysikk, men også for kosmologien, studiet av verdensrommet. Steven Hawkings bok om tidsbegrepet kan være en god illustrasjon av det. Her presenterer han en rekke forestillinger som bare har relevans i den helt store sammenhengen, som for eksempel den at tiden ikke er absolutt²². Som en del av slik tenkning er det fullt mulig at “det store smellet”, som innledet den verden vi kjenner, representerer en hendelse som ikke er fattbar med våre begreper og forestillinger. Derfor kan den fremstå som noe som “bare skjedde”, uten noen tilskyndelse eller bakenforliggende kraft og årsak. At dette ikke er til å forstå, er i og for seg ingen avgjørende innvending, siden det er tale om hendelser som ligger utenfor “vår verden”.

For det tredje forstår vi nå *språk og språkutvikling* slik at det blir problematisk å operere med autoriserte, gudegitte tekster. I hvert fall må vi erkjenne at enhver tekst må leses på stadig nye måter, og det er grunn til å hevde at heller ikke Guds ord står fast. Mer generelt betrakter vi nå verden som mindre *absolutt eller gitt* enn tidligere. Jeg skal i neste seksjon komme nærmere tilbake til denne siden ved saken, men et mulig perspektiv fanges opp i forestillingen om at vi kommuniserer ved å delta i *språkspill*. Dette betyr blant annet at ordene og begrepene *i seg selv ikke har iboende og absolutt betydning*; for å forstå andre må vi kjenne sammenhengen og kodene i den gitte situasjonen. Wittgenstein sto for et slikt syn, og han hevdet at forståelse av et begrep forutsetter deltakelse i en *livsform*; deltakerne må erverve de aktuelle reglene og kriteriene for bruken av språket. For det andre påsto han at språket har en paradoksal karakter på den måten at det både er et nødvendig *redskap* for tanken, og det gir opphav til filosofiske *problemer*. Språket representerer forenklinger og generaliseringer, og det skjuler dybder ved å formidle likheter der det i bunn og grunn foreligger viktige forskjeller eller distinksjoner. Tankevirksomhet og refleksjon må derfor med nødvendighet ledsages av stadig kritisk gransking av de begrepene vi benytter:

“Filosofien er en kamp mot forhekselsen av vår forstand ved hjelp av midlene i språket vårt.”²³

Ett aspekt ved en slik posisjon er, for det fjerde, at det er problematisk å operere med forestillinger om en *entydig virkelighet*; det er neppe mulig å finne fram til en endelig avklaring av hva verden “er”. All vår forståelse er forsøksvis og partiell, og den er i tillegg en *sosial konstruksjon*; det vil si at vi vanskelig kan forholde oss til våre

²² Hawking (1988)

²³ Wittgenstein (1997, s. 79)

erfaringer direkte, men behandler dem i lys av bilder eller modeller som vi hjelper oss med²⁴. Vi avtegner ikke verden slik den “er”, men lager oss kart som vi kan bruke for å finne fram i den. Kartet avbilder ikke verden direkte, for det foreligger neppe en entydig beskrivbar virkelighet, men bildene inkluderer noen saksforhold som kan antas å være av betydning for orienteringsmulighetene i den gitte sammenhengen. Påstanden om at verden ikke er entydig, betyr *ikke* vilkårlighet, heller ikke avvisning av forestillingen om en konkret foreliggende “virkelighet”. Derimot betyr den at når vi observerer og fortolker verden omkring oss, kan vi danne oss bilder som *samtidig* er ulike, til og med motstridende, og bygget på det vi erfarer. Dette er uttrykk for at erfaringsgrunnlaget er så mangfoldig og omfattende at vi aldri kan oppfatte “alt”, og det vil aldri være mulig å bygge det sammen til en motsigelsesfri eller sammenhengende fremstilling.

Vi må alltid gjøre et *valg* av de dimensjonene som vi legger til grunn for våre observasjoner, og disse valgene er blant annet avhengig av den måten vi fungerer på som biologiske vesener og av hvilke forestillinger og begreper vi opererer med. Den verden vi står overfor er ikke ferdig utstyrt med begreper som vi kan finne frem til, og selv om den er *reelt foreliggende, kan den ikke avbildes entydig*²⁵. Avbildningene er riktignok knyttet til det som foreligger, til “virkeligheten”, til noe som “er der” helt konkret. I den forstand betraktes verden som reell, men et slikt syn kan være forenlig med å anse den som *ikke entydig*. Alternativt kan det være slik at vi mennesker er ute av stand til å *fatte den* på en entydig måte, selv om den altså foreligger helt konkret. Ingen av disse mulighetene innebærer nødvendigvis at vår forståelse av verden blir *vilkårlig*, men de medfører systematiske *begrensninger*, først og fremst slik at det i prinsippet ikke er mulig for oss å observere eller forstå “alt”.

Et slikt syn på *hva det er å forstå*, kan få konsekvenser for hvordan det skal oppfattes at det foreligger et skaperverk, og for hvordan vi skal forholde oss til det. Vi kan fortsatt beundre og føle ydmykhet overfor naturen, og som en del av det se den som uutgrunnelig og i prinsippet ikke entydig bestembar. Et slikt syn er i en viss forstand forenlig med de kristnes oppfatning av Gud, for han skal ikke være til å fatte, men det innebærer også at vårt forhold til hans gjerning får et element av noe fremmedgjort over seg; vi står overfor et påstått skaperverk som vi ikke kan forstå fullt ut og som ikke er entydig. Selv om dette kan forenes med forutsetningen om at Gud er noe annet enn oss, virker det underlig at han skulle ha laget det slik at vi står delvis uforstående *også overfor den verden som han har plassert oss inn i*. Vi skal jo ta jorden i besittelse og forvalte den på hans vegne, og da ville det vært ganske hensiktsmessig om vi hadde kunnet forstå den. Men framfor alt oppstår det problemer ved at Gud skal ha gitt opphav til en *lære som er sann og entydig*, samtidig som både begrepet “sann” og den verden han skal ha satt oss inn i, er ubestemt og flertydig.

²⁴ Berger & Luckman (1966)

²⁵ Denne posisjonen har *ikke* allmenn oppslutning, heller ikke blant samfunnsvitere. Også retninger innenfor sosiologien huser oppfatninger om at verden er å anse som entydig og foreliggende, og at det bare er et spørsmål om å finne frem til de underliggende lovmessighetene.

2.2. Problemet med én, sann lære

Momentene som er trukket frem over, viser til mulighetene for komplikasjoner i form av at verden ikke er entydig og ikke synes å fungere helt ut forståelig, og den har paradoksale trekk²⁶. Dermed oppstår det konflikter i forhold til mye av det den kristne læren eller de religiøse skriftene står for, som for eksempel skapelsen eller frelsen, fordi ting er mer uryddige og komplekse enn budskapet synes å forutsette. Da kan de kristne innvende at deres Gud og religionen også er preget av det mystiske, det paradoksale og det uutgrunnelige, slik at disse innvendingene ikke er relevante, fordi de stemmer med bildet av deres Gud.

På den annen side er det slik at kristendommen og troen i stor grad er basert på absolutter og hviler på dogmer og skrifter som formidler *evige sannheter*. Nettopp denne siden ved den kristne troen byr på problemer, fordi den ikke lar seg forene med verden slik vi etter hvert mener å kjenne den. Når det legges til grunn at det finnes evige sannheter, må det bety at de er evige og sanne *for oss*, og det må igjen bety at vi skal kunne *fatte dem*. En sannhet som det eventuelt hevdes er evig, men dessverre *ikke* til å forstå, kan ikke på meningsfull måte påstås å være *sann*, og denne vanskeligheten kan ikke elimineres ved å henvise til det paradoksale eller det uutgrunnelige ved guddommen. Da må man heller si like ut at det ikke finnes en forståelig sannhet, og at det ikke foreligger et entydig budskap annet enn i teorien, for i praksis kan vi ikke fatte det.

Det er mulig å hevde som en generell verdensanskuelse at verden ikke er fullt ut forståelig, og å anta at all vår grunnleggende viten har noe forsøksvist og foreløpig over seg i siste instans. Kunnskap, som vi kaller det, kan oppfattes å hvile - noe urolig - på paradoksale og ikke entydige premisser. Et slikt standpunkt er ikke nødvendigvis knyttet til det religiøse eller til guddommen, men kan blant annet begrunnes i at heller ikke de såkalt eksakte vitenskapene står på sikre fundament. For eksempel er det inkonsistenser mellom de fysiske teoriene om elementærpartiklene på den ene siden og om kosmos på den andre²⁷. For det andre er det slik at vår mer generelle forståelse kan oppfattes å springe ut av tanker og handling i et gitt samfunn, slik at både forståelsesformer og meninger henger sammen med måten vi fungerer på i dette samfunnet. Ikke slik at forestillingene blir *bestemt* entydig av de ytre vilkårene, men på den måten at *tanker utvikles som redskaper* for å fatte det vi mennesker står overfor. Våre forestillin-

²⁶ Noe mer presist er påstanden om at verden er paradoksal først og fremst rettet mot oss; den karakteriserer vår *fatteevne*. Som et eksempel kan vi se på begrepet "uendelig". I matematikken defineres det som en tallmengde M som rommer delmengder som er forskjellig fra M , men som likevel er uendelige. For eksempel er mengden av alle naturlige tall uendelig stor, men det er også mengden av like tall, selv om denne siste bare omfatter annethvert tall. En uendelig mengde består i dette tilfellet av deler som er samtidig er "like store" som og utgjør bare en del av den selv. Dette er et paradoks, men om det sier noe om verden eller om vår måte å anskueliggjøre den på for oss selv, kan vi ikke få avklart. Vi kan ikke forstå med noe annet enn vår egen forståelse, og den må vi også benytte oss av når vi skal avklare hva som ligger i "forståelse". Vi er fanget i våre begreper og forestillinger; vi kan ikke forstå verken verden eller oss selv utenfra.

²⁷ Hawking (1988, s. 13)

ger, begreper og språk er derfor i stadig endring, og vi kan vanskelig tenke annet enn *midlertidig gyldige tanker*. Full og endelig avklaring er i prinsippet ikke mulig²⁸.

En slik grunnoppfatning sier noe om våre muligheter til å forstå og kommunisere, og den medfører at når de eventuelle Guds ord er blitt utformet i menneskelig språkdrakt, må det uunngåelig foreligge flere tolkningsmuligheter for budskapet, noe jo også historien viser. Nå kan imidlertid *ikke* alle disse mulige utlegningene samtidig være *sanne* - siden de i noen grad er i strid med hverandre - og derfor heller *ikke være entydig* uttrykk for Guds budskap. Og det virker ikke begrunnbart at noen enkelt skriftlærd skulle kunne påberope seg en spesiell posisjon og være den som egentlig formidler den rene lære. At en rekke kristne trosretninger hevder seg å være i en slik posisjon samtidig og vel vitende om hverandre, er i seg selv tankevekkende, og for en gudløs er det åpenbart at det intellektuelle miljøet blant de troende har svakheter. Nivået er sikkert høyt nok, men samtidig må det finnes noen mekanismer som hemmer eller begrenser den kritiske debatten, eller som eventuelt bidrar til at vanskeligheter omdefineres²⁹.

Under bispevigslingen i Kristiansand 7. mars 1999 benyttet den nye biskopen i Agder og bispekollegiets preses uttrykkene "sannhet" og "Bibelens sanne budskap". Deres poeng var at dette sanne måtte frem, men de snakket nok mer ut fra fagre ønsker enn realisme, og forhåpentlig også mot bedre vitende. De ordlegger seg som om det fantes et budskap som var rent og entydig, og som om det dreier seg om å *avdekke* det. Dette er en oppfatning som for det første er i nokså klar konflikt med den kirkelige erfaringen. Budskapet har endret seg kontinuerlig i to tusen år, og dette vet de herrer sikkert bedre enn jeg. Dessuten strider påstanden om et entydig budskap mot det vi nå mener å vite om kommunikasjon³⁰. Det er ikke mulig å nå frem til en endelig og entydig avklaring av et budskap annet enn ved at mottakeren går inn i en dialog med avsenderen inntil de to partene kommer frem til en felles fortolkning, og den vil ha sin gyldighet

²⁸ Likevel er det tenkelig at en slik endelig avklaring kan oppnås på isolerte områder, selv om altså verden som helhet er ikke kan beskrives entydig. På tilsvarende vis kan rasjonalitet forekomme på et avgrenset område, selv om det inngår i et større felt som ikke kan forstås fullt ut på rasjonelt grunnlag. Og omvendt, rasjonalitet kan nettopp *ikke* oppnås *annet enn* på bestemte premisser og på avgrensede områder. Ingen "helhet" kan fungere fullt ut rasjonelt på alle områder og for alle saksforhold samtidig; noe må tas som gitt i den aktuelle situasjonen for at det skal gi mening å hevde at et system er rasjonelt. "Rasjonell" er altså ikke en absolutt kvalitet; den er betinget.

²⁹ Her generaliserer jeg grovt, og det ville sikkert være lett å finne eksempler på at religiøse tenkere har demonstrert stor uavhengighet. Hos oss kan Hans Nielsen Hauge være et eksempel, og i våre dager finner det utvilsomt sted kritiske debatter internt i Kirken. Sett utenfra er det likevel noe særegent ved disse prosessene, og et eksempel kan være Helge Hognestads avbikt. Den villfarne presten var visst ikke tilstrekkelig angerfull eller han tilbakekalte ikke fullt ut alt det "feilaktige" han hadde stått for, og noen av biskopene ville derfor ikke slippe ham inn i varmen igjen.

³⁰ For eksempel som referert i Luthans (1977, s. 215) kan kommunikasjon oppfattes som en *dynamisk transaksjon*. Begge parter - avsender og mottaker - deltar aktivt og påvirker både hverandre og det budskapet som skal formidles, og som derved formes gjennom deltakernes interaksjon. Nå kan det selvsagt innvendes at når den ene parten er Gud, blir dette annerledes. Den innvendingen rammer imidlertid ikke det prinsipielle i at et budskap ikke kan sies å foreligge, det "er" hva deltakerne tillegger det. Og det er forholdsvis problematisk å oppfatte dette slik at hvis den ene parten bare er sterk eller vis nok, så kan den andre nok forstå. Kommunikasjon er en prosess som gjør at partene er plagsomt avhengig av hverandre. Bråten (1989, s. 105) omtaler noen slike avhengigheter idet han diskuterer "det gjensidige under kommunikasjon".

begrenset til den bestemte mottakeren og til dem som befinner seg innenfor den samme måten å forstå verden på. For mennesker i andre samfunn og i andre situasjoner er det nødvendig å gi avvikende tolkninger som er tilpasset deres virkelighet.

Jeg regner med at dette i praksis er erfart av dem som har drevet misjonsvirksomhet, slik at de har tilpasset budskapet. Og da er det et poeng at en "lokale vri" ikke bare gjelder for en overgangsfase, inntil de som blir vunnet for troen blir mer "modne" eller utdannet, slik at de kan forstå budskapet på samme måte som oss andre. Et budskap foreligger ikke i absolutt forstand, og det gir ikke mening å si at det kan fattes slik det "egentlig" er, for det har ikke en helt presis eller entydig mening *i seg selv*³¹. Meldinger rommer bare det mennesker kan utlede, og de er alltid tvunget til å tolke, til å *tilføre* mening. Noen ganger kan tolkningen stemme godt overens med det avsenderen mente, andre ganger ikke. Og hvis avsenderen er utilgjengelig, slik at diskusjon er umulig, gjenstår bare muligheten for *alternative tolkninger*, som ulike mottakere kan være uenig om. Dette har de kristne praktisert i to tusen år, og de kommer til å fortsette å fungere slik.

Likevel kan altså to biskoper i Den norske kirke uttale seg som om dette var et forbigående problem. De synes å stå for en oppfatning om at det ligger et budskap "der inne", foreløpig delvis skjult for oss, men som vi kan finne frem til ved å bearbeide teksten videre, omtrent slik vi kan raffinere en malm så den blir stadig renere og edlere, inntil vi til slutt sitter igjen med skjært og rent gull. Og for malmer og metaller er det slik; det edle ligger omsluttet av urenheter som ved bearbeidelse kan fjernes, inntil det forfinede produktet avdekkes; *det lå der inne*. Men for en tekst er det *ikke* slik; den har ingen annen form for kjerne enn sin *mulighet for alternative tolkninger*. Hvis det skulle ligge noe entydig der inne, måtte biskopene gått i direkte inngrep med Gud, som eventuelt kunne hjulpet dem, men også han måtte altså gjort bruk av menneskers begreper og vært begrenset av det, og avklaringen måtte bli gjentatt for nye slekter. Dessuten måtte biskopene etterpå formidlet sin innsikt til oss, slik Moses skal ha gjort da han kom ned fra fjellet i Sinai. Problemet ville imidlertid ikke vært løst, for bare mellom guder kan kommunikasjon foregå uhemmet av situasjonsavhengige begreper. Moses la riktignok frem sine ti bud, men så viser det seg at de dessverre ikke var så klare likevel; vi blir visst aldri enig om fortolkningen av dem. Den sannheten biskopene omtaler, representerer en fiksjon eller en drøm.

2.3. Den nødvendige analysen

Et ideelt bilde er at *tro kan være "ren"*, i den forstand at en person bare ganske enkelt tror på Gud. Det er selvsagt mulig at det kan forholde seg slik, men det er tvilsomt.

³¹ Pål Repstad forteller meg at mange misjonærer la til grunn en slik forståelse, og problemstillingen er velkjent innenfor det han omtaler som "kontekstuell teologi". Jeg erkjenner min begrensning i kunnskap om hvilke synspunkter som kan fremmes og som blir tatt opp blant teologer. I denne sammenhengen er det imidlertid et poeng at jeg ikke forholder meg til "forskningsfronten" eller til teologiske fagdebatter, men til de mer gjengse kristne forestillingene og ytringene, for øvrig på linje med svært mange av de aktive kristne

Troen hektes på noe, og for eksempel på Bibelen. Den hevdes å uttrykke Guds ord, og for noen er dette enkelt og greit, slik tilfellet var for den gruppen som skulle utarbeide en ny, frikirkelig bibeloversettelse som kom i 1997; de satte seg som mål å gjengi Bibelen direkte - "Guds ord slik det står". Dette er et urealistisk og ganske diskvalifiserende synspunkt, slik det for øvrig også ble påpekt fra kirkelig hold like etterpå i Fædrelandsvennen. En ting er at Bibelen inneholder motsigelser, som jeg ikke skal gå inn på. Noe annet og mer prinsipielt er det at språklige formuleringer bare unntaksvis er entydige, og deres mening endrer seg over tid, fordi språket avspeiler det samfunnet det er en del av. Et språk er ikke et autonomt fenomen, men et verktøy for en bestemt gruppe mennesker. Når de lever og arbeider sammen, endrer samfunnet eller omgivelsene seg, og språket med det.

Intet budskap av noe omfang kan derfor bli stående som endelig avklart. Alle budskap må tolkes, og det gjelder også det som angår troen. Derfor er religioner i bevegelse, og det kan være et problem for dem som fastholder at guddommen er entydig og uforanderlig. I denne forstand må gudene også følge med tiden, men dette er det kanskje ikke helt enkelt å forholde seg til. Men de hellige tekstene må i alle fall diskuteres, og det kan hevdes nokså enkelt og generelt at *Guds ord ikke kan være entydig*. Helt konkret kommer dette fram når vi sammenligner bibeltolkningene i middelalderen med nåtidens. Da får vi et bilde av to forskjellige religioner mer enn av en viss ulikhet i tolkning, og for meg er dette et nokså klart uttrykk for at om nå Gud gir seg til kjenne gjennom Bibelen, så er han sannelig vag; han gjør det ikke lett for tilhengerne. Vi behøver for så vidt ikke gå så langt tilbake heller. Pontoppidans "Forklaring" ble brukt langt inn i vår tid, og den inneholder passasjer som er nokså mye på tvers av det som nå går som gjeldende lære. For eksempel skiller han utvetydig mellom dem som går inn i evig fryd og dem som utsettes for evig pine, som han skisserer løselig slik:

"... en bitende og brennende ilds og orms pine for legeme og sjel."³²

Påstanden om at slike tilstander venter oss, kan belegges med sitater fra Bibelen, og da skulle saken være grei nok, men sjonglering med bibelsteder er en forvirrende øvelse, og konkretiseringer av den typen Pontoppidan bedriver, kan tydeligvis diskuteres. Derfor gir verken Bibelen eller troen klare holdepunkter eller retningslinjer; *budskapet er ikke entydig*.

Så kan noen likevel si at *troen gir et grunnlag*, slik at det kan trekkes noen konkrete påstander fra den, selv om de dessverre aldri kan formuleres med stor presisjon. Den troende får imidlertid et fundament og et utgangspunkt, noe som kan gi en form eller en retning i livet, og på tross av vagheten er det er noe i Bibelen og den kristne læren som står fast. Dette kan den enkelte ha nytte av, selv om det aldri kan bli

³² Pontoppidan (1972 [1737], s. 144)

helt klart hva skriften skal bety. Ingen presisering er derfor rett, men samtidig er det noe der; troen gir veiledning og støtte, og mer er det ikke nødvendig å ha³³. I kapittel 5 skal jeg komme tilbake til et slikt standpunktet. Dette er i og for seg også en holdbar posisjon, men igjen vil jeg si at da blir det vanskelig både å lage en lære og å diskutere og utvikle standpunkt i ulike sammenhenger, for begge deler forutsetter at det er mulig å kommunisere om de aktuelle sakene, og da må oppfatninger utpensles såpass presist at andre kan forholde seg til dem. Det er riktignok mulig å insistere på sin rett til å ha en mening uten å måtte grunngi den eller være tydelig på hva den skal bety, men en slik mening kan ikke generaliseres og utbres. Den som skal utvikle en lære, må i noen grad begrunne og i hvert fall presisere og konkretisere. Selvfølgelig kunne man si at noen saker *bare er slik*, som for de ti budene. Problemet er at de ikke nettopp er presise eller særlig rettleidende, som jeg skal komme tilbake til, og de må utdypes. Derfor fikk vi Pontoppidan, og derfor finnes det ulike troslærer - og det finnes "vranglære".

Tro må altså omsettes i konsekvenser, og grunnlaget for den må tydeliggjøres, men da blir det samtidig åpenbart at det hele med nødvendighet ledsages av et element av tvil og usikkerhet, og det må treffes valg. Rent prinsipielt blir tro et annet fenomen uten tvil; hvis Gud skulle bli *bevist*, gir han ikke grunnlag for tro, bare for *oppslutning*. Og for slike som meg, de gudløse, ville ikke beviset medføre tro. Jeg ville eventuelt *vite*, og dermed ville Gud samtidig bli å betrakte som en styresmakt. Riktignok en myndighet med litt vage lover og forordninger, men likevel noe jeg kunne forholde meg til. Akkurat hvordan jeg ville gjøre det, er uklart for meg, men ett element ville være at det å følge Guds bud ble et *rasjonelt spørsmål* om straff og belønning. Ved visshet forsvinner den ubetingede troen, og den ville bli erstattet av et *valg*, og den rene troen er ikke en av valgmulighetene. Man kan ikke på grunnlag av kjennskap velge en ubetinget tro, og bare den som ikke har visshet, kan derfor være genuint troende. Dette er et viktig punkt, for troen er for de kristne en av nøklene til det evige livet, og jeg ville eventuelt komme med på falske premisser om jeg fikk saken bevist for meg. Skal tro være av avgjørende betydning, må den ikke kunne bekrefte.

For den kristne blir det derfor en utfordring her. De trosbetingede påstandene og normene må alltid hevdes med et visst islett av tvil på om det er noe hold i saken. Dessverre for oss andre kan dette dilemmaet håndteres ved nidkjærhet og avvisning av innsigelse, og her er det et paradoks. Tvilen er en forutsetning for troen, men blir samtidig en trussel mot den. Den troende trues av sin egen tvil, og søker å eliminere den

³³ Det er her tale om en interessant og problematisk siste skanse for de kristne. De mest liberale kan være med på nesten enhver relativisering av skriftens ord og den kristne læren, men de opprettholder en påstand om at *det likevel er noe som står fast!* Mitt råd til dem er at når de nå finner frem til denne urokkelige og endelige sannheten, så bør de være forsiktige med å formulere den for tydelig, for da kan den nok briste den og. Riktignok kunne de for eksempel hevde som en absolutt sannhet at Jesus er Guds sønn, og den kan være et godt, felles grunnlag, bare man altså unngår å forsøke å presisere påstanden. Var for eksempel Maria jomfru? Er Jesus bokstavelig talt å regne som en sønn, slik at Gud er en far, mens "Gud" likevel fremstår som både to, for ikke å si tre? Er det tale om to foreliggende, fysiske skapninger? Hvis ikke, hva betyr så "sønn"? Osv.

og overbevise seg om sin egen klippefaste tro. Men hvis all tvil ble utryddet ved *ytre* bevisførsel, ville altså troen ikke lenger ha noen verdi *som tro*.

Diskusjon av troens grunnlag og konsekvenser innebærer et element av usikkerhet knyttet til Guds eksistens, og skepsis kan regnes som et *angrep* på troen, og da kan det ligge nær å anta at onde krefter er på ferde. Siden den kristne Gud har et motstykke i Djevelen, kan analyser av og innvendinger mot troen oppfattes som en støtte til denne figuren. Dermed kan noen avvise diskusjon under henvisning til at det er tale om å *bli forført*. Djevelen er listig, og den som lar seg påvirke av argumenter som svekker troen, hører egentlig på Den onde. Dette er en meget farlig tankemessig felle, og den har antakelig kostet et stort antall mennesker livet. Under hekseprosessene ble de anklagede ofte torturert, og den som tilsto å være heks, ble henrettet. Den som ikke brøt sammen, beviste ved sin standhaftighet at hun eller han måtte være en heks, for bare den som sto i ledtog med Djevelen kunne motstå slike lidelser. Ergo endte også de på bålet, og bare få unnslopp. I dag vet vi at ingen av dem var skyldige etter tiltalen.

Den samme mekanismen gjør seg gjeldende når de troende avviser argumenter fordi de oppfattes som uttrykk for Djevelens forsøk på å så tvil og friste til unnfallenhet. I et slikt perspektiv kan for eksempel jeg egentlig være et redskap for Den onde. Jeg vet det riktignok ikke selv, og det virker urimelig, for jeg er en helt alminnelig person - om enn noe frekk. Likevel kan det ikke utelukkes at jeg arbeider for onde makter, og den som hører på meg, kan stå i fare for å bli forført. Nå forsøker jeg altså ikke å argumentere for at dette kan ha noe for seg, men det er et poeng å vise et eksempel på en slik måte å tenke på; en måte som innebærer at den premissen som legges til grunn, kan sperre for enkelte mulige og viktige konklusjoner.

Men kanskje det er så enkelt at de kristne bare kan *tro på Gud og følge hans bud*. Her ville jeg svare at troen kanskje er oppnåelig, men å følge budene på en enkel måte, det er verre. Ikke fordi de er strenge, *men de er så vage*. For eksempel er det uklart hva det skal bety at vi ikke skal drepe. De fleste kristne synes å mene at soldater i krig ikke dreper i bibelsk forstand. Dette er det ikke lett å skjønne, for aldri blir det drept mer og på verre måter enn da, og likevel er det forenlig med Guds ord om ikke å drepe. Og dette gjelder et bud som synes å være entydig: Du skal ikke drepe! Enklere kan det ikke være, skulle man tro, men altså - så enkelt er det likevel ikke. Guds bud må *tolkes*, og det blir forskjellige tolkninger avhengig av tid og sted, og de blir dessuten høyst menneskelige og samfunnsbestemt. Likevel hevder prestene ustanselig at slik og sånn standpunkt er *vranzlære*. Bare det at de etter 2.000 år kan fortsette å benytte et slikt begrep, er forbløffende. Enten er de ganske historieløse, eller så er de fanget i sin egen overbevisning eller av sin trang til å være overbevist. Den mest åpenbare lærdommen måtte jo ellers være at Guds ord kan gis mange tolkninger og at det er høyst diskutabelt hva som er den rette lære.

Det ligger i dette at det alltid må være høyst usikkert hva som er Guds bud og ord og hva som er menneskenes. Sett utenfra er det vanskelig å snakke om at noe "er fra Gud", og selve denne forestillingen - "Guds ord" - er jo faktisk i seg selv et menneske-

lig begrep som springer ut av vår forståelse. Dessuten, om Gud hadde villet henvendt seg til oss, måtte han gjort det på menneskers vis, med våre ord og begreper. Riktignok har den kristne Gud forutsetningsvis uante ressurser og evner, men det hjelper ikke så lenge vi mennesker ikke forstår andre budskap enn dem som er formet på våre premisser, eller som vi tolker på vår måte. Noen kan kanskje hevde at de gjennom bønn kan nå fram til Gud på en måte som *ikke* er hemmet av det menneskelige og av språket. Jeg kan ikke innvende noe mot det, men det må bemerkes at da får dette budskapet heller ingen konsekvenser annet enn for den ene personen, for straks det skal videreformidles, må det skje på menneskers vis. "*Guds ord*" er og forblir menneskers.

En innvending mot mitt kritiske prosjekt er at religion og tro er hevet over det rasjonelle. Jeg kan ikke ha skjønt noe av det hele når jeg insisterer på diskusjon og analyse av forestillinger om Gud. Religion og gudstro er *noe annet*; det dreier seg ikke om tanker; de troende har et *forhold* til Gud, og deres tro er en *opplevelse* og en del av en *annen virkelighet*, som går ut over vårt rasjonelle og materielle liv. Den kan ikke fattes med ord, argumentasjon og rasjonell analyse.

Svaret på dette kan deles i tre. For det første er det slik at hvis Gud og tro er noe annet, noe utenfor og hinsides analyser, så berøres det ikke av min diskusjon. Jeg tar *ikke* for meg *religiøsitet*, men ser på de sider ved gudstroen som har konkret relevans *i denne verden* og for vår *forståelse*. Siden de kristne opererer med en Bibel og hevder at den rommer Guds ord, som skal regulere livet og forståelsen her i det dennesidige, spør jeg dem hva det konkrete innholdet går ut på, hva det bygger på og hvordan de kan utlede og mene det de hevder. I gitte tilfeller er det også aktuelt å stille spørsmålet om hvordan de kan *stå for* det som fremstår som deres lære. Det er *de kristnes konkrete oversettelse* av den påståtte, himmelske eller åndelige sfæren jeg tar for meg.

For det andre er det problematisk når de kristne eventuelt hevder at deres forhold til Gud og deres religion er noe annet enn og noe utenfor fornuft og analyse. En slik påstand er nemlig *fornuftsbasert*, og det er uklart hva som kan berettige en påstand om at bestemte saksforhold ikke er tilgjengelig for denne samme fornuften. Kan man begrunne et slikt standpunkt; kan fornuften sette grensene for seg selv, og i tilfelle uten å ty til nettopp fornuften? Kanskje er det noe her i denne verden - eller i en annen - som ikke kan gripes av fornuften, men erkjennelsen av dette saksforholdet springer altså ut av *tanke om saken*. Så kunne noen innvende at de er kommet til en slik forståelse på annet grunnlag, for eksempel rent intuitivt, men også fremføringen av en slik *påstand* representerer tanker og refleksjon. Jeg sier ikke med dette at alt som finnes kan fattes med intellektet; heller ikke at bare det som kan formuleres rasjonelt i ord eller på annet vis, er av betydning, men jeg peker på at når vi forsøker å *ta stilling i en sak*, gjør vi bruk av vår fornuft, og det gjelder også i forhold til påstander om at noe ikke hører til

det fornuftsmessige. Vi kommer så å si ikke utenom fornuften, selv når vi skal trekke grenser for eller si noe om det vi ikke kan snakke om eller diskutere³⁴.

Og dette viser til, for det tredje, at om nå religion befinner seg utenfor det vi forholder oss rasjonelt til, blir det ikke mulig å utforme en *lære*, som per definisjon må formuleres slik at den er *forståelig*. Dens påstander kan riktignok stride mot fornuften, men *selv da må de formuleres*, og da er det tale om tanker, og de hører hjemme i det rasjonelle. Noe paradoksalt kan irrasjonelle påstander bare fremmes innenfor en fornuftsbasert kontekst. De kristne står derfor overfor et dilemma. På den ene siden kan de hevde at religiøsitet og Gud hører hjemme utenfor området for rasjonalitet, men *da kan de ikke utforme en lære*. Hvis de derimot hevder at det foreligger et *budskap* som skal komme fra eller belyse Gud, må det og dets premisser i prinsippet kunne *utsettes for rasjonell analyse*.

2.4. Noen konklusjoner om en mulig gud

Også ut fra disse første innledende kapitlene kan vi trekke noen konklusjoner om den påståtte Gud. For det første at han vanskelig kan ha formidlet et *entydig budskap*, og at det slik sett er problematisk å hevde at det finnes én sannhet eller ett budskap. Forestillingene om Gud har i realiteten - og med nødvendighet - nedfelt seg i en rekke alternative, tidsbestemte tolkninger.

I den sammenhengen er det et poeng at Gud ikke kunne ha formidlet et budskap til menneskene, enten det dreier seg om jordiske eller hinsidige forhold, annet en ved hjelp av *dennesidige begreper og forståelse*. Det finnes ikke et eget himmelsk eller gudelig språk eller medium. Guds ord er menneskenes. Dette er én begrunnelse for at de kristne ikke klarer å enes om ett budskap, og at de altså *må slite med dette problemet selv om deres Gud skulle finnes*. Mangfoldet i trosytringer er derfor ikke i seg selv et argument som kan brukes for å avvise påstanden om Guds eksistens. Vi kunne vel likevel ventet at *han selv hadde skjønt* at han ikke kunne insistere på at hans budskap var entydig, men jeg er ikke kjent med at han har formidlet en slik forståelse til oss.

Videre er det en mulig konklusjon at gudstro ikke kan omsettes i læresetninger og gis konkrete tolkninger uten at de også kan utsettes for rasjonell analyse. Det finnes *ingen egen religiøs logikk eller rasjonalitet*, og det må skilles mellom den rene troen, som bare må tas som gitt, og de påstandene som ledsager troen, og som kan utsettes for debatt. En Gud som gir opphav til en troslære, er ikke hevet over diskusjon og kritisk analyse.

³⁴ Mitt standpunkt her er forenlig med synspunkter av for eksempel filosofen John Locke, som var en troende kristen, og som hevdet at vi riktignok ikke kan *avgjøre* spørsmål knyttet til Gud ved fornuften alene, *men vi må konsultere den*, (Mackie 1983, s. 5).

3. OM GUDSBEVIS

3.1. Ingen bevismulighet

I dette kapitlet skal jeg ta for meg et par gudsbevis, men *ikke* for å imøtegå eller avvise dem. Hensikten er mer å få frem et bakteppe for en diskusjon av hva slags holdning vi kan ha til spørsmålet om Guds eksistens. Jeg skal starte med et par kommentarer til selve begrepet - “gudstro”. I sammenheng med religioner og forestillingen om Gud brukes “tro” på måter som omfatter flere begreper, uten at det alltid kommer fram. Noen påstår at alle har en tro, både de som har en gud og de gudløse. Også ateister har en tro, blir det hevdet: de tror at det *ikke* er en gud.

Det er riktig at dette er mitt standpunkt, men det er viktig å innse at det dreier seg om et annet trosbegrep, som for eksempel kommer til uttrykk i at jeg kan tro at det kommer til å regne i morgen. Da er det tale om en *oppfatning*, som hviler på noen observasjoner og forestillinger om sammenhenger. Den må skilles fra den *religiøse troen*, som i prinsippet er en overbevisning som ikke forutsetter et erfaringsgrunnlag. Som tidligere nevnt er det et poeng at eventuelle *argumenter* for den religiøse troen ikke er av betydning, og at troen kan defineres som en overbevisning som hviler i seg selv og hvis autonome styrke er en del av dens kvalitet³⁵. Her er det en viktig forskjell til andre, mer dagligdagse former for tro på at det blir godt vær eller at på Bjørn Dæhli kommer til å vinne et løp³⁶.

Et annet lite problem for oss ikke-troende er at diskusjonen av om Gud finnes eller ikke, representerer en *påført vanskelighet*, et problem som vi ikke nødvendigvis vedkjenner oss. Den som ikke tror, blir blant annet kalt agnostiker, eller altså en som ikke vet. Dette gir i og for seg mening, men medfører også noen problematiske tolkningsmuligheter. Den som hevder seg ikke å ha en oppfatning om en sak, har

³⁵ Dette er strengt tatt en forenkling, på samme måte som for all henvisning til hva “de kristne” mener. Noen troende opererer med et gudsbegrep som impliserer at bevis verken er mulig eller ønskelig, mens andre legger vekt på at Gud kan bevises. Mellomposisjoner finnes også. Én er at troen bør og kan *utsettes* for fornuftsbaserte analyser; en annen at gudstroen riktignok står på egne bein, men den kan *understøttes* av argumenter. En omtale av slike posisjoner finnes i Mackie (1982, særlig i “Introduction”). Bare for å illustrere kompleksiteten og spennvidden, så synes det også å være kristne som anser spørsmålet om Guds eksistens som *irrelevant*; det sentrale er *troen*, ikke Gud, og selv om han ikke finnes, kan man tro (på ham)!

³⁶ Som en oppfølging av forrige fotnote, gudstroen kan også forekomme i form av en *oppfatning*; det er ikke gitt at alle troende tror i streng forstand. For eksempel kan noen *mene* at det alt i alt er det så mange tegn i Bibelen og så mye her i verden som peker i den retningen, at det er overveiende sannsynlig at det finnes en Gud. Dette er en form for tro, men den er sammenlignbar med den “jordiske” og er mer å betrakte som en oppfatning.

nemlig på en måte gått inn på premissene til andre, ved at det objektet det strides om blir tilkjent eksistens av selve uenigheten. De kristne sier for eksempel at de tror på Gud, og selv om jeg ikke gjør det, må jeg samtidig innrømme at jeg ikke kan avvise helt ut at han finnes. Dermed kan jeg omtales som en som ikke vet, men det er altså sett med de troendes øyne og på deres premisser. Hvis de ikke hadde reist spørsmålet i det hele tatt, ville jeg ikke vært ikke-troende, jeg ville ikke hatt noe forhold til Gud. Sett fra min side er det derfor slik at jeg verken tror eller ikke-tror; spørsmålet er *irrelevant for meg*³⁷. Dette er altså ikke til hinder for at jeg nå skriver om Gud, for det er ikke ut fra mitt forhold til ham eller dette begrepet, men et svar på de kristnes aktivitet på området. De introduserer religiøst betonte argumenter i mange sammenhenger, og da har jeg et ønske om å svare.

En sammenligning kan illustrere poenget med et påført forhold til et begrep eller en forestilling. Sett at noen hevder at universet egentlig er et molekyl som befinner seg i en annen verden av en helt annen størrelsesorden enn vår, eller, mer sannsynlig(!), at våre jordiske atomer representerer hvert sitt univers. I begge tilfeller vil disse alternative universene være utilgjengelig for våre observasjoner og målinger, og nettopp derfor kan ikke forestillingene avvises, og jeg kan vanskelig si noe annet enn at dette tviler jeg på, selv om jeg ikke kan belegge min skepsis. For meg er disse tankene ubegrunnet, og jeg slutter meg ikke til dem. Samtidig forholder jeg meg gjennom mine betraktninger til dem, og da kan den som fremmet påstandene, hevde at jeg har en oppfatning om dem, og jeg kan rubriseres som tviler. Men tvilen angår noe som er pådyttet meg, og sett fra min side er diskusjonen irrelevant, og den er i alle fall ikke min. Slik også med "Gud"; noen lanserer forestillingen, jeg kan ikke motbevise den, og jeg kan påstå å være en agnostiker, en som ikke vet, en gudløs eller en hedning. Uansett hvilket ord jeg finner, påtvinges jeg et forhold til det jeg ikke vedkjenner meg.

Mange synes å ha behov for en gud. De kan ikke tro at det ikke finnes en, for da ville det for eksempel være vanskelig for dem å se at livet har en mening. Eller de anser at en guddom er en forutsetning for at mennesker skal kunne utvikle en forsvarlig moralsk orden. Slike ønsker eller meninger om gud er selvfølgelig ikke bekræftelser på at det finnes en, bare på at mennesker har religiøse følelser og søker forklaringer eller ankerfeste utenfor livet her på jorden. Derfor har da også Gud vært forsøkt bevist på en rekke forskjellige måter og gjennom århundrer³⁸. Ingen av bevisene er akseptert, og det er noe av et paradoks at troende forsøker seg på denne typen øvelse, for de risikerer å rive bort grunnlaget for troen. De bør egentlig håpe at forsøkene på å bevise Gud aldri lykkes. Selvsagt vil de gjerne overbevise seg selv og andre om at han finnes, men de

³⁷ Her vil noen innvende at religiøsitet ligger dypt forankret i oss, og selv om ingen fremmet forestillingen om gud for meg, ville jeg, selv om jeg var overlatt til meg selv, begynne å nærme religiøse følelser. Jeg ser her bort fra denne mekanismen, uten å avvise den, for den er ikke av betydning for resonnementet i min sammenheng her.

³⁸ Mackie (1982) gir en bred oversikt over og diskusjon av sentrale gudsbevis som har vært fremført innenfor kristendommen.

burde altså ikke ønske å få det konstatert uomtvistelig. De kristne skal blant annet ved å tro uten visshet bekrefte Guds eksistens. Hvis den skulle bli bevist, er det slutt på omvendelsen og troen, og religionen mister mye av sin mening.

Og dette er en side ved saken som klart viser at "Gud" *kan* være en rent menneskelig konstruksjon. Han er en ønsket del av jordelivet, men han må forbli utilgjengelig. Viste han seg for oss, ble han bekreftet, og da ville han bli redusert til en hersker som vi rett nok kunne både frykte og elske, men som det ville bli mulig å forholde seg til på måter som samsvarer med livet her på jorda. "Gud" er en forestilling om noe utenfor oss, noe som vi ikke kan eller skal forholde oss direkte til. Dette kan jo være en grunn til at Jesus, som skal ha vært Gud, ikke vant allmenn aksept, fordi han jo også var et menneske. Religiøse følelser har gitt opphav til konstruksjonen "Gud", og den synes å innbefatte at det fenomenet den viser til, forblir ukjent og utenfor vår verden. Her foreligger det i tilfelle et paradoks i form av at Gud antas å ha en form for eksistens som innbefatter det å være utilgjengelig.

Også gudsbevisene har noe paradoksalt over seg, ved at de fremstår som rasjonelle analyser, samtidig som de så klart demonstrerer at dette er et område utenfor det analytiske eller fornuftspregede. Selv en logikkens mester som Leibniz produserte bevis, som rent psykologisk kan forstås som at han var overbevist om konklusjonen og argumenterte "baklengs" ut fra den. Han hevdet for eksempel, litt forenklet uttrykt, at siden vi har forestillingen om det perfekte, må det finnes noe som er perfekt, men intet er det uten Gud. Her er det noen uuttalte premisser som konklusjonen hviler tungt på, og som den gode Leibniz var fanget i, nemlig hans egen metafysikk³⁹.

Som sagt har ikke jeg til hensikt å søke å bevise eller motbevise Gud, bare å sortere forestillinger. Kanskje finnes det guder - én eller flere - men det er utenfor denne diskusjonen. Jeg skal skissere noen sentrale gudsbevis for å få frem noen av de saksforholdene og resonnementene som inngår i dem, og da vil det nærmest som en sideeffekt bli klart at bevisførselen ikke holder vann. Det er likevel ikke et viktig poeng, og sviktende bevis sier intet om fenomenet gud. Selv om Gud ikke lar seg bevise, kan han likevel finnes. Jeg tviler riktignok på det, men jeg har ingen sikre kort på hånden, og jeg forsøker heller ikke å finne noen.

3.2. *Undrenes irrelevans for troen*

For de kristne synes det å være slik at de har fått jærtegn som kan danne grunnlag for tro på Gud; en rekke undere synes å bekrefte eller bevise at han finnes. Jomfrufødsel og Jesu oppstandelse fra de døde skal være slike indikasjoner. Det er en interessant

³⁹ Eriksen (1993b, s. 110) omtaler noen sider ved gudsbevisene til Leibniz, og denne filosofen føyer seg inn i den lange rekken av de gamle tenkerne som tok for seg slike "ontologiske gudbevis", det vil si bevis basert på betraktninger over Guds vesen eller essens. Mackie (1982) presenterer og diskuterer denne tradisjonen, og han redegjør for moderne avvisninger av de grunnleggende resonnementene. En hovedinnvending går ut på at analyser av begreper ikke kan legges til grunn for holdbare konklusjoner om reell eksistens for de fenomenene som begrepene viser til, (Mackie 1982, s. 52).

dobbelbetydning av slik hendelser, som henger sammen med at de kan betraktes både utenfra og innenfra, altså fra et gudløst eller fra et troende ståsted. Noe paradoksalt er disse undrene *ikke* særlig interessante, verken for hedninger eller kristne. De som tror på Gud må jo innse at for ham må det ha vært en smal sak å arrangere en jomfrufødsel eller en oppvekking fra de døde; dette er dagligdagse hendelser for den som har skapt en hel verden. For oss som ikke tror, derimot, er dette mer oppsiktsvekkende fenomener, men vi forholder oss til dem ved å henvise dem til kategorien eventyr og sagn. Dem er det mange av i historien, og Jesus er ikke den eneste som har etterlatt seg fantastiske beretninger.

Poenget er at uten en gudstro i bunnen blir et "under" en fantasi, eller eventuelt mer eller mindre tilslørte hendelser av naturlig art. Men disse hendelsene får ingen karakter av *argument* for den ikke-troende, for undere har ingen plass utenfor det riket som kalles tro. Faktiske hendelser hører til denne verden, og der representerer de argumenter, men da må de *verifiseres og beskrives* som naturlige fenomener. Klarer vi ikke det, får vi arkivere dem som noe uforståelig til vi skjønner mer eller får mer presise beskrivelser av hva som påstås å være hendt, slik vi gjør for historier om UFO'er.

Som hendelser innenfor en gudstro, derimot, gir undere *mening og støtte til den troende*, forutsatt at den aktuelle personen tror på Gud allerede. Den troende vil se jomfrufødselen som et resultat av Guds inngripen, men hendelsen i seg selv må plasseres først, og det er den *plasseringen som er avgjørende*. Derfor er jomfrufødsel *ikke en grunn* til å tro, men en *bekreftelse for den troende* på at Gud finnes. Den som henviser til denne type hendelse som *argument* for sin tro, har faktisk ikke helt skjønt hva det dreier seg om. Han eller hun overser at *først* må de tro, og *deretter* fremstår den gitte hendelsen som et under. Og så kan selvfølgelig undere representere historier som er lærerike, tankevekkende, inspirerende og dermed også viktige på mange måter. For meg som ateist kommer de imidlertid i samme kategori som fabler, som også kan gi stoff til både tanker og følelser.

Men hvis jeg nå fikk se et under, ville jeg ikke da begynne å tro? Hadde jeg levd i middelalderen, ville jeg antakelig svart ja, for da hørte undere til dagens orden. Men i vår tid, og med den forståelsen jeg har, er det et irrelevant spørsmål. For meg har det samme karakter som om noen hadde spurt meg hva jeg ville gjort hvis det gikk meg som Kong Midas - alt han tok i ble til gull. Da er vi over i sagn og mytologi, og jeg kan ikke svare på hva jeg ville gjort, annet enn ved å plassere meg inn i sagnet. Altså, hvis jeg forestilte meg at jeg var Kong Midas, kunne jeg forsøke å si noe om hva jeg ville gjort. I min egen verden har spørsmålet ingen mening. På samme måte kan jeg svare at hvis jeg hadde vært en troende, ville jeg fått bekreftet min gudstro hvis jeg fikk bivåne et under. Som gudløs utsettes jeg imidlertid ikke for undere, og siden jeg ikke er en sagnfigur, møter jeg heller ikke nisser eller drager på min vei. Litt kjedelig, selvsagt, og livet mister noen dimensjoner, men det gir like lite mening å beklage det som å ha innvendinger mot at himmelen er blå.

Nå kan noen si at, jammen, hvis du nå *likevel* kom ut for et under, hva ville du tenkt da? Og svaret er fortsatt at dette ikke er noe som krever et svar i forhold til det påståtte underet, men som innbyr til en avklaring av *grunnlaget for eller fruktbarheten av å stille dette spørsmålet*. Mange av de problemene som gjennom tidene har vært formulert som paradokser eller som uløselige gåter, er i realiteten uttrykk for at ikke alle spørsmål kan besvares, og gåter er noen ganger uløselige fordi de representerer saksforhold som er formulert på lite hensiktsmessige måter. Et enkelt eksempel er historien om “grekeren som sier at alle grekere lyver”, en formulering som er gal hvis den er rett. Saken fremstår som et paradoks, og det gis ingen løsning. Et annet eksempel er forestillingen om “et samfunn der ingen lån blir tilbakebetalt”. Setningen er grammatisk korrekt og påstanden er logisk holdbar, men likevel er den meningsløs⁴⁰.

Helt generelt gjør det seg gjeldende begrensninger med hensyn til hva som kan påstås eller for hvilke spørsmål som kan stilles, og noen kan være vanskelige ved at *de er formulert feilaktig eller uheldig*⁴¹. Andre gir bare mening innenfor en etablert forestillingsramme. Begrepet “under” hører til i og er uttrykk for en bestemt måte å oppfatte verden på. For de troende er det en betegnelse på noe de anser som faktisk forekommende, mens det ikke uten videre er meningsbærende for andre. Og dette er bakgrunnen for at fenomenene jomfrufødsel og oppstandelse fra de døde ikke er særlig problematiske. For ikke-troende er dette ikke undere, men dreier seg om andre typer fenomener, og skal det sies mer om saken, må det være som noe annet enn “under”. For de troende, derimot, er det tale om undere som realiteter, og de utgjør en naturlig del av og bekreftelse på gudstroen. Slik forstått er det kraftfulle, men egentlig enkle fenomener.

Andre spørsmål er langt vanskeligere, for eksempel om hvem som skal frelses, hva frelsen består i og hva slags kriterier Gud skal legge til grunn for å sortere oss på dommens dag. Her er utfordringene for de troende vesentlig mer krevende enn for undrene. Eller sagt litt annerledes: gudstro kan nok være en krevende øvelse, men det er en håndterbar utfordring; vanskelighetene kommer når troen skal ledsages av tanker.

3.3. Gud som årsak

Et av de sentrale forsøkene på å bevise Guds eksistens er knyttet til årsaksbegrepet. Tankegangen er at det må finnes en skaper, fordi verden ikke kan være blitt til “av seg selv”. Alt har en årsak, og verden oppsto som resultatet av en skapelsesakt - “den første

⁴⁰ Ingen ville yte lån hvis låntakere aldri betalte tilbake, og i tilfelle det likevel forekom pengeoverføringer som minnet om lån, måtte de dreie seg om noe annet. Et lån er per definisjon noe som skal innfris. Eksemplet er hentet fra Elster, (1979, s. 178).

⁴¹ Et litt spesielt eksempel kan være illustrerende. Den østerrikske fysikeren Schrödinger stilte i boken “*What is Life?*”, (Schrödinger 1955), spørsmålet “hvorfør er atomer så små”, og han viste at det ikke kan besvares. Derimot er det fullt mulig å si noe om hvorfor vi mennesker er *så mye større enn atomene*, eller altså at vi består av så uendelig mange av dem. Når vi oppfatter atomer som små, er det bare uttrykk for at vi er av en helt annen størrelsesorden. Dette *forholdstallet* kan vi studere og analysere, mens spørsmålet om atomets absolutte størrelse representerer en ufruktbar problemstilling. Poenget er at spørsmål bare kan besvares når de formuleres på hensiktsmessige måter.

årsak”. Dette er ikke et bevis, men uttrykk for både en oppfatning og en holdning. Noen kjenner det som viktig å se for seg en begynnelse, og de mener at det må stå en gud bak, som en nødvendig forutsetning for å få ting til å gå opp. Framfor alt er derfor dette beviset et uttrykk for en *måte å tenke på*. Verden blir forstått slik at forestillingen om en gud må innføres⁴². I vår sammenheng her er det interessant at dette grepet, denne måten å tenke på, bringer oss utenfor verden eller erfaringen. De kristne sier at det ikke lar seg forklare at verden oppsto, og “Gud” løser problemet for dem, for han er hevet over verden og kan gjøre ting som vi verken makter eller forstår, og som ikke kan forekomme i naturen. Gud kan for eksempel skape noe av intet, og det var dette han gjorde. Problemet er løst, og de kristne “forstår” verdens skapelse.

Men løsningen deres er paradoksal i den forstand at den går ut på å forklare noe ved å erklære det uforklarlig, for det er ingen grunn til at vi lettere skulle kunne godta forestillingen om Gud enn for eksempel at verden oppsto “av seg selv”. Den spontane dannelsen av universet synes uforståelig, men det “Gud” viser til, er ikke nettopp begripelig heller. Likevel er det som om det dobbelt uforklarlige gir mening for de kristne. De sier noe i retning av at hvis det finnes noe som er helt forskjellig fra oss, noe som befinner seg i en annen verden helt utenfor vår og som har skapt oss, så blir alt dette ubegripelige likevel til å forstå. De skjønner det riktignok ikke, men Gud er ikke til å forstå, og de gåtene vi står overfor, kan finne sin forklaring ved å anta ham og hans innsats som både er ubegripelig og uten begrensninger. Gud er løsningen; han står bak alt det vi kan se; fra en annen verden har han skapt denne⁴³.

De kristne går altså *utenfor verden* for å finne en forståelse, og det er et interessant poeng at hvis vi først gjør det, er det *unødvendig å innføre forestillingen om en gud*. Vi kan nøye oss med å si at det er noe vi ikke forstår, og når det forekommer slik og sånn merkelig hendelse, så må det henge sammen med mekanismer eller prosesser som er av en annen art enn dem vi kjenner, eller det er uttrykk for at våre forestillinger er for jordbundne. Nettopp dette innser vi faktisk i en del konkrete sammenhenger. For eksempel hevder fysikerne at verdensrommet er uendelig, men det har likevel et endelig volum. Og rette linjer i verdensrommet er også krumme, siden tidsdimensjonen kommer inn i bildet og medfører at de linjene vi tegner og betrakter, “egentlig” har et element av krumning over seg; vi ser det bare ikke, og for oss er de rette. Men det er tale om en “retthet” som er forbundet med de dimensjonene som preger vår hverdag og

⁴² Det er en interessant inkonsistens her, for “Gud” innføres som en nødvendig årsak, men fremstår selv som årsaksfri. Han har vært der “alltid”, og løsningen blir paradoksal; Gud innfrir kravet om årsak, men representerer samtidig et unntak fra det. Filosofen Spinoza tok konsekvensen av et slikt synspunkt og definerte Gud som “årsaksfri”. Han så Guds eksistens som “den indre årsak til alle tings vesen forstått som evige sannheter.” (Eriksen 1993, s. 59). Kanskje ikke aldeles klart, og igjen et eksempel på hvordan tenkeres svar noen ganger gir et tydeligere bilde av deres metafysiske premisser enn av den saken de tar for seg.

⁴³ Dette er eventuelt forståelse av “annen orden”. “Gud” gir ikke innsikt i bestemte prosesser, som for eksempel dem som medførte universets dannelselse, men forestillingen om ham er uttrykk for at ikke alt er til å begripe og for en erkjennelse av at det er noe som ikke kan fattes; noe som befinner seg utenfor det som er tilgjengelig for vår fornuft. Hvorvidt denne anskueliggjøringen av det ufattbare representerer “forståelse”, er et definisjonsspørsmål.

tilværelsen her på jorda⁴⁴. Dette er ikke nettopp klart, og det er vanskelig å forstå og anskueliggjøre det. Vi kan forsøke å sette oss inn i beleggene for disse påstandene, men det er en krevende øvelse å se for seg det som matematikken eller fysikkens modeller forteller oss.

Helt generelt er slike komplikasjoner uttrykk for at den verden vi beveger oss i, kan betraktes som et *spesialtilfelle*, der bestemte fysiske betingelser råder. Under disse vilkårene har vi mennesker levd og utviklet oss, og vi er har fått sanser og mentale egenskaper som setter oss i stand til å forholde oss til våre omgivelser, og vi har dannet begreper og forestillinger som samsvarer med dem. Hvorvidt vi forstår fullt ut hvordan ting fungerer her på jorden, vet vi ikke, men vi skjønner nok til at vi kan orientere oss, slik at vi kan fungere hensiktsmessig og overleve. Annerledes er det når vi benytter våre jordiske sanser og begreper og hever blikket for å fatte det som finner sted under vilkår som er svært forskjellig fra jordens, blant annet med hensyn på hastighet, avstander og masse. Da er det mye som vil fortone seg underlig for oss, fordi våre begreper og vår forståelse er formet i et samspill med de lokale vilkårene vi lever under, og de er *ikke særlig anvendelige for å fatte andre tilstander*, for eksempel verdensrommets dimensjoner eller prosesser i elementærpartiklenes indre.

Derfor innser vi at den menneskelige fornuften ikke strekker til; den er for stedbundet eller spesialisert. Noe av det vi ser spor av, er utenfor vår jordiske forståelse, og vi forsøker å gripe det ved en slags oversettelse. Da bruker vi de begrepene vi har, slik at vi kan skjønne noe av hva det kan dreie seg om. Det er ikke dermed sagt at vi *forstår* det, men vi kan antakelig klargjøre for oss selv hva det ubegripelige *dreier seg om*. Hovedpoenget er at vi ikke kan ta det som gitt at vi kan fatte verden fullt ut med menneskelig fornuft. Vi må innse begrensningene i våre begreper og forestillinger og se om det er mulig å danne oss forsøksvise bilder som kan antyde noe av det vår fornuft ikke fanger opp.

Om vi på denne måten kan være enige om at det finnes noe ufattbart, peker altså ikke det med nødvendighet i retning av "Gud". Alternativet er å si at vi ikke forstår det som er for langt unna dagliglivet. Kanskje er det en gud, men om vi nå lanserer den hypotesen, er det samtidig grunn til å merke seg at intet av det vi kan observere sannsynliggjør den forestillingen. Og når de kristne innfører begrepet "Gud", går de utenfor vår egen forståelse, noe som vi altså faktisk er i gang med innenfor en vitenskapelig utforskning av verden, men da beveger vi oss på siden av den virkelighetsnære forståelsen *uten å innføre en guddom*. For øvrig - og for ordens skyld - selv om vitenskapens kvinner og menn forsøker å utforske det ubegripelige, er det ikke sagt at de noen gang vil nå full avklaring, slik at vi før eller siden kommer til å forstå "alt". Det er et moderne paradoks at vi med økende innsikt også erkjenner stadig tydeligere at verden neppe kan forstås fullt ut; den er neppe entydig, og den er paradoksal og motsetningsfylt.

⁴⁴ For alle praktiske formål er alle "rette linjer" rette, med unntak for når det er tale om den forholdsvis spesielle oppgaven det er å drive oppmåling i kosmisk skala.

Dette er antakelig en del av erkjennelsesgrunnlaget for (en del av) de kristne også; de ser paradoksale og motsetningsfylte sider ved både verden og kristendommen. Disse erkjennelsesmessige vanskelighetene kan altså finnes både utenfor og innenfor troen, og de kunne i en viss forstand representere et område for gjensidig forståelse mellom kristne og ateister. Denne typen komplikasjon har derfor ikke karakter av bevis mot Gud eller troen, men den skaper noe større vanskelighet for de kristne enn for de gudløse. At verden oppfattes som paradoksal av en hedning, kan tolkes som uttrykk for at vi mennesker ikke er i stand til å tenke like komplekst som verden er bygget opp, eller for at verden rett og slett er paradoksal⁴⁵. For den troende blir det litt mer problematisk, for det er eventuelt Gud som har laget det slik, og hvorfor skulle han nå velge å gjøre det så vanskelig? Som jeg tidligere har vist til: “Gud” løser ikke verdens gåter for oss, og hypotesen bringer frem en del ubesvarbare spørsmål og problemer.

Et svar på disse problemene kan være å definere Gud som noe som ikke kan fattes med våre vanlige sanser og vår fornuft, nettopp fordi han befinner seg utenfor vårt normale miljø. Derfor er han ufattbar for oss, slik de kristne også hevder. En vanskelighet med et slikt standpunkt er at da kan hans ord og bud heller ikke være forståelige. Kirken kan ikke ha en sann lære om et ufattbart vesen, annet enn ved å ha som premiss at den er formidlet på guddommelig måte eller på annet vis har noe overnaturlig ved seg. Men om vi godtar også denne premissen, blir det problematisk at dette gudegitte ikke er entydig og klart. Riktignok er det ikke overraskende om et ufattbart vesen ytrer seg litt uforståelig og uklart, men uansett hva slags grunn som påberopes for det ubegripelige, blir det like uforenlig med påstanden om en sannhet. Og det er ingen løsning å hevde at vi *etter hvert* vil finne frem til den gitte sannheten, for, slik det fremgår av argumentasjonen i andre kapittel, er en endelig avklaring av et budskap bare oppnåelig ved dialog med avsenderen, men han er i dette tilfellet ikke tilgjengelig. Katolikkene har innsett dette problemet og definert Paven som ufeilbarlig. Det er selvsagt en mulig løsning, men for norske protestanter er den ikke aktuell. De kan i stedet si at hver og én har sitt direkte forhold til Gud, slik at de alle har tilgang til “sannheten”. Også det er en tenkelig løsning, men dessverre gjør den det vanskelig å opprettholde forestillingen om en sann lære. Demokratiske grunnholdninger medfører enkelte komplikasjoner.

3.4. *Gud som skaperen*

Mye av tenkningen om gudsbevis dreier seg lite om bevis og mye om et følt behov for en gud. De troende får ikke ting til å gå i hop uten Gud, for eksempel fordi de stiller seg spørsmålet om hvordan verden kunne ha oppstått. Men “Gud” er en forklaring som skaper flere problemer enn den løser. Et moderne syn på skapelsen er at vi for det første ikke kan klarlegge prosessen med full sikkerhet. For det andre at det sannsynligvis skjedd i form av et “stort smell”, som satte i gang en utvikling som er videreført

⁴⁵ Se omtale av denne forestillingen i note 22 i kapittel 2.

gjennom noen milliarder av år⁴⁶. Først etter lang tid ble det tilstander som kunne gi grunnlag for liv. Hvordan det startet, vet vi heller ikke særlig mye om, men det er ikke utelukket at det oppsto spontant, altså ved en eller annen kombinasjon av stoffer under gunstige betingelser. Fra det meget primitive første livet er det skjedd en videre utvikling, og den vet vi forholdsvis mye om⁴⁷.

For verdensaltet er det mulig å se for seg skapelsen som en syklisk hendelse, altså slik at verden beveger seg fra det store smellet ut til en maksimal spredning, etterfulgt av en kontraksjon tilbake til urstadiet, hvorpå det smeller igjen⁴⁸. Alternativt kan den opprinnelige “eksplosjonen” betraktes som en engangsforeteelse, og de kristne må vel holde seg til den versjonen, for å unngå forestillingen om at Gud driver med serieproduksjon av verdener. På den annen side, en stadig ekspansjon-kontraksjon eliminerer problemet med starten; verden og Gud har vært her “hele tiden”.

Hvorom all ting er, verden slik vi kjenner den ble satt i gang, og en hypotese er altså at Gud sto bak. En annen mulighet er at starten ikke hadde en årsak; den bare inntraff. I urtilstanden og i den første tiden var verden slik beskaffen at det vi nå anser som naturlover, ikke hadde gyldighet eller var relevante. Urkjernen kan ha fulgt sine spesielle “lover”, som endret seg med den tilstanden det gryende kosmos befant seg i, og det er ikke mulig å utlede hva som kjennetegnet denne aller første utviklingen. En plutselig ekspansjon uten det vi kaller årsak, er en mulighet og noe vi eventuelt bare kan registrere som en hendelse som fant sted. Igjen er det slik at våre menneskeskapte begreper kan komme inn som en vanskelighet. Vi søker etter løsningen i form av “årsaken”, men kanskje selve denne forestillingen hindrer forståelsen. Om vi antar at det hele ikke hadde en årsak, så innebærer riktignok *ikke* det at vi forstår alt, men det gjør vi faktisk heller ikke om vi innfører Gud, som forutsetningsvis skulle ha satt det hele i gang. For om vi nå antar at han utførte en skapelsesakt, så gir det oss noen nye vanskeligheter å hankses med.

Et første spørsmål blir hvorfor han gjorde dette, og det er ikke lett å finne gode grunner, men la nå det ligge. Det andre spørsmålet er om han laget noe som skal følge bestemte lover, eller om han fortsetter å holde øye med oss og stadig finpusser på skaperverket. I første tilfelle er han altså en utenforstående som, muligens med en viss angst, ser på det som utfolder seg. Han kan selvsagt ha skjönt alt på forhånd, men da

⁴⁶ Hawking (1988) omtaler dette, men gjør samtidig oppmerksom på at det er usikkerhet knyttet til selve “startøyeblikket”. Hvis nemlig universet oppsto ut fra et punkt med uendelig temperatur og tetthet, ville ingen lovmessighet ha anvendelse på denne situasjonen, og vi kan per definisjon aldri beskrive de prosessene som satte det hele i gang. Da kan det være nærliggende å si at nettopp, det er uforståelig fordi det var ved Guds inngripen. Påstanden kan ikke avvises, men det er merkelig at han skulle ha trykket på knappen og så trukket seg tilbake og overlatt det hele til kreftens frie spill i noen milliarder år. En tålmodig mann må det i så fall være!

⁴⁷ På tross av all videreutvikling av teorien om evolusjonen er Darwins skjellsettende bok høyst lesverdig og usedvanlig instruktiv. Jeg vet dessuten ikke av en fremstilling som tydeliggjør en *forskningsprosess* bedre enn i denne boken, som ble utgitt første gang i 1859. Min kilde er en nyutgivelse av en revidert versjon, (Darwin [1872] 1994). Ellers har Hessen (1997) gitt en spennende, popularisert innføring i evolusjonslæren og noen av dens implikasjoner.

⁴⁸ Hawking (1988) omtaler muligheten for slike pendelbevegelser.

blir vel problemet med grunnivingen hans enda større. I alle fall representerer han et problem og en komplikasjon, for han skal befinne seg her i en eller annen sammenheng, men vi har ingen åpenbar plass for ham og det er ikke noe å se til ham. Eller rettere sagt, det ville ikke vært av veien med en Gud som utøvet litt aktiv styring, for her er nok av problemer, men det er altså ingen ting i det vi kan se rundt oss som tyder på at det står en Gud bakom. Om vi altså innfører en skaper, så har vi løst *startproblemet*, men vi sitter igjen med *andre vanskeligheter*, for eksempel at det er uklart hvor denne Gud kom fra, hva han gjør og hvordan vi skal forstå ham. Slike spørsmål er vel så krevende som dem som angår utviklingen av universet og av livet på jorda.

Så kunne de kristne svare at Gud er Gud og har alltid fantes, dessuten kan han gjøre alt mulig, inkludert skape liv. Ja vel, og fantastisk høres det ut, men når "Gud" innføres for å redusere det ubegripelige, kommer vi faktisk dårligere ut. Vi erstatter en utrolig hendelse - verdens tilblivelse - med ett mysterium til. Riktignok har vi et navn for dette andre - "Gud" - men å sette navn på noe betyr ikke at vi har forstått det. Tvert imot har de kristne oppfunnet noe som de *definerer som uforståelig*, og da ville det vært underlig om det skulle være særlig *opplysende*. Riktignok sier de troende at han skapte verden, og dermed faller noe på plass for dem, men dette er et rent vedtak - eller en tro - og ingen påvisning av en prosess eller en sammenheng som kan gi oss økt *innsikt*; de bare erstatter én gåte med en annen. De kristne kan ikke betrakte den antatt nødvendige skapelsesakten som en *fornuftsmessig* bekreftelse på Gud samtidig som de sier at den samme herren ikke er til å forstå. Dette er ikke en påstand om at de må slutte å tro, bare om at de ikke kan hevde at deres gudsbegrep bidrar med *forståelse* for det som har med skapelsen å gjøre.

Det er en viss likhet mellom "Gud" og tyngdekraften. Begge er begrep eller hypoteser som står for noe vi ikke kan se og som vi ikke skjønner fullt ut. En vesentlig forskjell er at tyngdekraften kan vi betrakte som et postulat som vi kan *utlede konsekvenser av*. Hvis vi kan observere hendelser så noenlunde i samsvar med hva vi kunne vente, er det grunn til å mene at postulatet hadde noe for seg, og vi kan fortsette å operere med begrepet tyngdekraft⁴⁹. Det gir et grunnlag for både forståelse og handling, og om vi ikke vet helt presist hva denne kraften står for eller springer ut av, kan vi etter hvert vite mye om denne konstruksjonens *betydning*, om hvordan den synes å arte seg.

Men dette gjelder ikke for "Gud". Om vi postulerer at han finnes, er det ikke mulig å bruke denne antakelsen til å bekrefte eller avkrefte ham eller som grunnlag for handling. Han forblir en ubekreftet påstand, og begrepet "Gud" bidrar heller ikke til

⁴⁹ Det er likevel grunn til å være forbeholden overfor forestillingen om "tyngdekraft"; den er ikke så endefram som det kan virke. (Mange) fysikere antar nå at det finnes en "superkraft", som under normale tilstander ytrer seg på flere måter, hvorav gravitasjon er én, (Barrow 1995, s.35). Derfor er det ennå ikke klart hva den "er". I den forbindelse kan det være av interesse at Einstein forutsatte, i sin generelle relativitetsteori, at tyngdekraften ikke var en "kraft", og hans teorier har som konsekvens at himmellegemenes baner representerer "rette" linjer i et firedimensjonalt rom, der tiden inngår som en av dimensjonene. Banene forstås dermed ikke som formet av tyngdekraftens virkninger, (Hawking 1988, s.33). Hovedpoenget i min sammenheng her er at vi kan forholde oss til "tyngdekraft" uten å vite sikkert hva dette begrepet rommer, fordi det representerer en hypotese som får observerbare konsekvenser. I sammenligning er "Gud" uten konsekvens.

forenkling, men til komplikasjon. *Vi forstår ikke mer, og vi får mer å forstå.* I samsvar med prinsipper for teoridannelse i andre sammenhenger kan vi komme fram til enklere modeller uten ham. Han er overflødig i dette perspektivet, men mange kan kjenne et ønske om Gud av andre grunner: mentalhygiensk, følelsesmessig, institusjonelt. En ærlig kristen lære ville være en der dette ble sagt uttrykkelig, i stedet for å henvise til ulike tegn på at Gud finnes. Gud har en mytologisk plass, ingen fornuftsmessig. Mer spesielt og relevant i min sammenheng: skapelsesberetningen er en eventyrfortelling.

Nå kunne det hevdes at det påviselig har funnet sted uforklarlige hendelser, som at universet og senere livet oppsto, og at det derfor må finnes "noe" ut over det vi kan se eller forstå, og dette kan vi kalle "Gud". Han er ikke et svar på det fornuftsmessige ropet på årsak, men uttrykk for en erkjennelse av at verdens tilblivelse må ha *innebåret andre typer prosesser*. Derfor er det ikke relevant å innvende at forestillingen om Gud medfører et problem med hans egen eksistens og tilblivelse. "Gud" fanger opp i seg slike innvendinger, for hans *eksistens er av en annen type*. Fornuften kan ikke fange dette opp, og derfor er "Gud" et godt svar på de grunnleggende spørsmålene knyttet til livets og verdens skapelse, også om vi ikke forstår hva som ligger i denne forestillingen. "Gud" er uttrykk for at vi erkjenner at det finnes en annen verden.

Dette er en mulig og logisk holdbar posisjon, men det er to svakheter ved den. For det første er resonnementet over en *fornuftsmessig betraktning*. Det er en rasjonell analyse av et tankemessig problem - hvordan vi kan forstå at verden ble til - og den ender opp med å postulere at det finnes noe som ikke kan fattes med fornuften. Da strekker per definisjon tankene ikke til, og konklusjonen er tom. Den kan, litt uærbødig, formuleres slik: "Gud" er løsningen, fordi den opphever alle innvendinger som kan reises mot den. Som sådan en grei "løsning" for de kristne, fordi den er i samsvar med forutsetningen om at Gud er noe man tror på, ikke et fenomen som kan analyseres. Men det betyr i vår sammenheng her at det er inkonsekvent eller irrelevant å diskutere Guds bidrag til skapelsen; og her er det et fundamentalt paradoks ved kristendommen og muligens andre religioner. "Gud" innføres blant annet som en fornuftsmessig løsning, men tilkjennes slike egenskaper eller kvaliteter at han opphever den funksjonen han dermed ble tildelt. Han skal ha skapt verden, og dette får ting til å falle på plass, men siden han er ufattbar, kan vi likevel ikke forstå det han gjorde.

Den andre innvendingen mot å forutsette "noe" utenfor det fattbare som skal ha medført at verden oppsto, er det litt påfallende at disse mystiske prosessene gjorde seg gjeldende ved to anledninger og siden ikke er registrert. Universet ble dannet for 15 milliarder år siden, og de første enkle formene for liv kan spores en gang i Precambrium, altså i det lange tidsrommet fra jorda ble dannet og frem til de mer oversiktlige epokene som ble innledet for omtrent 500 millioner siden⁵⁰. Resten av utviklingen kan

⁵⁰ Her er det snakk om tidspunktet for første påviselige tegn til liv. Av praktiske grunner har de tidlige livsformene ikke etterlatt seg særlig gode spor, og det kan neppe noen gang bli stadfestet når livet oppsto, men et grovt anslag kan være at det skjedde for mer enn tre milliarder år siden, (Drury 1999). Så tok det et par milliarder år før det ble noe særlig sving på det.

vi i prinsippet redegjøre for uten at det synes å være aktuelt å henvise til det overnaturlige eller mystiske. Ved å innføre "Gud" som forklaring på disse to hendelsene, får vi et problem med å plassere ham inn i alle *andre sammenhenger*. Vi må så å si ta stilling til hva han kan antas å bidra med ut over å ha satt det hele i gang, og vi lager altså en vanskelighet for oss selv. Jeg kommer tilbake til dette under omtalen av utviklingslæren.

3.5. "Gud" som grunnlag for tro

Tro må skilles fra tanke i den forstand at den ikke krever begrunnelse. Gud kan simpelthen bare antas å eksistere, og det kristne trosbegrepet kan forutsette at det ikke er mulig å bevise noe i den retningen. Det er til og med slik at troen kan berømmes som særlig prisverdig nettopp ved at det er ubegrunnet. Da gjelder det å sortere litt, for dette at det ikke finnes saklig grunnlag for troen, kan gjøre det mer *beundringsverdig* å opprettholde den, men da er det viktig å erkjenne at det *ikke betyr at den blir mer berettiget*. Nå kan det være noe bak en tro, og jeg argumenterer ikke i forhold til substansen i det, men overfor slutningen om en slik sammenheng. At en oppfatning eller tro opprettholdes *uten grunnlag i fakta* eller resonnement, har *ingen relasjon til sannhetsgehalten* i det saksforholdet det dreier seg om. Fasthet i troen sier utelukkende noe om de aktuelle personene og deres situasjon, altså viljen, staheten, overbevisningen eller utholdenheten hos dem som tror, og det gjelder de personene og det miljøet de utgjør. Når vi eventuelt skal forstå at tro vedvarer uten grunnlag, må vi søke i selve troen og de mentale eller samfunnsmessige prosessene det dreier seg om - *ikke* i sannsynligheten for at den har en *substansiell basis*. Den som mener at det finnes en Gud, kan altså ikke bruke styrken i sin tro som "argument" eller grunnlag for å fortsette å tro.

En analog betraktning kan anlegges i tilknytning til den tidligere seiglivede oppfatningen om at jorden er flat. Forestillingen besto i tusener av år, og den vedvarte lenge etter at det forelå overbevisende dokumentasjon som viste at den var feilaktig. Standhaftigheten kan forstås ut fra at kunnskap spredte seg langsomt, at forestillinger satt dypt hos folk og at mye av det de så og erfarte, *kunne* tolkes som uttrykk for at jorda var flat. I sin tid var det imidlertid ikke grunnlag for å bruke noen av disse trekkene ved forestillingens styrke og utbredelse *som argument* i debatten om hvorvidt jorda *faktisk var flat eller rund*. Verken antallet mennesker som var overbevist eller det faktum at denne oppfatningen hadde vedvart i tusener av år, hadde noen direkte relasjon til substansen. Og omvendt, hvorvidt jorda er flat eller rund, var ikke *i seg selv* av betydning for styrken i overbevisningen om dette forholdet.

At folk tror med styrke, har derfor ikke relevans for spørsmålet om troen er sann eller falsk. Og om nå Gud finnes, er ikke det saksforholdet noe som *i seg selv* gir troen styrke. Skal Guds eventuelle eksistens bety noe for at folk tror, må det være fordi han gir seg *til kjenne* på en eller annen måte, eller at han sender *budskap* til dem som tror. Da er det imidlertid *disse mekanismene* det er tale om; sannhetsgehalten kan ikke virke av seg selv. De kristnes påstand om at Gud åpenbarer seg i naturens mangfold og i

Bibelens tekster, kan derfor ha betydning for troens styrke, og vi kan forstå og diskutere denne styrken på et slikt grunnlag. Den som derimot hevder at grunnløs tro er en indikasjon i egen rett, forsøker for så vidt å innføre et tredje element, nemlig at den ikke tilgjengelige sannheten slår direkte ut i observerbar atferd. Dette er en feilslutning eller en paradoksal påstand, for om en slik sammenheng skulle foreligge, måtte denne sannheten eventuelt komme frem til den troende på noen måter, og finnes det slike måter, representerer de et *grunnlag* for å tro.

Nå viser de kristne til noen sammenhenger, og de hevder altså at Gud har åpenbart seg i Bibelen og i skaperverket. Da kan vi diskutere hva de kan bety og være verdt som grunnlag for troen. Ut over slike manifestasjoner av skaperens eksistens er det intet som kan slå direkte ut og bidra til troens styrke. Denne påstanden er viktig, og det må trås varlig her for å unngå feilslutninger. Det er forståelig at sterk tro prises, og for så vidt også at det anses enda mer fortjenstfullt å tro desto svakere grunnlaget er, men det må altså skilles fra påstanden om at mangelen på grunnlag skal være et *argument knyttet til det troen angår*.

Styrken i troen sier ikke noe om det troen angår, men den kunne indikere at det foregår hittil ukjente prosesser som formidler sannheten eller overbevisningen. Gud kunne antas å gjøre seg gjeldende og inngi tro ad skjulte veier. Da får de kristne eventuelt si at det er dette det er tale om. De kan velge å se den sterke troen som uttrykk for at det finnes *skjulte kanaler*. Så kan vi forholde oss til den påstanden, men den er altså en annen enn at troen er grunnløs. Skjer det skjulte påvirkninger, betyr det at troen hviler på noe; da er den *ikke* ubegrunnet; vi skjønner bare ikke akkurat hvordan den understøttes. Det er forskjell på å *tro grunnløst* og å *tro på ukjent grunnlag*, og det er vel den første som er den edle varianten. Hvis det viste seg at Gud holdt sin hånd under en sterk tro, var den vel ikke riktig så beundringsverdig.

En annen sak er at sterk tro kan være nødvendig for å oppveie et svakt grunnlag, eller omvendt, et sterkt saklig grunnlag gjør det mindre krevende å tro. Når så grunnlaget svekkes, slik det skjedde i opplysningstiden, blir troen *viktigere*. Sterk tro *kompenserer* for svakt grunnlag, og her er det et paradoks for de kristne og andre troende. Den sterke troen er samtidig en indikasjon på et fundament *og/eller* et uttrykk for at dette fundamentet svikter. Sterk tro kan altså ikke uten videre tolkes som uttrykk for at troen er styrket, for det *kan* være motsatt, den kan være svekket. Svakt grunnlag for en tro, *er en svakhet* ved troens fundament, ikke en styrke, men svekkelsen i grunnlaget kan øke *nødvendigheten* av å tro, slik at den av den grunn blir sterkere. Når det troen hviler på, står svakere, er dens substansielle grunnlag svekket, mens *fenomenet tro* blir sterkere og viktigere. De troende kan derfor bli sterkere i troen selv om de står svakere, men dessverre kan de også bli mer fanatiske, fordi svakhet i grunnlaget kan kjennes truende og kan søkes bekjempet med *intensitet*. Og troen blir *viktigere*, fordi de troende og deres fellesskap blir mer avhengig av den. En intens, ubegrunnet tro kan derfor styrke menigheten, ved at de kjenner at de har kraft til å tro uten grunn, og fordi det fellesskapet som en omforent tro representerer, kan virke ytterligere styrkende. Når medlemme-

ne eventuelt også står sammen mot de truslene som representeres av en svekkelse, kan de kjenne seg enda sterkere.

Vi ser altså at svekkelse i et ytre grunnlag kan virke befordrende på både tro og fellesskap, men dette foregår helt uavhengig av om troens objekt er fiktivt eller ikke. Vi ser de samme mekanismene i “nasjonalisme”. Nå kan det innvendes at nasjoner foreligger, slik at her er det tale om et reelt objekt, og hvis det ikke hadde fantes en nasjon å slutte opp om, ville det ikke blitt en sterk nasjonalisme. Dette er imidlertid en feilslutning. Mennesker kan uten vanskelighet *konstruere et objekt* som vinner stor oppslutning. Det tredje rike, Hitler, Stalin, Mao eller andre mennesker med tilnærmet gudestatus, fikk *ikke* sin status først og fremst på grunnlag av hva de *var*, men ut fra hva de ble *omtalt og fremstilt som*. Og den tilsynelatende fast forankrede nasjonalismen er en sosial konstruksjon, og den har noen likhetstrekk med “gudstro”, for eksempel ved at den kan gi en trygghet, en forankring, en identitet. På tilsvarende vis som for forestillingen om en nasjon kan mennesker også konstruere en gud. Vi kan identifisere høyst menneskelige prosesser bak gudstroen og innse at de kan foregå uten at det finnes et troens grunnlag eller en gud. Blant annet kan de gi opphav til *avguder*, som ikke ville finnes og som det ikke ville være nødvendig å bekjempe hvis denne typen prosesser ikke var en del av menneskets væremåte. Det at mennesker skaper seg guder, forteller oss intet avgjørende om Guds eksistens og dermed heller ikke om troens berettigelse, og det gjelder begge veier. Erkjennelsen av at mennesker kan skape seg guder, avkrefter ikke “Gud”, men sannsynliggjør ikke hypotesen heller. På den annen side bekrefter historien om menneskers evne til å lage seg guder at “Gud” *kan* være blitt utviklet uten en substansiell basis.

En genuin og autonom gudstro har noen beundringsverdige trekk, men samtidig kan den være svært problematisk. Når mennesker eventuelt erklærer at de står sterkere jo mindre det er som taler for deres posisjon, da trer de i en viss forstand ut av samfunnet. Det er ikke så farlig hvis de samtidig også tar med seg sin tro, for eksempel ut i ørkenen eller inn i det private, men det kan bli ytterst truende hvis de handler overfor oss andre på et grunnlag som de selv anser sterkere jo svakere det er. Da blir det fort både fanatisme og sviktende mulighet for å få folk i tale om det de står for.

3.6. Noen konklusjoner om en mulig gud

Et første hovedpoeng i dette kapitlet er at “Gud” representerer en både unødvendig og en kompliserende hypotese; den gir ikke avklaring, og den medfører vanskeligheter. Vi får *mer å forstå* når vi innfører “Gud”, og vi får *ikke økt forståelse*.

For det andre er selve gudstroen i prinsippet ikke basert på fakta eller dokumentasjon. Den er et *autonomt fenomen*, og troen ville skifte karakter om den ble basert på et fornuftsmessig grunnlag. Dette betyr at de som tror, ikke først og fremst løser problemer for seg eller med den ytre verden, men går inn i en annen verden eller inn i en forestillingsramme som ikke samsvarer med den verden vi kjenner. De legger til grunn noe som er uavhengig av deres egne liv og den observerbare verden, og dette noe kan

oppfattes som en berikelse. Helt uavhengig av disse mulige konsekvensene, er “Gud” en *komplikasjon*, i den grad det er tale om noe som må skaffes en plass i verden, og det er intet i det vi kan observere som styrker hypotesen. “Gud” må opprettholdes på annet grunnlag.

Påstanden om at Gud er en *menneskelig konstruksjon*, står sterkt, fordi det er mulig å vise til en rekke psykologiske og sosiale prosesser som kan gi opphav til og virke styrkende på en tro. Det er også slik at de troende kan komme til å kjenne en ren tro, altså en tro uten grunnlag i fakta eller dokumentasjon, som en prisverdig egenskap. Derved oppstår det en paradoksal situasjon: troen og de troende styrkes av sin svakhet⁵¹.

Det er en sentral erkjennelse at “Gud” verken kan bevises eller motbevises. I dette kapitlet er det argumentert for at det er vanskelig å finne indikasjoner på at det skulle finnes en Gud, og det er mange sider ved livet på jorden som gjør en slik antakelse lite troverdig. Det innebærer ikke at den er motbevist, men det betyr at *hypotesen “Gud” står svakt*.

⁵¹ For ordens skyld: jeg sier ikke at grunnløs tro står svakt eller representerer en svakhet. Det enkelte individets eventuelle ubetingede og grunnløse tro kan være en personlig styrke, og den kan kjennes slik av den gitte personen og av oss andre. Men en slik tro kan ikke påberopes som *grunnlag for en overbevisning*; den representerer ikke et *argument* og har *ingen relevans* for spørsmålet om Guds eksistens. Den enkelte troende kan likevel utvilsomt kjenne det slik, og her ligger det et paradoks: den opplevde styrkens overbevisende kraft hviler på et annet grunnlag enn det som har å gjøre med argumentasjon og kunnskap.

4. UTVIKLINGSLÆREN OG TRO

4.1. *Alternative skapelsesprosesser*

I middelalderen ble det arbeidet mye med grunnleggende, religiøse problemstillinger, som for eksempel å bevise at Gud fantes, eller stille spørsmål ved enkelte sider ved guddommen og dets vesen som syntes uforklarlige. Også senere filosofer tok for seg slike spørsmål, og for eksempel både Descartes og Leibniz opererte med gudsbevis som var solid fundert på deres metafysikk, og “bevisene” fremstår i våre dager som uttrykk for deres vilje til å tro mer enn for deres fenomenale prestasjoner som filosofer.

Et av spørsmålene som ble tatt opp, var tidspunktet for skapelsen, og da ble det nådd en konklusjon som kunne trekkes i dag, om enn på et annet grunnlag. Tankegangen var at Gud ikke kunne ha *valgt* tidspunktet for skapelsen, for det var intet grunnlag for å preferere det ene fremfor det andre. Et eventuelt valg ville derfor ha vært tilfeldig, og Gud handler ikke uten grunn. Litt uærbødig kunne vi altså forestille oss ham sittende og klø seg i skjegget en dag, hvorpå han utbryter : “Jeg tror sannelig jeg skaper verden; dette er en like god dag som en hvilken som helst annen.” Det er fullt ut forståelig at de kristne ikke likte et slikt bilde, og at de valgte å mene at det ikke kunne ha skjedd på denne måten⁵². Men da gjenstår det bare én mulighet, og det er at skapelsen innledet tiden⁵³. Det er nettopp dette de moderne fysiske teoriene også sier; uten materie og rom, ingen tid; tid er ikke en autonom dimensjon.

En populær versjon er at tid er oppfunnet for at ikke alt skal skje samtidig. Noe mer seriøst kan dette begrepet kanskje best forstås som en forestilling som kan hjelpe oss til å fatte verden. Hva tid “er”, kan vi ellers ikke så lett få tak i, men den kan representere en måte å *anskueliggjøre verden på*. Immanuel Kant utviklet en slik forestilling, og vi kan trekke en parallell til “årsak”, som også er et uklart begrep, men som likevel gir en oversikt, bringer en orden og bidrar med en praktisk forestilling som får oss til å forstå sammenhenger. Det kan være en falsk forståelse, for det er usikkert om alt er så årsaksstyrt som det kan synes, men som for tid er dette et begrep som kan

⁵² Når de først har gitt seg inn i en slik måte å tenke på, får de imidlertid et problem, for Jesus kom til verden på et bestemt tidspunkt, og det måtte enten være tilfeldig, som ikke helt sømmer seg Gud, eller det måtte være valgt av en grunn. Hvorfor det ble akkurat der og da, har vi vel aldri fått særlig god forklaring på. Igjen er det nærliggende å vise til at troen medfører tanker som ofte leder inn i problemer, og at de oppryddingsaksjonene som håndterer én side ved saken, kommer til å bringe vanskeligheter på andre fronter.

⁵³ I følge Hawking (1988) hevdet Augustin dette, og han foregrev dermed for over 1.500 år siden en konklusjon som hører til moderne teoretisk fysikk. Men han la altså til grunn religiøse forestillinger, ikke vitenskapelige, og hans fysikkforståelse kan ha vært svært begrenset.

hjelp oss mye. Felles for dem er imidlertid at de også kan lede oss ut i store vanskeligheter hvis vi benytter dem utenfor vår daglige verden. Begge begrepene “bryter sammen” når vi forsøker å anvende dem på “skapelsen” eller “starten”⁵⁴.

Innenfor kristendommen er det lagt til grunn at jorden, livet og menneskene ble skapt av Gud, og det skal ha skjedd forholdsvis momentant. Senere har Kirken innsett at en langsom utvikling har funnet sted, både for universet og livet. Selv her på Sørlandet er det nå kurant å henvise til evolusjonen, og det er ikke lenger bare fordi det ikke er mulig å avvise den; utviklingslæren er blitt snudd fra å være en trussel mot troen til å være en bekreftelse på Gud. Livets fantastiske former og virkemåter er blitt en dokumentasjon av skaperkraft; Gud som alle ingeniørers mor⁵⁵.

Likevel byr evolusjonen på en rekke utfordringer for de kristne, og et hovedvalg står mellom skapelsen som en kontinuerlig prosess eller som en avsluttet engangshendelse, et fullbyrdet faktum. Engangs-skapelsen må anses å være den opprinnelige forestillingen, blant annet uttrykt i disse skriftstedene i Bibelen:

“Og Gud så på alt det han hadde gjort og se, det var såre godt. Og det ble aften, og det ble morgen den sjette dag. Så ble himmelen og jorden med hele sin hær fullendt. Og Gud fullendte på den syvende dag det verk som han hadde gjort, og han hvilte på den syvende dag fra all den gjerning som han hadde gjort.”⁵⁶

Et problem med denne varianten - enten den er mer eller mindre momentan - er at den videre utviklingen blir overlatt kreftenes spill innenfor naturlovene. Riktignok er dette spillet formet av Gud, slik at universet følger gudegitte lover, men enten har Gud forutsett alt, eller ting kommer litt overraskende på ham. Jeg vet ikke hva de kristne velger her, men begge deler må være litt ubehagelige. En Gud som hadde innsett alt det som kom til å skje og likevel satte det hele i gang, må ha vært forholdsvis villig til å utsette andre for lidelse. Og en som iverksetter en såpass stor forestilling uten å vite hva det blir til, må ha mye is i magen og stor vilje til å akseptere risiko på andres vegne. Dessuten er det en litt pussig utvikling som ble satt i gang. For eksempel er det slik at av alle dyrearter som forutsetningsvis ble skapt, består bare en liten brøkdel nå. De aller fleste har dødd ut fordi de ikke lenger var hensiktsmessige, og nye former er kommet

⁵⁴ For ordens skyld, Kant ville ikke godtatt min påstand om at “årsak” representerer en måte å anskueliggjøre verden på, slik “tid” kan oppfattes. Han skilte mellom “årsak” og “tid” i denne forstand, og han så med stor skepsis på den tvil David Hume sådde om årsaksbegrepet, som han selv anså som fundamentalt. Russel diskuterer slike sider ved Kants filosofi, (Russel 1971, kap. 20).

⁵⁵ På tilsvarende vis godtar mange teologer nå teorien om “det store smellet” som starten på universet, og et grunnlag for aksepten er at de ser på denne hendelsen som selve skapelsesakten. Et konsekvens av en slik imotekommende holdning til fysisk teori er at Gud fremstår som svært tilbaketrukket og passiv. Han satte det hele i gang for 15 milliarder år siden, men lot siden ikke høre fra seg før han lot livet oppstå ca. 12 milliarder år senere. Dette lar seg forene med en forestilling om den helt fjerne og “ekte” gud, som jeg kommer tilbake til i kapittel 5, men det er et problematisk bilde for den som ser Gud som nærværende og styrende.

⁵⁶ Første Mosebok, 1, 31 og 2, 1 og 2.

til. De måtte altså eventuelt være blitt skapt som et slags potensiale eller som et tenkt utfall av de prosessene som ble satt i gang. Uten å være særlig kyndig i den kristne skapelseslæren ville jeg tro at dette er ganske langt unna den opprinnelige forestillingen om at Gud skapte verden slik at den fremsto som noe bestemt, noe han hadde skapt og som han erklærte seg tilfreds med. Men skaperverket endrer seg kontinuerlig, og deler av det forkastes stadig vekk av "utviklingen".

Derfor kan det være naturlig å helle til forestillingen om den andre muligheten for skapelsen, nemlig at Gud ikke bare skapte lovverket eller mekanismen, men han følger utviklingen og griper inn. Men om han nå for eksempel stadig skaper nye former, oppstår det også problemer, for det innebærer at han satte i gang noe som stadig må forbedres; skapelsen fremstår som om den ikke var gjennomtenkt og planlagt. Og kanskje Gud utsettes for overraskelser, slik at han litt motstrebende må innse at noe må gjøres, for eksempel ved at han for ca. 70 millioner år siden måtte få på plass pattedyrene fordi dinosaurerne var i ferd med å dø ut. Og vi kan undre oss over om bare noen av disse skiftingene er en del av Guds plan og styring, eller om vi også bidrar med vårt. Vi vet nemlig at den moderne hesten døde ut i Amerika, og stammen der ble gjenopprettet av mennesket, som tok med seg eksemplarer fra Europa, der hesten hadde klart seg⁵⁷. Hva synes Gud om det, mon tro - og om kaniner i Australia?

Særlig vanskelig må det være å ta inn over seg at Gud har skapt en verden så full av lidelse og brå og tidlig død. Han har gitt liv til villhundene som jakter kollektivt og starter å ete byttet uten å bry seg med å drepe det først. Han har utformet opplegget for den måten lomviens unger starter sine liv på. De klekkes ut høyt oppe i fjellveggen, og før de er helt flyvedyktige hiver de seg utfor og flakser lettere hjelpeløst ned mot sjøen, der den ene av foreldrene venter. Den andre sitter inne på land, men det gjør også måkene. En del av ungene havner der og setter i gang å fløyte for å tiltrekke seg foreldrenes oppmerksomhet mens de vralter mot sjøkanten. Måkene er imidlertid også på vakt, og de får sin feststund ved å kunne fråtse i hjelpeløse unger, som de sluker hele - og levende. Og så har vi snyltevepsen (egentlig i flertall, for det finnes et titalls arter). Den legger sine egg i en vert, for eksempel en bille, og når larvene klekkes ut i dens indre, begynner de å ete av sine umiddelbare omgivelser. Verten lever imidlertid videre en god stund, og når den til slutt dør av å være blitt spist opp innenfra i levende live, er snyltehvepsens larver klar til å ta fatt på livet utenfor. For foreldrene en god ting, selvsagt, at maten til ungene ikke blir skjemt i sommervarmen, men for den stakkars vertsbillen en pinefull død.

Og denne brutaliteten går igjen som et mønster. Ikke slik at dyrene er onde, men de eter og dreper hverandre på mange grusomme vis. I tillegg er det mye annen lidelse, og dette er *integreerte deler av skaperverket*. Gud har forutsetningsvis skapt det bevisst slik, for ellers måtte han ha satt i gang et system han ikke hadde oversikt over konse-

⁵⁷ Gould (1997, s. 70)

kvensene av. En litt forskrekkelig holdning hos de kristne i slike sammenhenger er, som Valen-Sendstad formulerer det, at

“...lidelse rett nok medfører anfektelser for troen, men troens faste ankergrunn ødelegges hvis man forsøker å overfortolke og betvile Guds rettferdighet.”⁵⁸

Vi skal altså ikke bekymre oss, for med verden står det egentlig såre godt til! Her er det bare å legge til at det noen ganger er lett å skjønne at Kirken ikke alltid har vært på de svakes side. Og igjen er det slik at den intellektuelle virksomheten blant de troende er egnet til å forbause. Stilt overfor noe som det ikke er så lett å forstå, skal de altså *slutte å tenke*, for å unngå at tankevirkosomheten skader den gitte sannheten.

Problemet med den systematiske lidelsen og masseforbruket av unge individer er én belastning på forestillingen om Guds skapelse, men den er av moralsk art⁵⁹. En annen er knyttet til at det hele er såpass rotete og uoversiktlig. Det finnes ikke for eksempel én art av det vi kaller gråspurv, men en hel serie, og Noas Ark fremstår som et helt umulig foretakende. Ikke fordi det nødvendigvis ville blitt så trangt om plassen, men fordi artene er så uklart avgrenset i forhold til hverandre, og den gamle gubben ville fått et uoverkommelig sorteringsarbeid. I ettertid kan vi se at de første biologer ble forledet til å se skaperverket som gitt og som klart og entydig, og de definerte det som sin oppgave å kartlegge det de antok var et antall distinkte og foreliggende arter. Nå vet vi at artsbegrepet og arbeidet med klassifiseringene byr på store problemer, slik forestillingen om skaperverket gjør det. I samsvar med en påstand foran kan jeg hevde at *heller ikke skapelsen er entydig*, og biologene må faktisk konstruere en orden i et materiale som ellers er ganske rufsete i kantene.

De såkalte kreasjonistene⁶⁰ forsøkte å redde tanken om en endelig og avsluttet skapelse ved å påstå at ikke bare de ulike artene, men også et stort antall *varietet*er ble dannet opprinnelig, altså som en del av verden slik den fremsto fra starten av. Dette betyr at det ble skapt varianter innenfor de ulike artene, slik at det for eksempel ble laget én gråspurv for Nord-Europa, én for sørligere strøk og så videre, hele veien til Australia for den del. Dette er i og for seg et tenkbart opplegg, selv om det innebærer en temmelig uryddig skapelse med mengder av detaljarbeid. Verre er det at det ikke bare

⁵⁸ Valen-Sendstad (1964, s. 57-58)

⁵⁹ Anderberg (1999) har tatt for seg dette temaet i en høyst lesverdig bok med tittelen *Guds moral*.

⁶⁰ Kreasjonisme er en betegnelsen på en tankegang som er kjennetegnet av at tilhengerne rett nok aksepterer at det forekommer store variasjoner i arter og varieteter i naturen, men som forklarer dette ved at Gud skapte det slik. Det har, etter deres oppfatning, ikke foregått en evolusjon. I biologiske fagmiljøer er slik tenkning ikke lenger gangbar, men den har støtte i deler av USA. Sørlandske leserbrev forteller om at dette er tanker som gjør seg gjeldende også i Norge. Et grunnlag for at det fortsatt kan finnes kreasjonister er, i følge Gould (1990 (a), kap. 19), at det ikke skiller mellom *evolusjonen som et påvist faktum* og *teorien om naturlig utvalg*. Denne teorien er usikker i den forstand at den ikke er utpenslet godt nok og den inneholder diskutabile elementer. Det må imidlertid ikke tolkes som uttrykk for at det er usikkert om livet på jorda har utviklet seg gjennom en evolusjonsprosess. Kreasjonistene bestrider dette siste under henvisning til den førstnevnte usikkerheten, og det representerer en feilslutning.

finnes et utall arter og varieteter, men den fysiske verden *forandrer seg* også, slik at det til stadighet må lages *nye varianter* - arter eller varieteter - som er tilpasset de skiftende omstendighetene. Skaperverket fremstår altså uten absolutte kvaliteter, og vi får igjen en konklusjon som er ganske langt unna det bildet som formidles av hva Gud står for. Det var greiere før; da trodde de kristne at Gud gjennomførte en intensiv arbeidsøkt som frembrakte verden, skapt en gang for alle og etter hans plan. Slikt er det mening i, og man kan skjønne ærefrykten.

Som det nå fortøner seg, gir skaperverket kanskje ikke grunnlag for alle den rosen Gud har fått. Riktignok rommer det fabelaktige mekanismer, og det er et eventyrlig bilde som avtegner seg, men det er brutalt og ustabilt, og vi vet at jorda og alt som finnes på den med stor sikkerhet går til grunne i en katastrofe om noen milliarder år. Livet er fylt av lidelse, også for oss mennesker, og det er hinsides enhver rimelighet å betrakte de negative sidene som en konsekvens av vår iboende ondskap eller av vår manglende evne eller vilje til å leve etter Guds plan. Tvert imot, den "planen" vi kan danne oss et bilde av, og som ingen andre er villig til å ta ansvar for, er preget av kamp for overlevelse, av konflikt og lidelse og av uforutsigbare og voldsomme ytre hendelser. I den vakre vårdagen er det for eksempel slik at det klekkes ut et antall fugleunger som er langt større enn det som kunne leve opp, og de som ikke sulter i hjel, inngår som en nødvendig del av menyen til ulike rovdyr, som trenger mat til sine små.

Det ville for øvrig vært en stor ulykke om alle fugleungene i en generasjon hadde levd opp, for det ville oppstå store ubalanser, og de "heldige" ville være dømt til snarlig undergang og elendighet om de vokste opp. All denne fråtsingen i unge liv er derfor et nødvendig korrektiv og et viktig element både i vår daglige virksomhet her på jorda og i evolusjonen. Det er tale om en *sentral mekanisme i skaperverket*, som innebærer at noen kan velges bort, og det betyr i praksis at det produseres en overflod av individer som for en stor del resirkuleres nokså momentant, og det er helst de unge som går til grunne, fortæres eller sulter i hjel.

I tillegg har vi alle naturkatastrofer som inntreffer og feier med seg liv, knuser og begraver. De kunne kanskje tilskrives vårt skjørlevnet, en straff fra Gud for våre ugjerninger, men mange av de voldsomme hendelsene inntraff millioner av år før vi kom til verden, for eksempel i form av meteorer som brakte død og ødeleggelse blant de tidlige skapningene. Katastrofene rammer dessuten også månen, vår ubebodde nabo, og våre nærliggende planeter. I denne sammenhengen kan det ellers observeres en annen side ved skapelsen, den er ikke helt strøken. I middelalderen var det opplest og vedtatt at Gud skapte perfekte former, og planetenes kuleform og sirkelbaner var eksempler på det. Da så Kepler gjorde sine målinger og fant at de nære himmellegemenes baner ikke var sirkelformet, men elliptiske, ble det oppstyr. Hans funn ble avvist og betvilt, for ingen kunne tro at Gud sto bak slike hybride løsninger! I våre dager vet vi mer enn som så; han har ikke en gang fått helt system på planetene. Stakkars Pluto er en særing som går på litt på tvers av sine kolleger, og det kan diskuteres om han skal regnes som en planet. Og asteroidebeltet er i realiteten en skraphaug, en fylling, et utall små og store

steiner som beveger seg i høyst uregelmessige baner. Noen av dem har hjemsøkt oss og brakt forferdelse på vår jord, og vi risikerer en dag å få oss en smell som i verste fall kan utslette alt liv.

4.2. *Kristne forestillinger og noen trekk ved utviklingslæren*

Da først utviklingslæren ble god tatt av de kristne, kunne det brukes som argument at der kunne vi se, de ulike artene utviklet seg til perfekte tilpasninger. For eksempel er en måke et vidunder av eleganse, fullkomment utrustet for sitt liv og et bud om skaperens kraft og makt. Men så viser det seg at slik er det bare unntaksvis. Artene er ikke perfektjonert; de representerer hver for seg tilpasninger som er meget gode, men prosessen er sjelden fullbrakt. En bekreftelse på at det har funnet sted en evolusjon er faktisk ikke den perfekte tilpasningen, men snarere den litt *mangelfulle*. Det er småfeilene som viser at det foregår en løpende prosess⁶¹. Tiden har ikke strukket til, eller endringene i omgivelsene skjer kontinuerlig, slik at det ofte er tale om litt foreløpige tilpasninger.

Dette er som seg hør og bør i en evolusjonsprosess, men som skaperverk betraktet ikke helt greit. I alle fall medfører det at synet på Gud må inkludere forestillingen om at skaperverket ikke er fullbyrdet, det er fortsatt underveis og dermed også ubestemt. Dette har en del av de kristne tatt inn over seg i noen grad, som for eksempel Ratzinger, men konsekvensene er ikke alltid utpenslet⁶². For eksempel blir det et spørsmål om den pågående evolusjonen også gjelder oss mennesker. I så fall ville det være en mulighet for at vi kunne bli endret som art over årene, men det er kanskje lettere for de kristne å akseptere at vi er blitt utviklet fra tidligere former til menneskearten, enn at vi eventuelt skal fortsette tilpasningen, for vi skal være skapt i Guds bilde⁶³.

Ellers er det et viktig side ved utviklingslæren som er gitt en spesiell og ikke helt holdbar tolkning av de kristne. De har i sin aksept av evolusjonen tillagt den en *retning*, slik at livet anses å ha utviklet seg fra det primitive til stadig høyere former. Dette er en forestilling som mange biologer har hatt, men som det er blitt reist tvil om. Som Gould har påvist, er det riktignok slik at livsformene er mer komplekse nå enn da livet tok til, men det var faktisk ingen andre utviklingsbaner åpne for de helt primitive organismene⁶⁴. Skulle de endre seg, måtte det bli fra det enkle og i retning av kompleksitet. Men nå, når det finnes et stort antall av avanserte former, ser vi at utviklingen også kan gå "bakover". Det er ingen naturlov at arvtakeren etter en form er en mer kompleks variant. Men denne forestillingen har passet godt for de kristne, og mange andre for den

⁶¹ Gould (1990b)

⁶² Ratzinger (1993)

⁶³ For øvrig er vi nok å regne som unntatt fra evolusjonen, og vi har på mange måter tatt den plassen som ellers kunne vært tiltenkt en Gud; vi kan overstyre den eventuelle variasjonen vi blir utsatt for. Og det er en forutsetning for evolusjonær utvikling, slik den forekommer i naturen, at artene ikke forholder seg bevisst til det som skjer.

⁶⁴ Gould (1997)

saks skyld, fordi den støtter opp under antakelsen om at mennesket representerer fullbyrdelsen av en utvikling. Evolusjonen kunne forstås som noe som skulle lede frem til oss, og vi er gitt rollen som verdens herskere i kraft av vår suverene posisjon på toppen av pyramiden. Dette samsvarer med kristne forestillinger; deres Gud hadde en plan som ledet fram til Adam og Eva, og de fikk sitt oppdrag av ham om å innta sin rettmessige plass som de fremste blant skapningene. Nå er vi nok mer "utviklet" enn dyrene, men ikke fordi naturlovene *med nødvendighet* stadig produserer mer og mer avanserte arter. Etter noen hundre år til kan det for øvrig hende at bakteriene har overtatt hele boet, for de er nok noen hakk seigere enn oss, og i naturen overlever den som kan fungere under de betingelsene som råder.

Ellers kunne det være på tide med en rehabilitering av de stakkars forhånedde dinosaurene, som stadig får slengbemerkinger under henvisning til at de representerte et slags misfoster. De skal ha utviklet seg til noen håpløse kolosser som ikke hadde livets rett, hevdes det. Hjerne hadde de nesten ikke, og der kan man bare se; ikke rart at de døde ut. Og så kom vi! Men faktisk levde disse gigantene her på jorda i ca 150 millioner år, mens det moderne menneskets historie er, litt avhengig av definisjonen, 50 tusen år eller så, og vår teknifiserte kultur har eksistert bare i et par hundreår. Vi kan komme tilbake til spørsmålet om hvem som er - eller hva det ligger i å være - vellykket når vår sivilisasjon er blitt for eksempel en million år gammel, en bagatell av en periode i den store sammenhengen. Foreløpig er det intet grunnlag for vår arroganse; vi er ikke uten videre naturens endelige svar og dens utvalgte og seierrike art.

Et argument mot evolusjonslæren har ellers vært oppfatningen om at den innebærer at vi er blitt til ved *tilfeldigheter*, og at den derfor står for en slags nedvurdering av livet og i særdeleshet mennesket. Forestillingen om at vi skulle være utfallet av en rekke tilfeldige hendelser, går på æren løs, og det fremstår som uhyre usannsynlig. Noen sammenligner det med andre sannsynlighetsprosesser og sier at det livet vi ser rundt oss må være skapt av et høyere vesen, for sjansen for at det skulle ha oppstått ved tilfeldigheter er like liten som at Bibelen skulle blitt til som resultatet av en eksplosjon i et trykkeri. Dette er det lett å erklære seg enig i, men det er tale om en misforståelse av den rollen det tilfeldige har i evolusjonen. Det dreier seg ikke om et kompleks av tilfeldige hendelser *samtidig*, men om at en gradvis utvikling har funnet sted over uhyre tidsrom.

Fra de første, primitive formene for liv oppsto det nye varianter ved ulike mekanismer, som ikke uten videre er kjent. Etter noen hundrer av millioner av år oppsto det livsformer med arveanlegg lokalisert i gener, og fra da av er det lettere å se for seg hvordan endringene skjedde. Hver art kjennetegnes av sine gener, og små variasjoner i dem forekommer på tilfeldig grunnlag, slik at det oppstår noen forskjeller i egenskapene til avkommet. Individene som fødes med litt ulike egenskaper, blir utsatt for noenlunde likeartede ytre omstendighetene, og de som har de mest *egnede anleggene* i forhold til disse vilkårene, har størst sjanse for å overleve og få sine gener videreført.

Disse utvelgelsesprosessene er *ikke tilfeldige*, men uttrykk for at innehaveren av gunstige egenskaper belønnes med økt sjanse for overlevelse og formering, slik at de bestemte genene videreføres gjennom avkommet. Derved sikres artens overlevelse, og her er det altså *funksjonelle kvaliteter* og ikke tilfeldigheter som er avgjørende. Disse kvalitetene på sin side oppstår på grunnlag av variasjonen i arveanleggene, og den prosessen er (antakelig) tilfeldig. Denne formen for tilfeldighet kan sammenlignes med den som gjelder biler som kommer ut av en produksjonslinje. Selv de bilene som i prinsippet er helt like på alle måter, er ikke 100% *identiske*. Noen av dem kan derfor bli mindre vellykket og omtales som “mandagsbiler”. De hører alle til den gitte “arten” eller typen, men kvalitetene deres er likevel ikke helt de samme, og det skyldes at små, tilfeldige variasjoner gjør seg gjeldende for dimensjonene på de komponentene de settes sammen av. På sammenlignbar måte forekommer det variasjoner i genene for avkommet av de ulike artene i naturen, og enkeltindivider kan derfor ha noe forskjellige egenskaper.

En annen side ved dette perspektivet på “tilfeldighet”, eller altså bedre: *tilfeldig variasjon*, er at livets retning blir formet ved skiftinger i *omgivelsene*, og dette er en mekanisme som bidrar til at utviklingen *ikke* med nødvendighet beveger seg henimot stadig mer avanserte eller komplekse former. Som nevnt over har evolusjonen *ingen retning*; den følger av at det genereres variasjon som gir grunnlag en utvelgelse av dem som er best tilpasset under de rådende forholdene. Ødelegger vi miljøet vårt, legger vi til rette for at utvelgelsen bærer i retning av at mer robuste og kanskje “primitive” skapninger overtar.

Noen teologer hevder at selv om har det funnet sted en evolusjon, er det Gud som har skapt verden og i særdeleshet mennesket, og at vi er en art som *ikke* er sammenlignbar med de andre. Riktignok *minner* mennesket på mange måter om dyr, men det *hører ikke til i dyreriket*, det er noe annet, det er *forskjellig*. Denne påstanden kan ha noe for seg, når vi med “forskjellig” mener at mennesket har en *bevissthet* som dyrene mangler, og kall det gjerne “sjel”. Men så er spørsmålet om hvordan dette ble slik, og teologen Valen-Sendstad har fremsatt en påstand som er helt uholdbar. Jeg skal se litt på hva den kunne implisere, og jeg gjør oppmerksom på at på at sitatet finnes i en bok som er utgitt i 1990; det er ikke en oppfatning fra fortiden.

“Mennesket kan ikke betraktes rent artsmessig i dyreriket.”⁶⁵

Den ene muligheten for vår atskillelse fra dyrene er at våre forløperes intellekt styrket seg gradvis, slik at en gryende bevissthet utviklet seg. Det skjedde ikke nødvendigvis ved et sprang, men det kan ha vært nokså bratte overgangsfaser. Noen teologer aksepterer dette⁶⁶. For andre kristne, som Valen-Sendstad, er det verre, og konservative kristne,

⁶⁵ Valen-Sendstad (1990, s. 75)

⁶⁶ Boman (1990)

som jeg antar sistnevnte hører til, insisterer på at det *må* ha vært et *kvalitativt sprang*. Da finnes det to prinsipielt forskjellige måter dette kunne ha foregått på. Enten blåste Gud sjel inn i et menneskelignende dyr, eller det ble skapt en *helt ny art*, som altså ikke var et dyr, men mennesket. Da ville vi ikke representere en videreføring av dyrenes utvikling, men vi innledet, på et gitt tidspunkt, et nytt, helt unikt løp. La oss se på disse to mulighetene.

Den siste er svært problematisk, for hvis Gud laget oss som en enestående skapning utenfor dyreriket, er det merkelig at det fortoner seg *som om* vi har utviklet oss fra tidligere arter. Det er nemlig slik vi fremstår, og i alt biologene kan se, er det klare linjer bakover til dyrene og den tidligere evolusjonen. Da måtte Gud altså ha lagt inn indikasjoner på at vi er sprunget ut av tidligere arter og varianter, mens han altså forutsetningsvis skapte oss direkte og ut fra blanke ark. Det positive her er at Gud må ha sans for humor og være litt av en skøyer. Det problematiske er at vi blir lurt opp i stry. Nå er det til å leve med, men det skaper vanskeligheter for de kristne ved at de jo hevder at Gud har åpenbart seg for oss både i Bibelen og i *skaperverket*. Da måtte han eventuelt ha lagt inn falske spor i den naturen som skal representere hans åpenbaring, og da er han ikke bare en skøyer, men en lurendreier.

Så det første alternativet synes mest rimelig, altså at han på et gitt tidspunkt har blåst sjel i et foreliggende dyr. Grunnlaget fantes som en dyreart, og så oppsto med ett slag en helt annen art - *Mennesket* - med sjel. Alle artsfrender som ble født etter dette, ble mennesker, mens de foregående var dyr. De første individene av menneskets art måtte da bli stilt overfor den erkjennelsen at de hadde sjelløse dyr som sin far og mor. Litt mer underlig, kanskje, enn å innse at vi er blitt utviklet gradvis fra andre arter.

Ellers er det noen enkle fysiologiske saksforhold som følger av evolusjonen og som må skape problemer for den kristne læren om frelse og oppstandelsen på Dommendag, med etterfølgende opphold i Himmelen. En slik forestilling bygger på et bilde av individet som grunnleggende og absolutt autonomt. Det offisielle kristne bildet er at Gud har skapt hver av oss som et selvstendig individ, som riktignok er avhengig av en del ytre forhold i form av varme og mat, men som ellers er en selvstendig og avgrensbar skapning. For så vidt har dette mye for seg, og mennesket som fysiologisk system fremstår som en fabrikk med en rekke forskjellige operative enheter og prosesser. Her produseres hormoner og enzymer, stoffer spaltes og transporteres, vev bygges og avfall fraktes bort. Likevel er det ikke helt enkelt å avgrense eller bestemme hva som er "mennesket" og hvor grensen går. Kroppen fungerer nok som en selvstendig organisme, men den får samtidig hjelp fra en hærskare av små, samboende organismer. Noen av dem, særlig slike som bistår oss med fordøyelsesprosessene, har antakelig utviklet seg sammen med oss over årmillionene.

Noe tilsvarende kan vi finne i skogen, der mange trær sameksisterer med sine bestemte sopper. Eika har for eksempel stor nytte av sin spesifikke soppkoloni som dannes rundt røttene, og selv om eiketrærne kan klare seg uten sine hjelpere, er denne bestemte soppen på sin side helt avhengig av sin vert. Ulike arter har altså i noen grad

utviklet seg sammen og i varierende grad gjort seg avhengig av hverandre. Dette gjelder også mennesket; vi er en art som fungerer i et nært samspill med et utvalg tilhørende bakterier. Vi klarer oss ikke helt på egen hånd; individet er ikke en autonom enhet. Den fysiologiske organismen "menneske" inkluderer altså levende hjelpere, og hver og én av oss er slik sett et *samarbeidsprosjekt*. På dette grunnlaget kunne det argumenteres for at bakteriekolonien blir med til Himmelen; den er en integrert del av oss!

I et evolusjonsperspektiv - forutsetningsvis i samsvar med den orden som ble innstiftet av Gud - er for øvrig *individet* lite interessant og uten særlig verdi. Det er *arten* som videreføres, og i dens tjeneste produseres det en slik mengde individer at det store flertallet går til grunne i en tidlig livsfase. Livet er hellig, sier de kristne, men i skaperverket er individet en meget viktig *innsatsfaktor*, som inngår i en prosess og forbrukes i store mengder som en del av evolusjonen. Resultatet er en sunn slekt, men prisen er at de svake og de unge stryker med over en lav sko. En litt betenkelig etikk?

4.3. Noen konklusjoner om en mulig gud

Ved å innføre begrepet gud i sammenheng med en antatt skapelse av verden, oppstår det meget store problemer. For det første er det sterkt kompliserende å se for seg en skapende gud. I gamle dager kunne det ha noe for seg, fordi det ble antatt at den kristne Gud skapte et fullt ferdig verden, og denne verdenen var å anse som perfekt, fullendt. I våre dager blir det problematisk å forestille seg en slik skapelsesakt, fordi verden ikke er entydig, og den er i stadig utvikling. Dessuten er den *langt fra perfekt*, og det må være tillatt å si at den er uryddig.

Et ytterligere moment er at verden og livet fremstår som *brutalt* og med enorme lidelser. Ikke mye av denne lidelsen kan tilskrives menneskets eventuelle syndefulle bidrag. Dessuten er det slik at livets utvikling forutsetter et *massivt forbruk av individer*. Det er arten og slekten som teller, og det enkelte individet er en innsatsfaktor i kampen for at arten skal overleve. Her er det lite av respekt for individet, og det er et klart tilfelle av at den enkelte brukes som et middel i et kollektivt foretagende. Hvis en Gud har satt dette i gang, svikter han stort i forhold til den etikken de kristne ellers påberoper seg.

Forestillingen om at mennesket skulle være noe enestående og forskjellig fra dyrene, er svært problematisk. Alt vi kan se, tyder på at livet har utviklet seg over årmilliardene og at mennesket oppsto som én av et uendelig antall arter. Vi har vår bevissthet som atskiller oss fra dyrene, men den har med all sannsynlighet oppstått som resultat av lange prosesser. Eksistensen av mennesket med "sjel" er ikke et fenomen som forutsetter en Gud, og hvis vi antar at vi ble skapt, blir det ikke lett å se for seg hvordan det skulle inngått som et element i de evolusjonsprosessene som vi kan konstatere har foregått. "Gud" blir en kompliserende hypotese, vanskelig å innpasse i den evolusjonen vi kjenner til.

5. GUD SOM HERRE OG HERSKER

5.1. Ulike herskerroller

Gud er verdens og himmelens hersker, og han har all makt, om enn med et visst forbehold for onde krefter, som også skal bety noe. Men hva kan disse forestillingene mer konkret bety? Hvis Gud rår, må det komme det til uttrykk på bestemte måter. Her er det en rekke spørsmål. For det første dreier det seg om *forholdet mellom oss og ham*. Vi kan være hans barn, i litt overført betydning, altså slik at han tar vare på oss og viser omsorg. Han kan bry seg om oss, slik at han faktisk registrerer det som vederfares oss og tar det inn over seg. Eller han kan være fjernt fra vårt strev og holde på med sitt, høyt hevet over oss. For det andre er det et spørsmål om han styrer *direkte eller indirekte*. Har han så å si handa på rattet, eller har han laget reglene og lovene, slik at vi handler selvstendig på slike vilkår som han har lagt. I tilfelle det er tale om en slik indirekte tilrettelegging, kan han ha en viss mulighet for overprøving, slik at han i nødsfall kan gripe inn. Og da melder et tredje spørsmål seg, nemlig om vi kan be om hjelp, eller mer direkte: *hjelper bønn?* Gud kan eventuelt la seg påvirke, eller bønnen kan bare ha mentalhygieniske tiltak for oss, slik at vi kommer styrket ut og på den måten likevel kan hevde at det er makt i de foldede hender. Jeg skal se nærmere på disse mulighetene, men først noen mer generelle betraktninger.

Valen-Sendstad hevder ikke bare at Gud har all makt, men intet skjer overhodet *uten ved ham*⁶⁷. Alt er avhengig av Gud ved at det både ble skapt av ham og det kan bare fungere ved at han opprettholder det. Det må være noe slikt som ligger bak påstander om at tomatfrøene ikke kan spire om våren uten Gud. Han har nemlig ikke bare *skapt* tomatene og frøene, men han er *i dem* hele tiden; de spirer ved hans kraft! Gud er altså bokstavelig talt *i alt hele tiden*. Han er til og med *i troen*; vi kan ikke tro uten ved Gud, hevdes det. Dette er så omfattende som det kan være, og begrepet Gud løser seg opp, for når noe er alt, er det ubestemt. Enda mer bemerkelsesverdig er det at denne allestedsnærværende og allmektige også hevdes å trenge vår assistanse. Gud har skapt oss for at vi skal hjelpe ham med å bekjempe det onde! Hjelp til selvhjelp kan vi kalle det, og make til dugnad har vel ingen sett, men samtidig må jeg få være så fri å si at Gud gjør regning uten vert her. Hvis han både har skapt oss og vi ikke makter noe uten gjennom ham, blir det ganske uklart hva slags hjelp vi skulle kunne yte ham.

⁶⁷ Valen-Sendstad (1990)

Et annet problem med denne styrende Gud er at han synes å være ganske individorientert. De kristne legger ikke så stor vekt på det strukturelle, systemene; deres verden og moral er i stor grad individualistisk, og de legger vekt på den enkelte handlingen i seg selv. Dette kan være en grunn til at de er så oppbrakt over aborter, men synes å se med betydelig mindre indignasjon på at det dør tusener av barn av nød i den tredje verden. Riktignok tar de selv et ansvar og viser stor barmhjertighet, men de synes ikke å være like opptatt av at disse tilstandene følger av *menneskeskapte systemer* som det er tenkelig at vi kan gjøre noe med ut over nødhjelpen. De ser ikke så tydelig hvordan de selv er del av slike strukturer som har moralsk eller umoralsk karakter⁶⁸. Og selv om de ofte i stor grad er villige til å gi, og på slike måter fremstår som forbilledlige, kan deres grunnleggende aksept av tingenes orden noen ganger være et problem. For eksempel kan det for de kristne være slik at krigen som institusjon er noe gitt, en del av en *etablert orden*, og våren 1999 var en feltprest sammen med de norske krigerne på NATO-baser i Italia og bisto dem, blant annet slik at deres krigsinnsats ble *legitimert*. Det innebærer for eksempel at (en del av) de kristne kan betrakte abort som mord, mens de ser den unge mannen som slipper en bombe ned i en by, som et medlem av en legitim krigsmakt. Dermed kan protesten mot atombombens eller andre bombers redsler være langt svakere enn mot abortene.

En side ved dette er at de kristne kan skyte seg inn under Gud, som på mange måter gis ansvaret for verden, samtidig som han også oppfattes som et nødvendig grunnlag for en moralsk orden. Vi hedninger, derimot, må se oss mer personlig ansvarlig for det vi gjør og de systemene vi etablerer eller er en del av. Og selv om vi dessverre ofte ikke alltid er særlig flinke til å yte vårt i gode sakers tjeneste, er det liten grunn til å se denne svikten som uttrykk for at vi ikke har et *grunnlag* for moralen vår. Mennesker lever i et samfunn, og også hedninger utvikler normer og verdier som setter grenser for hva slags handlinger som er akseptert, slik at samfunnsmedlemmene får et ansvar for hva de gjør. Den som har en Gud, kan hevde at det er han som beordrer eller ønsker handlinger som ellers ikke kunne godtas, eller som kan legitimere et samfunn som ellers ikke ville være akseptabelt. Victoriatidens overklasse levde på toppen av et samfunn som ga et usedvanlig dårlig liv for de mange, blant annet som en konsekvens av samfunnsomveltningene knyttet til industrialiseringen. Victorias rikfolk og borgerskap hjalp nok i noen grad sine fattige, men de var ytterst skeptiske overfor tanker om å endre samfunnet og de strukturelle forskjellene som kanskje aldri har vært større i noe land. I dette perspektivet er det bemerkelsesverdig at denne tiden også var preget av stor religiøs aktivitet og interesse i de herskende og nytende klasser⁶⁹.

⁶⁸ En så grov generalisering gjør urett overfor en stor gruppe kristne, for det er mange blant dem som nettopp kjemper for å rette opp den strukturelle uretten. De er likevel for en minoritet å regne, og prester som er i opposisjon til den rådende samfunnsordenen, har alltid kjempet i motbakke innenfor Kirken.

⁶⁹ Grimberg (1958, s. 182)

5.2. Gud som hjelper og støtte

Enhver som styrer andre har et hovedvalg mellom deltakelse og avstand. Den overordnede kan søke å fungere i et samspill med dem vedkommende styrer, og det kan ha mye for seg. Ulempen er at det oppstår en avhengighet, og herskeren trekkes ned til dem som skal styres og kommer til å måtte anlegge deres vurderinger og forståelse i noen grad. For en moderne, menneskelig hersker er dette et demokratisk, ønsket og nødvendig element. For Gud er det et problem, for det er ikke gitt at han samtidig også kan være far. Dette er vanskelige spørsmål, som jeg ikke kan behandle fyllestgjørende, men Elster har en skisse av en diskusjon som dreier seg om saken, og som jeg skal bygge på⁷⁰.

I filosofien benevnes dette som *dilemmaet herre-trell*, og i korthet innebærer det at herren søker ensidig anerkjennelse fra trelen som bekreftelse på at han selv er noe helt annet og større. Men da blir det et spørsmål hva denne anerkjennelsen er verd, og den kan vanskelig bety noe uten at herren *også anerkjenner trelen*, for ellers ville dennes oppfatninger og holdninger være uinteressante. Noe tilsvarende er det for Gud, og det er usikkert om han kan være høyt hevet og noe annet - "Gud" - og samtidig være opptatt av vår anerkjennelse og ydmykhet overfor ham. Det andre budet forteller at Herren avkrever oss underdanighet, og det er uttrykk for en iboende motsigelse. Vi mennesker skal anerkjenne verdens hersker, men han er likevel hersker i egen rett og trenger ikke oss som legitimering eller bekreftelse. Vår anerkjennelse og underkastelse kan dessuten ikke være så mye verd når den er påbudt.

Den kristne læren kan oppfattes å inkludere en antakelse om en "nødvendig distanse", ved at det legges vekt på at Guds veier er uransakelige. Da blir det nettopp fremhevet at vi ikke kan forstå alt det som foregår og som skal være uttrykk for Guds kjærlighet og omsorg. Denne påstanden om vår uforstand gir god mening; en sann hersker må gjøre ting som ikke er til å begripe for vanlige dødelige. Problemet er at da blir det ikke lett å betrakte Herren som far heller, og det blir problematisk å se for seg Gud som sitter og bekymrer seg, sørger og gledes over det vi foretar oss. Den som lar seg påvirke av sine undersåtter, er ikke egentlig eneherker. Bare den som kan heve seg totalt over folket, kan være deres sanne herre og den som legger de nødvendige premissene. Lederen som gjør seg avhengig av sine menige følgesvenner, blir preget av deres synspunkter, deres følelser og nød. Skulle Gud involvere seg for mye i alt det som angår oss, ble det en travel hverdag for ham, og vi kunne se for oss at alt er fred og fryd i Himmelen, men med unntak for Gud, for han må stadig inn på kontoret for å ta seg av den bekymringsfulle jorden.

Dette blir et litt tøvete bilde, fordi vi så å si drar Gud ned på jorda. Et mer konsekvent perspektiv er å se ham som helt hevet over oss. Han skapte i sin tid verden, inkludert tiden, de fysiske lovene og de moralske dimensjonene, og dermed står han utenfor alt dette; de har ingen anvendelse på ham. Derfor kan han ikke oppfattes å

⁷⁰ Elster (1979, s. 154)

operere i tid, så han kan ikke gripe inn ved behov; han er ikke verken god eller ond, men befinner seg utenfor etikken. Dette blir en “ekte” Gud, og dermed samtidig en utilgjengelig og fjern herre; det gir rett og slett ingen mening å stille spørsmålet om hvorvidt han griper inn, og han kan ikke forventes å forholde seg til oss og våre problemer. Alt er riktignok likevel bokstavelig talt i Guds hender, men på en slik måte at det er umulig for oss å forstå det eller merke det. En slik hersker kan man bare forholde seg til ved å overgi seg betingelsesløst, og dette er vel nokså godt i samsvar med den kristne forståelsen. Men så er det også slik at en eneheriker av denne kaliber har man ingen mulighet for å få kontakt med, og han gir heller ikke grunnlag for utvikling av en jordisk lære, annet enn som uttrykk for menneskenes bilde av *hva de gjerne ville at han skulle være*.

Her kan selvsagt de kristne komme med sitt standardsvar, som går ut på at intet er umulig for Gud, og han er den suverene Herren på en måte som *ikke utelukker* verken kontakt eller en lære. Problemet med dette svaret er at det tegner et bilde av Gud som både forståelig og uforståelig, både nær og fjern, både skaperen av kategorien “god” og “ond” og likevel selv god, osv. Hvis han skulle imøtekomme disse kravene, måtte det som et minimum bety at han står utenfor logikkens lover. Det må i sin tur bety at vi ikke kan tenke rasjonelt om ham, og derav følger det at han ikke kan være forståelig for oss. I denne sammenhengen gjelder det å huske at forutsetningen om at han skal være til å forstå, er rettet *mot oss*, ikke mot ham. Gud kan nok makte mye, men selv om vi definerer ham er allmektig, så er det grenser for hva han kan bidra med; og av spesiell relevans i denne sammenhengen, han kan ikke *forstå for oss*.

Men om vi ser bort fra denne opphøyde varianten av et gudsbilde og legger en mer tilgjengelig og jordnær Gud til grunn, er det på ingen måte opplagt at det går an å oppheve alle mer konkrete utslag av konflikten mellom å styre og legge til rette på den ene siden og å ta seg av den enkelte på den andre. En Gud som vikler seg inn i unntakstilfellene og driver særbehandling, står i fare for å være urettferdig, samtidig som vi kan lure på om lovverket og rammevilkårene er mangelfulle. Så langt vi kan se driver Gud neppe detaljoppfølging, men jeg vil ikke holde det mot ham. Skal han være Gud, får han ha et visst perspektiv på tingene og la småplukket være. På den annen side blir det da heller ikke så greit å støtte seg på ham, og det kan være grunnlag for tvil på om han virkelig tar seg av oss. Og den første anklagen i så måte angår barn og deres eventuelle beskyttelse ovenfra.

Ingen er så trygg i fare, som Guds lille barneskare, synger de i søndagsskolen, og både de små og deres foreldre føler muligens en viss trygghet ved tanken på innholdet i den påstanden som uttrykkes her. Kanskje er den fra forfatterens side ikke ment helt bokstavelig, men at den oppfattes på alvor, er det ingen tvil om⁷¹. Uansett påstandens status er vi her inne på et område der Kirken og prestene har et forholdsvis tungt ansvar.

⁷¹ Jevnfør hva for eksempel Kristin Aase sier i et intervju, som gjengitt av Markussen, (1996, s. 18): “Ingen gode Gudsbilder fra barndommen?” “Masse! Trygge, gode bilder av engler som passer på barnet på skrenten, ----.”

De fremstår som om de hevder at Gud beskytter sine, altså at de som holder seg til ham er under spesiell bevåkenhet. Særlig overfor barn fremstår dette som noe som i beste fall er velment feilinformasjon, i verste fall løgn mot bedre vitende og et grep som gir uskyldige en falsk trygghet.

Nå har de troende en redningsplanke, for selv om de innser at ulykker rammer Guds barn like ofte som de andre, kan de snu det til seier. For hvis du ikke vinner gull, kan det vise seg at det var til ditt eget beste. Og blir du lam for livet i en ulykke, kan du utvikle en edel sjel og vinne på det. Kort sagt - Gud finner fram til det som er best for deg. Du strever selv for å unngå ulykke og vinne framgang, men bare Gud vet hva som gagnar deg i det lange løp.

Dette er en lære som er ganske problematisk, som det kan være vanskelig å fatte for en legmann, og som er farlig fordi det viser til noe viktig. Vi mennesker strever noen ganger etter verdier og mål som vi etterpå kan innse er lite verd, og vi utsettes av og til for ulykker. Derfor er det gunstig å kunne revurdere og å se det positive i det som ikke alltid går etter planen eller det som rammer oss; dette er god livskunst. Noe ganske annet er det likevel å være *takknemlig* og å prise Gud for ulykkene. Det er forskjell på at en person kan akseptere og avfinne seg med det som vedkommende ikke ønsket, og det at han eller hun skulle takke ydmykt for at noen andre rammet dem under foregivende av at det var til deres eget beste.

For det første tar en eventuell, paternalistisk overprøving fra oss et fundamentalt ansvar, og den svekker betydningen av at vi mennesker har en forståelse for både livet og omverdenen. Det ligger i selve forestillingen om mennesket som handlende vesen at det gjør sine vurderinger og treffer sine valg. Hvis alt som hender egentlig er til det beste, uansett vår vurdering, fordi Gud styrer, blir alt like godt, og mennesket blir en godfjott som ikke en gang kan ta ansvar for sitt eget liv. Dette blir ikke selvstendighet, for det er i *valget og vurderingene* at vi viser hva vi står for. Nå kunne en selvsagt si at bare vi står for det Gud ønsker, forsvinner dette problemet, men det er ikke riktig. Hvis det er slik at vi skal leve etter Guds plan, kan vi enten få tegnet planen opp for oss og følge den, og da er vi definitivt ikke selvstendige. Eller vi kan måtte gjette eller utlede hva Gud har ment, og slik at han griper korrigerende inn når vi eventuelt ikke hadde skjönt det likevel. Det er ikke nettopp selvstendig heller, men det er vel dette som er de kristnes vei. For dem er Guds veier uransakelige, men likevel skal de følge dem. Da opplever de altså at det de selv gikk inn for, ble omsnudd ved Guds inngripen, mens de skal akseptere det som en god løsning, uten å skjønne den - og prise Gud på toppen av det hele.

For det andre, og her kommer hensynet til barn sterkere inn, er det i utgangspunktet opp til oss å vurdere farer og ulykker som kan ramme, og per definisjon søker vi å unngå dem. For så vidt må jo også kristne gjøre det, siden de synes å være opptatt av Guds beskyttelse. Jeg går ut fra at de i denne sammenhengen tenker i forhold til ulykker og annet som måtte kunne ramme dem. Men så oppheves verdien eller meningen med denne beskyttelsens ved at de negative hendelsene de utsettes for, blir betraktet som et

utslag av Guds vilje og dermed er det ikke en ulykke likevel. Gud beskytter mot alle farer, selv om det altså ikke alltid skjer ved å hindre ulykkene, men ved å *redefinere dem*. Han har til dels lett spill! Tilsvarende er det ikke så greit å være barn, for de skal altså kunne gå trygt. Så gjør de kanskje det, men kommer noen ganger uheldig ut likevel, hvorpå de oppdager at de skal takke Herren.

Nå kan det svares at det ikke er slik. En ulykke er en ulykke, men Gud har en *mening* med det. Selv om den som rammes tar skade og ønsker at det ikke hadde skjedd, er livet i Guds hender og han vil oss vel. Dette er et godt forsøk, så langt det rekker, men det representerer et tilfelle av sammenblanding. Man ber om å bli beskyttet og om Guds bevåkenhet, og dette skal altså likevel skje på måter som bare Gud skjønner seg på. Men da blir det meningsløst at vi skal be, når vi ikke en gang vet hva som er til vårt eget beste. Skal vi be om at Gud skal forbarme seg over oss, og vil han ikke det uten bønn? Skal vi be om at han vil vårt eget beste, selv når dette "beste" er hans preferanse og vi ikke en gang skjønner hva det er? Alternativet til disse to forholdsvis problematiske formene for bønn er at vi skal be Gud føye seg etter våre egne vurderinger, men det kan neppe være aktuelt, siden det er en hovedpremiss at hans vilje skal rå.

Hovedinnvendingen mot de kristnes forestillinger her er at de legger alt i Guds hånd, samtidig som de definerer oss mennesker som selvstendige og handlende vesener, og det må vi være hvis vi skal kunne begå synd og gis et ansvar for våre gjerninger. Men skal vi handle selvstendig, må vi kunne *vurdere den situasjonen vi lever i* og ha en viss mulighet til å finne fram til og iverksette et liv *vi mener er godt og verdig*. Da er det våre vurderinger, slik de er utviklet gjennom livet i det gitte samfunnet, som ligger til grunn, og skal vi leve et selvstendig liv, må det være slik. Hvis andre skulle komme og fortelle oss hva som er best for oss, ville vi ikke uten videre godta det. Rett nok kan vi lytte til andre, og det synes rimelig å hevde at det bør et fornuftig menneske gjøre, men om nå denne andre var Gud, så blir det ikke bedre av det, men et *mer problematisk* tilfelle, fordi han sitter med *nøkkelen*. Vi skal leve som frie mennesker og etter hans bud, men når vi velger feil, kan han gripe inn på håndfast vis, for eksempel i form av en brå stopp for karrieren. Det uforstandige mennesket var kanskje blitt litt kjepphøyt og trengte en påminnelse. Så styrer Gud hendelsene slik at utfallet blir som *han* mener er rett. Én side ved dette er at han ikke synes å arbeide særlig systematisk, for mange kunne vært stoppet med klar gevinst for andre - og kanskje seg selv og. For det andre er slike inngrep uttrykk for at vi ikke lenger er selvstendige; det er ikke tale om våre vurderinger og våre valg, og vi er mer brikker i et spill. Og om Gud er Gud og har gode hensikter, er det like mye et spill, og det foregår til og med etter uavklarte regler.

5.3. *En Gud som griper inn - eventuelt etter bønn*

Stiftskapellanen i Kristiansand falt ned fra altanen i annen etasje ved nyttårsleite og kom fra det uten skade, sånn passelig mirakuløst. Han påpeker i Fædrelandsvennen 6.1.99 at det må ha vært en Guds styrelse. For kapellanen må dette ha vært en god ting,

men samtidig ble det antakelig kvestet et visst antall barn rundt i verden, og 2.000 mennesker omkommer i trafikken verden over *hver dag*. Hvis det også er utslag av styrelse, virker det litt rart og tilfeldig det hele, men Gud skal ha sin plan, og det er en *mening* med ting. For eksempel var det tilsynelatende *bruk* for denne kapellanen, og la oss anta det, men da melder det seg et par spørsmål.

For det første innebærer dette en avveining mellom plan og tilstand. Gud synes å fremstå som en teknokrat som setter planen øverst, og så får det heller finnes lidelse og nød. Han redder dem han trenger, og det er ikke alltid lett for oss å se hvem det kan være, men det ligger nær å oppfatte oss som redskaper i hans planer, slik at han bruker oss for å fremme sin sak. Den kan i og for seg være god, men det er ikke uten videre av avgjørende betydning. Den usedvanlig kristne Immanuel Kant hevdet som en grunnleggende norm at du skal ikke bruke andre mennesker som middel, uansett mål. Dette er en norm som det er vanskelig å hevde at Gud følger, og han fremstår som hevet over etikken. I denne sammenhengen synes han ikke å være et eksempel til etterfølgelse.

For det andre er det altså tale om en inngripen, og vi kan spørre oss hvordan dette skulle foregå. Enten opphever Gud naturlovene for en stund, eller så lar han dem råde mens han så griper inn med en hjelpende hånd. I begge tilfeller kunne han faktisk stoppet kapellanen på altankanten, i stedet for å la ham seile utfor. Nå ville jo det blitt mindre spektakulært, og her kommer det inn en vanskelighet i form av at det ikke alltid vil være så lett å se denne formen for inngripen; tilfellene er ikke alltid så klare; verden er ikke et enten-eller. Vi kan se undrene, men ikke så lett mellomkategoriene, og dem finnes det rimeligvis flest av.

Når en gudfryktig *nesten* sklir på hållka, men berger seg med et nødsskrik, så kan det i realiteten være ved Guds hjelp. På den annen side er det et spørsmål om hvor langt ut Gud kan slippe et offer eller utsette det for skade før han griper inn og likevel bli takket. Kapellanen ble reddet uten varig men, men i andre tilfeller er utfallet at den uheldige blir lam. Da kan vi lure på om også det hadde vært Guds styrelse og om det skulle vært takket. Er svaret ja, vil det være noen invalidiserte som kommer til å streve med svaret, kanskje kjenne det som en hån. Og skulle de etterlatte takket Gud om kapellanen hadde omkommet? Hovedpoenget er at klare, positive tilfeller fremstilles som Guds gjerninger, mens det i uklare tilfeller kan være vel så mye å undre seg over, og *Gud ytrer seg vel ikke bare i det enkle og oversiktlige*. Så kunne man si at det er i det dramatiske at Guds inngripen blir *synlig*, og det er rimelig at vi takker ham da. Dette er tenkelig, men da kan det være et poeng å *si nettopp det*. Dessuten kunne det virke klargjørende om det ble føyet til en kommentarer om at egentlig er alt direkte styrt av Gud, og at han er ansvarlig for alt - og da mener jeg *alt*. Så kunne Kirken takke ham offentlig *for det hele*, og presten kunne gå i detaljer - for eksempel om Auschwitz, men for all del også om naboens barn, som omkom i trafikken.

Det problematiske er selvsagt at Kirkens menn bruker lettkjøpsargumenter, slik stiftskapellanen gjør her, til å utbre sitt budskap, samtidig som de må vite at dette er uryddig. Da mener jeg ikke at det er beviselig løgn og juks, for det kan ikke utelukkes at

Gud har grepet inn, men det finnes *intet i selve saken* som peker i den retningen, og dette vet en prest, eller burde vite det. Derfor er det ikke helt ærlig. Prester må riktignok ha lov til å se en god hendelse som en styrelse fra Gud, men de kunne kanskje orientere oss litt mer utfyllende om hva som er uttrykk for slik styrelse, og hva det er som faller utenfor. For eksempel om hvorledes fenomenet “styrelse” plasseres i forhold til at Gud redder en norsk kapellan, men samtidig lar et barn stekes til døde fordi det falt inn i et bål i Afrika. Og prestene mener, håper jeg, at kapellanens tilfelle ikke er å anse som et bevis. Nå er det heller ikke sagt slik direkte, men uansett hvordan uttalelsene i sakens anledning kan ha falt, så er *budskapet* som ble sendt ut av kapellanen at her fikk vi en bekreftelse. På én måte er det greit nok, men altså bare i den betydningen at det er å oppfatte slik for dem som allerede tror. For oss andre er det en tilfeldighet, og dette må være kjent for presten, men han nevner det ikke. Dermed ligger det også noe falskt i det usagte; det formidles et bilde som han etterpå kunne hevde at han ikke fremførte. Det er mange måter å være i nærheten av ærlighet på.

I en andakt i Fædrelandsvennen 5. mars 1999 blir det fortalt at en ung kvinne vitnet for Gud under henvisning til at hun hadde vært narkoman, men hun ba til Jesus og ble hjulpet. Nå er hun stoffri, og dette viser hvor stor makt Gud har. Igjen er det påfallende hvor lite etterrettelig prester uttaler seg i den gode hensikt. At denne jenta ble reddet er en god ting, og kanskje har Gud grepet inn, for det jeg vet. Men antallet som *ikke* reddees er meget stort, og kanskje har mange av dem forgyeves påkalt både Gud og Djevelen. Her er prestene åpenbart på tynn is, men de omtaler nokså bombastisk at slik og sånn er Guds veier. Dette er ikke helt ærlig, og de kan ikke uten videre skyte seg inn under at dette er en del av troen, for de bruker de positive tilfellene og overser de andre. Sirkelargumentasjonen fremføres som bevisførsel. Folk hevdes å være blitt reddet ved Guds inngripen. Når noen blir berget, er det uttrykk for denne inngripenen, mens det ikke synes å være relevante eksempler når det motsatte forekommer.

I samme andakt fortelles det også om en mann som var så fornøyd på tross av at han befant seg på et sykehjem og var ganske alene i verden. Det viste seg at han hadde Jesus som kamerat og følgelig aldri kjente seg forlatt og ensom. Historien er rørende, og mannen var kanskje godt hjulpet. Prestene utlegger det som at Jesus hjelper, og det kan vi ikke nekte dem, men samtidig finnes det en rekke andre mulige perspektiver på dette, og det vet sikkert de kristne også. Anne Cath. Vestlys Lillebror hadde sin Knerten, som var til stor trøst og støtte, og vi kan alle trenge noe hjelp i hverdagen. Prestenes dokumentasjon av Guds nærvær er, som sagt, ikke noe vi kan avvise som feilaktig, men det er litt problematisk at de til stadighet er så selektive i sin bevisførsel og eksemplifisering. Derfor kunne vi spørre dem om det er slik at pille- og rusmisbrukere, som det er en god del av på Sørlandet, kan hjelpes av Gud. Mener Kirken det, så kan den komme ut og anbefale denne medisinen, og den kunne uttale seg om hvorvidt misbruket er noe som rammer dem som ikke holder seg til Gud, og om det er slik at det er påviselig færre pillebrukere og sinnslidende blant de kristne enn i befolkningen for øvrig. Dette er viktige spørsmål, men prestene er forholdsvis upresise og vage i slike saker. De som

blir hjulpet, omtales som illustrasjoner av at Gud griper inn, mens de som ikke blir hjulpet, antakelig ikke er gode eksempler. I en forlengelse av de kristnes egen logikk kan det hevdes at de synes å være blitt sviktet av ham.

Hvis det er slik at Gud følger med og griper inn, melder spørsmålet seg om når gjør han dette, og om han blir mer tilbøyelig ved bønn. I Fædrelandsvennen 30.12.98 forteller en mann om en opplevelse for nesten tyve år siden. Han sto sammen med en annen i sjøkanten, og en kjempebølge feiet dem begge på sjøen. Han klarte seg uskadd, men kameraten ble aldri funnet. Han som ble reddet, hevder at det skjedde ved Guds inngripen, fordi *Han mente at jeg hadde mer å utrette på jorda*. Slike historier er det mange av, og det er noe uhyggelig ved dem, fordi de for det første har noe brutalt og umenneskelig over seg, og for det andre at de representerer en argumentasjon som ikke kan tilbakevises; det bygges myter som kan være falske og gi folk uberettiget håp og tro. Min første tanke i denne bestemte saken går til den som aldri ble funnet. Gud hadde visst ingen mening med ham. Han hadde kanskje gjort sitt her i verden, som femtenåring for øvrig, og var dessverre ikke så interessant. I alle fall blir det ikke krevd noen svar fra Gud på dette dødsfallet, og den arme ungdommen forbigås i stillhet. Han forsvant, mens Gud takkes for ham som ble reddet.

Da melder spørsmålet seg om de kristne mener at Gud griper inn og redder noen, men ikke andre, og om bønn betyr noe i den sammenhengen. Det synes å være slik, for noen forteller at flyet deres kom i vanskeligheter, men likevel landet det på mirakuløst vis, og det skal ha skyldtes at de ba så intenst. Dette er uryddige og uoversiktlige saksforhold, men en premiss hos (noen av) de kristne synes å være at Gud kan straffe og belønne. Han griper på et eller annet vis inn, og i det perspektivet kan det selvfølgelig gi mening å be. Siden Guds vilje skal skje, er det imidlertid ikke uten videre slik at han kan forventes å følge våre anmodninger, og spørsmålet er hva han så gjør når vi ber. Jo, hevder Valen-Sendstad, han

“...formildes til å velge sine reaksjoner basert på godhet heller enn strenghet.”⁷²

Det høres i utgangspunktet fint ut, men det må mildest talt sies å være usikkert hva *det betyr*. En tolkning i retning av at det gir andre *resultater*, fordi Gud revurderer selve saken, synes nærliggende, men samtidig er det en ganske underlig forestilling i forhold til den Gud som på alle måter skal være suveren. Kan han noen ganger ha vært litt for kjapp, slik at han må roe seg ned før han bestemmer seg, eller trenger han noen ganger mer informasjon eller en alternativ vurdering? Inntrykket er nokså klart at læren preges av en viss mangel på presisjon, og vi kan vel trygt si at sitatet over representerer tåkeprat. Eller kanskje det er slik at dette representerer teologenes *folkelig versjon av læren*. De tegner en Gud til trøst og støtte for de brede lag, mens de seg i mellom som fagfolk forhåpentligvis fremmer betraktninger som i mindre grad er tomme.

⁷² Valen-Sendstad (1990)

Hallesby, den forferdelige og nådeløst ærlige, som ba oss ta oss i akt så vi ikke *falt om død og stupte ned i Helvete denne kveld*, hadde et annet svar. Han hevdet noe i retning av at Gud ikke ble endret av bønn, men at *menneskene ble det*. Det høres forståelig ut, selv om jeg ikke får det til å gå i hop med at et fly kan komme seg ned ved bønnens makt på tross av mekanisk svikt.

Men altså, kanskje vi kan overtale Gud likevel da, selv om dette ordvalget kan være uheldig. Kanskje vi kan få ham til å gripe inn til vår fordel, og en rekke beretninger impliserer en slik mulighet. Spørsmålet er hvilket grunnlag det eventuelt skjer på og hvem det omfatter. En mulighet er at den som ber, blir hørt i noen tilfeller, slik at jeg for eksempel bør forsøke å finne meg fly med passasjerer som holder seg til Gud. Da er det i tilfelle et lite lotterispill om ulykkene skal ramme meg. Ikke bare i den forstand som jeg var klar over som rasjonell hedning, nemlig at ting kan skje, men også slik at jeg på litt tilfeldig grunnlag kan omfattes av Guds reddende hånd, alt avhengig av hvem jeg befinner meg sammen med.

Det kan også tenkes at han sorterer noe med hensyn på hvem han rammer eller redder, slik at bønnens kraft svekkes ved at for mange hedninger inngår i bildet, eller omvendt, slik at straffens hånd ikke slår til når det er mange av hans barn involvert. Vi kan for eksempel undre oss over hvordan det lå an da Gud utslettet Sodoma og Gomorrah. Innbyggerne i disse byene kan selvsagt ha vært så håpløse alle sammen at de ikke fortjente bedre noen av dem. Alternativt var det rett og slett ikke tid til å skille, og i pølen med dem alle sammen, likt og ulikt. Signalet til omverdenen og ettertiden var i alle tilfeller kraftfullt, men tolkningen av hva som lå bak er problematisk, og jeg forundres noen ganger over hva de kristne har mage til å tåle av den rettferdige Gud!

Her har de kristne mange floker å løse opp i. Kanskje vil de svare at dette kan vi ikke ha innsikt i, og det er et synspunkt jeg ville støtte. Men da kan de ikke *samtidig fortsette å fortolke verden på måter som støtter opp under deres synspunkt*. Nå er det muligens slik at ikke alle kristne deler denne oppfatningen om Guds inngripen, men da blir det et spørsmål hvordan de reflekterte kristne vil råde sine mer naive trosfeller i slike saker. Kanskje la dem forbli i sin barnlige tro, for det kan virke som om både Kirken og Gud liker best dem som ikke stiller spørsmål, men utviser blind tillit.

Spørsmålet om Guds herredømme er selvsagt viktig for de kristne, men deres forsøk på å avklare saken er ikke alltid egnet til å hjelpe utenforstående. Den tidlige omtalte Ratzinger, en autoritet og en forfatter av en klassiker, har bidratt med sitt, og jeg siterer⁷³:

“Ordet far, som her forblir ganske åpent når det gjelder tilknytningspunktet, knytter den første trosartikkelen til den andre. Det viser til kristologien, og trekker dermed de to delene slik inn i hverandre at det som kan sies om Gud, blir fullstendig tydelig når man samtidig ser over til Sønnen. Det som heter “allmakt” og

⁷³ Ratzinger (1993, s. 117)

“herredømme over alt”, blir kristelig først tydelig ved krybben og korset. Først her, hvor den Gud som er kjent som Herre over alt, er gått inn i den siste avmakt som hans ringeste skapning erfarer ved å være utlevert, kan i sannhet det kristne begrep om Guds allherredømme bli formulert. På dette sted blir et nytt begrep om makt født, og et nytt begrep om herskermakt og herredømme. Den høyeste makt viser seg ved at den saktmodig helt kan avstå fra all makt: at den ikke er mektig ved brutal styrke, men bare ved kjærlighetens frihet, som selv når den blir tilbakevist, er sterkere enn de triumferende jordiske makter. Her er vi endelig nådd frem til den korreksjon av målestokker og dimensjoner vi tidligere har vært inne på i sammenfletningen av maksimum og minimum.” (Min understrekning)

Igjen er det slik at det er mulig å ane både tema og problemstilling, men ut fra sitatet er det likevel nokså åpenbart at ikke all avklaring er like krystallklar, på tross av påstanden om det motsatte. Snarere er det slik at jeg blir slått av hvordan den kristne analysen og argumentasjonen ligger farlig nær besvergelses, eller også, som nevnt, utgjør et særegent språkspill. Det er i og for seg ingen grunn til å anklage noen for det, for vi er alle deltakere i slike “spill”, men det kan være ekskluderende og hindre forståelse, og Guds formidlere skulle kanskje søke å unngå det.

Hovedpoenget i denne seksjonen er at vi vanskelig kan se noen plan eller system i det Gud eventuelt bidrar med av styring eller inngripen, enten det er tale om ved bønn eller på fritt grunnlag. De kristne synes å godta at det forholder seg slik, men de henviser altså til at det likevel skal finnes en Guds plan eller mening, og for dem blir det dermed et spørsmål om å godta det de selv ikke kan se eller skjønne, og å omtale det som planmessig eller meningsfylt, selv om de altså ikke kan begripe hva denne meningen kan være, uten at den er Guds. Og dette gjelder selv om det de ser fortøner seg som lidelsesfylt, meningsløst, urettferdig og ufattelig. Jeg skal komme tilbake til dette dilemmaet i kapittel 7.

Ellers kunne en løsning for de kristne være at de ser Guds styring som overordnet, slik at han legger forholdene til rette, mens det så er opp til den enkelte å gjøre det beste ut av situasjonen. Gud vil oss vel og gjør sitt, men i siste instans er det opp til oss selv. Problemet med et slikt bilde er at da kan ikke Gud samtidig oppfattes å være den som tar seg av sine barn; han blir bare en systemansvarlig. Han står for de rammene vi fungerer innenfor og de spillereglene som gjelder, men ikke direkte for den atferden som finner sted⁷⁴. Alternativet er å se ham som en som griper inn ved leilighet, altså i valgte situasjoner. Det måtte innebære at han antas å *vurdere* om han skal hjelpe, og dermed også at han noen ganger *lar være*. En slik forestilling ville eventuelt bety at han

⁷⁴ Som Anne Marie Støkken har påpekt overfor meg, kan et slikt synspunkt minne noe om det vi i sosiologien omtaler som dilemmaet mellom et struktur- og et aktørperspektiv. Vi forstår det enkelte individet både som en selvstendig aktør som handler ut fra egne preferanser og forestillinger, og samtidig som en del av strukturer som både gir føringer for atferd og representerer forestillingsrammer og verdioppfatninger. Den enkelte fremstår derfor både som selvstendig aktør og som et uttrykk for - eller fanget i - strukturene.

i gitte tilfeller avsto - og utfør stupet med den som trakk det korte strået. Et slikt gudsbilde henger ikke godt sammen med "vår himmelske far".

En helt generell innvending mot de problemene jeg skisserer, kan være at bildet jeg tegner er for rasjonelt; det er ikke slik det skal oppfattes. Guds styring og inngripen er ikke til å fatte for oss, verken med hensyn på måten det skjer på, hvem det omfatter eller hva slags situasjoner det forekommer i. En slik innvending ville jeg støtte, men samtidig si at da blir det sterkt problematisk - for å uttrykke det mildt - at Kirken og prestene stadig *omtaler og ber om* Guds styring og støtte. Hvis det er så at det verken er mulig å *identifisere* Guds inngripen, *vite om* han i det hele tatt foretar seg noe eller *hva slags tilfeller* han eventuelt kan tenkes å gjøre noe for - hva kan det da ligge i oppfordringene til å be?

En første tolkning kan være at det gjør noe med den bedende, og dette samsvarer med den tidligere omtalte oppfatningen til Hallesby. Men saken blir litt forvirrende, for det hevdes faktisk at folk skal *be for at de skal bli hjulpet*, og da burde det eventuelt vært gjort oppmerksom på at hjelpen var begrenset til autogen trening. Når det ligger slik an at de ikke kan be om noe *bestemt*, kunne de kristne faktisk begrense seg til bønner "Jeg innser at alt ligger i dine hender, og meg fattes intet". Vel og bra, for den som er villig til den slags selvutslettelse, men det må også bety at når Fadervår anbefales lest, skjer det mot prestenes bedre vitende - om de nå våger seg til såpass ærlighet. De kan selvsagt innvende at det vesentlige er at bønner fremføres, altså det rituelle, og at det for så vidt er uinteressant hva det bes om og hvorvidt bønner tas til følge. Nå gjør den for øvrig åpenbart ikke alltid det, siden forholdsvis mange kristne gjennom tidene har dødd av sult, og jeg formoder at det blant dem også er noen som har fremført *Fadervår*. Derfor synes det som om denne bønner er tom; den er en rent symbolsk handling, men det er kanskje ikke dette prestene sier til oss.

Dette kan i og for seg være alvorlig nok, for jeg er usikker på om den jevne kristne oppfatter det slik at muligheten for svar på en bønn er helt uforutsigbar, altså at det er umulig for oss å utlede noe om hvilke bønner som eventuelt blir hørt. Men denne observasjonen har også en viktig prinsipiell implikasjon. Hvis nemlig bønner har et uforutsigbart resultat, betyr det at svaret på dem er tilfeldig fordelt, slik det ser ut for oss. Da blir altså det å be til Gud det samme som å spå i kaffegrut eller delta i et lotteri. Og dette gjelder *selv om Gud har en plan eller hensikt*, for en slik antakelse er uten betydning så lenge alt er i Guds hender og vi ikke kan forstå hans planer.

Denne konklusjonen støtter oppunder mitt bilde av "den ekte Gud", han som er totalt hevet over oss. Og antakelsen om at han likevel er vår far som kommer oss til hjelp, blir tom, og den blir ikke mer verd enn enhver annen oppfatning enkeltpersoner har hatt gjennom tidene om å være gudenes yndling. Når vi ikke kan forstå Guds eventuelle inngripen, blir den - bokstavelig talt - en meningsløshet.

5.4. *Det gode og det onde*

Hvis det finnes en Gud og en fortapelse, mer eller mindre djevelsk, må den enten være skapt av Gud eller en annen makt. I siste tilfelle er Gud likevel ikke allmektig, men er han det og har skapt det onde eller skapt oss slik at vi kunne huse ondskap, da er det lett å komme til å se det som en djevelsk handling. Alternativt var det slik, som jeg skal komme tilbake til, at frie mennesker bare kunne skapes med potensiale for ondskap. Den kristne løsningen for dilemmaet med ondskapen og Guds allmakt er at han sameksisterer med onde krefter, som han til slutt - ved vår hjelp! - skal beseire, og det onde skal bli fordrevet. Gud er altså allmektig, men han har ikke fått ryddet ordentlig opp ennå⁷⁵.

Forestillingen om ondskapens plass i menneskesinnet er beheftet med flere problemer. Det gir riktignok mening å si at fri vilje innebærer og må innebære *mulighet* for ondskap, men den kristne læren går lenger og hevder at mennesket er *grunnleggende syndig* og at hovedproblemet er å tøyse dets iboende syndige lyster. Her er kirkefedrenes påstander i konflikt med hva vi mener vi kan utlede av våre observasjoner i verden, nemlig at mennesker utvikler seg til sosiale vesener i et samfunn. Der mennesker finnes, dannes det en moralsk orden. Den kan under uheldige omstendigheter bli meget skjør, og under ekstreme forhold blir det anarki og systematisk ondskap, men menneskets grunnleggende tilbøyelighet til å danne moralske samfunn, kan vanskelig bestrides. Den kristne arvesynden er det dårlig belegg for, og mer spesielt er forestillingene deres for snever. De synes å regne med bare *enkeltpersonen og hans Gud*, og overser eller legger lite vekt på samfunnets dannende betydning.

Men dette er resonnementer som vi mennesker gjennomfører, og vi kan ikke vite hva som gjelder, og kanskje er vår logikk eller forståelse ikke tilstrekkelig. Problemet er at hvis min forståelse ikke er tilstrekkelig, og hvis det er umulig å fatte Gud og menneskets natur, så synes det ikke å være mulig å finne en vei å gå. Men her har de kristne et svar, for de kan holde seg til Gud og tro på ham. For den som befinner seg utenfor, vil det eventuelt være tale om å gå "inn i troen". I en annen sammenheng sa Gandhi at *Det er ingen vei til fred, fred er veien*, og slik synes det også å være for gudstro. Men her er det en viktig forskjell, for i motsetning til fred fremstår troen som ubegrunnet og lukket om seg selv. Fred, derimot, står for noe som er vårt, noe som vi ser midler, om enn spinkle, til å realisere og som vi tilstreber. Derfor ønsker vi oss fred, og vi har et *grunnlag* for det ønsket, mens det er vanskeligere å se hvorfor vi skulle ville erverve den ubetingede troen som en nådegave. Sett utenfra er det intet ved den. For meg

⁷⁵ Her er det misvisende å si at den kristne løsningen er slik eller sånn. Den ondes plass og rolle er lite avklart. Selv spørsmålene om hvorvidt Djevelen finnes eller om han har en selvstendig eksistens ved siden av Gud er det stor uenighet om. Som kjent er det heller ikke stadfestet hva slags beliggenhet og karakter hans residens har. Det ligger nær å tenke på en uttalelse fra Gudmund Hernes, som tillot seg å påpeke, overfor skoleelever som noe motstrebende var utsatt for forsøksordninger, at prøvekaniner i hvert fall lever et spennende liv. Det samme må kunne sies om de kristne. De overgir seg i Guds hender uten å vite om det er realitet i forestillingene om fortapelse, eller på hva slags grunnlag de eventuelt blir freist eller går fortapt. Den som håndterer denne situasjonen med et "den som lever får se", har krav på respekt!

fremstår det som sterkt problematisk at jeg skulle tro på noe jeg ikke en gang kan akseptere. Jeg avviser hele problemstillingen og er kanskje dermed fortapt. For øvrig synes det også å være slik at vi arme syndere ikke kan oppnå troen på egen hånd; vi trenger Guds hjelp. Han skal hjelpe meg til å tro på ham, og dette kan jeg ikke klare uten ved hans inngripen. Jeg har innledningsvis hevdet at det ikke finnes en egen religiøs logikk eller rasjonalitet, men det spørres om jeg ikke er på sporet av en her!

En annen sak er at jeg ikke skjønner hva vi gjør her på jorden, for det skal finnes en Himmel, der det hersker fred og fordragelighet og bent fram fryd. Dit skal noen av oss, men de kunne faktisk kommet dit direkte, uten en slik omvei og prøvelse. En stygg versjon av denne siden ved saken er at vi skal leve her på jorden og prise Gud - og så får vi komme til ham. Med all min skepsis til den Gud jeg ikke tror på, må jeg si at så galt kan jeg likevel ikke tro om ham. Jordelivet med all denne djevleskapen og elendigheten, all nedverdiggelsen, kan umulig være innstiftet som en form for hyllest til noen. Selvsagt kan det hevdes at hvis vi bare hadde skicket oss vel, levd etter Guds bud, så hadde det ikke vært slik, og vi skal bruke vår tid her slik at vi viser oss Gud verdig og tar avstand fra Den onde. Dette er tenkelig, men mange spørsmål melder seg.

For det første skal det være slik at vi er født med synden i våre hjerter, og vi stiller altså med et handikap. Dette har vi kanskje fått i arv fordi våre forfedre syndet, slik at vår svakhet er nedarvet, og samtidig er det, hvis jeg har forstått det rett, slik at Den onde har vært på ferde. Mennesket falt for Djevlels list, og så straffes vi kollektivt for dette i alle senere slektsledd. Men hvis det er slik, må det enten være tale om en Gud som utsetter oss for et spill, eller så står han overfor en ond kraft han ikke kan mestre alene. Det får så være, og jeg skal ikke anklage ham for manglende styrke, men jeg må få spørre ham hvordan han kan mene at vi mennesker skulle klare oss mot denne kraften, når han selv ikke maktet å holde den utenfor Paradiset.

Inne i hans eget rike har Den onde ingen plass, men dit får vi ikke komme før vi har kjempet mot disse maktene selv og vunnet fram eller unngått Djevlels renkespill på et eller annet vis. Noen blir forresten tilgitt for at de ikke klarte seg helt uten feiltrinn, og godt er jo det, men ut i kampen skal vi altså, og ujevnelige lidelser følger. Det kunne, av dem som er tilstrekkelig hardhjertet, oppfattes som rettferdig, for vi høster fruktene av vår egen innsats. Men så er det altså det da, at Gud selv står litt maktesløs overfor de samme kreftene, og han er ikke en gang belemret med arvesynden⁷⁶. Dessuten, og det er viktigere, er det usedvanlig mye lidelse som rammer dem som aldri en gang har oppfattet at det er en kamp. Fremst blant disse er den

⁷⁶ Her er vi inne på et helt usedvanlig komplekst saksområde. Gud kan neppe ha forsøkt å holde Fanden på avstand, for Adam og Eva skulle vel nettopp vise at de kunne *motså* ham. Da måtte de jo bli utsatt for en prøve, og så klarte de ikke den, hvorpå arvesynden ble ervervet. Derfor sliter vi andre forutsetningsvis enda mer med å stå imot de onde kreftene, men uten en slik arvesynd ville det ikke blitt noe særlig til kamp, og vi må ha en iboende hang til synd om det skal være noe poeng å være dydig! Jeg tror Gud måtte ha påført oss syndefallet om ikke Eva hadde hjulpet ham, for hvis vi var forblitt bare gode, ville verdensdramaet uteblitt og det hele kunne utviklet seg til en familiekos fra ende til annen. "Gud" forutsetter "Fanden", og det blir ingen plass for ham uten syndige mennesker. Og hva skulle prestene og de kristne gjort uten at det var forholdsvis flust med faenskap her i verden?

uendelige rekken av små barn som har sultet i hjel, er blitt pint og plaget, har stridd med sykdom og elendighet av alle slag⁷⁷. Er det Gud som har satt oss inn i verden til dette, er han ikke min mann⁷⁸.

Kanskje noen kunne bli fristet til å svare at verden er slik på grunn av våre synder, men en slik verdensorden eller "rettferdighet" kan neppe en gang religiøse fanatikere være tilhengere av lenger, selv om de antakelig måtte være de eneste. Dessuten er det faktisk nok lidelse uten menneskelig synd, hvis en da ikke måtte mene at barnet som begravnes i et jordskred, kan takke sine medmenneskers sviktende moral eller tro for ulykken. Alternativet til å se på verden som noe vi har fortjent, er å mene at den blitt slik uten Guds vilje, for eksempel fordi Den onde også deltok i skaperverket. En annen mulighet er at Gud ikke overskuet konsekvensene av sin skapelse, og kanskje sitter og angrer. En siste mulighet, slik jeg ser det, er at verden oppsto, slik den nå er, fordi han ikke kunne la være å skape den; altså at skapelsen var en uunngåelig hendelse. Jeg vet ikke hvilket alternativ de kristne velger, men jeg skal lytte med interesse.

Min favoritt er denne siste, for det synes på mange måter opplagt at man ikke kan være Gud uten å skape en verden. Han har i realiteten ikke så mye annet å foreta seg. Riktignok er det en hypotese at det finnes engler, og de kan trenge hans styrende hånd, men engleskaren har en noe uklar status. Noen av dem har etter sigende vært rekruttert herfra, og jeg vet ikke hvor de andre kom fra. Kanskje ble de skapt direkte i Himmelen, men da blir mitt tidligere spørsmål enda mer påtrengende: hvorfor ble ikke alle plassert der i første omgang, uten omveien om vår jammerdal? Nå kan det være slik at her er det en føring, og at alle englene kommer herfra, altså slik at skal det bli engler i Himmelen, så må de først opptre som mennesker på jorda. En tungvint og plagsom omvei, og det er vanskelig å se noen grunn, men det kan eventuelt forklare at Gud skapte verden, for han hadde ingen å styre med før det skjedde.

De kristne, i hvert fall en betydelig del av dem, baserer seg altså på at det finnes en god og en ond kraft i verden, og Gud skapte menneskene for at de skulle bekjempe Det onde sammen med ham. Men her oppstår det et par dilemma når vi forsøker å gi Det onde en plass. Den ene muligheten er at Det onde kom til verden samtidig med oss. Mennesket ble en del av skaperverket, og dermed ble det mulighet for onde krefter. Da er det imidlertid problematisk å hevde at Gud satte oss inn i verden for å bekjempe ondskaper, hvis den altså først fikk anvendelse ved at vi ble skapt.

Den andre muligheten er at Det onde har en selvstendig eksistens og var der da vi kom inn i verden. Men dette blir også vanskelig, for det gir lite mening å snakke om en ond kraft uten et handlende subjekt. I en steinrøys finnes det intet spillerom for ondskap; bare den som treffer *valg* kan være ond. Vi kan trekke en analogi til tyngdekraften. Den ligger ikke og venter, for så ved en given anledning å ta bolig i et legeme; det gir ingen mening å forestille seg en frittflytende tyngdekraft. Den forutsetter eller inngår

⁷⁷ Anderberg (1999) har utførlige analyser av lignende problemstillinger.

⁷⁸ Jeg har tillatt meg et lån med en liten bearbeidelse. Originalen er : "Jaså, Vårherre er rettferdig? Da er han min mann." (*Ord av Olav Duun*, Olaf Norlis forlag 1973, s. 46.)

i begrepet masse. Tilsvarende er det rimelig å anta at ondskaper er en del av menneskers liv.

Mer generelt er Det gode og Det onde en dikotomi, og det synes å være slik at den kristne Gud har sans for den enkle todelingen, som vi finner igjen på en rekke områder: godt eller ondt, mann eller kvinne, rent eller urent, fortapelse eller frelse; "ditt svar skal være ja eller nei". Her er det ingen mellomkategorier, og i møtet med den verden vi lever i, oppstår det problemer. De homofile synes for eksempel med sin blotte tilstedeværelse å representere en feil i skaperverket. De kristne kan løse konflikten ved å si at homofili er en utviklet sykdom, ikke et genuint anlegg. Den homofile er "egentlig" heterofil, for det er slik verden er skapt - mann og kvinne, ingen mellomkategorier. Kanskje den enkelte personen har latt seg forlede og får ta et ansvar og rette opp feilen, for eksempel ved å unnlate å praktisere sin legning. Skulle de kristne akseptere at det finnes genuine homofile, måtte de gjøre det ved å tilskrive det en svikt eller en misforståelse; Gud kan ha sovnet av et øyeblikk. Eller han kan ha valgt å la noen utsettes for den prøvelsen det er å være utstyrt med et ekstra sett forbudte lyster. Dette siste synes ikke særlig passende for en påstått rettferdig Gud.

Bildene av Det gode og Det onde er kraftfulle, men de kristne går lenger enn til billedbruk; de omtaler dem som realiteter, og for eksempel sier Boman at

"Det onde er en kjent, empirisk realitet."⁷⁹

Dette er imidlertid ingen holdbar konklusjon, men et uttrykk for *hans forestillinger*, og det er tale om en feilslutning hvis den er ment å skulle uttrykke hva vi kan *utlede*. Nå kan det riktignok ikke utelukkes at *Det onde* finnes i en eller annen forstand, men verken Boman eller andre har grunnlag for å trekke en slik *slutning*. Vi kan se onde handlinger i lange baner, som vi beviselig gjør og alltid har gjort, men det følger ikke av dette at det finnes en "ond kraft". Onde handlinger utføres, og vi kan forstå dem som uttrykk for onde systemer eller som utført av onde mennesker. I siste tilfelle kan vi tolke det som konsekvenser av konflikter, av vanskelige forhold i familie eller samfunn, eller vi kan hevde at de er uttrykk for hva onde mennesker rett og slett velger å gjøre. Hvorvidt de "er" onde, og hvordan de eventuelt er blitt slik, vet vi ikke så mye om, og hypotesen om at de er fylt av en *ond kraft* er én blant flere⁸⁰. Det kan ikke sies å være mye som understøtter den, mens det uten videre er klart at den springer ut av bestemt metafysikk og slik sett passer godt inn i de kristne forestillingene. Nå er det helt legitimt

⁷⁹ Boman (1963, s. 90)

⁸⁰ I prinsippet er det problematisk å hevde at en handling "er" ond, for denne merkelappen er uttrykk for våre forestillinger og kategorier like mye som for handlingens innhold. Når vi sier at en handling er "fylt av ondskap", bedriver vi en form for meningskonstruksjon; vi "forstår" fenomenet ved å postulere at det finnes en ond kraft som har tatt bolig i den handlende eller som kommer til syne i vedkommendes atferd. Et slikt bilde kan være instruktivt, men det kan også gi den feilaktige forestillingen at det viser til empiriske realiteter.

å utvikle en tenkemåte, som de kristne har gjort i dette tilfellet, men det er misvisende og feilaktig å omtale slike valgte premisser som om de var realiteter.

5.5. *Det motsetningsfylte mennesket*

Gud har all makt og han har forutsetningsvis skapt oss. Likevel er han bare fornøyd med oss hvis vi oppfører oss på måter som *avvikler* fra en del av våre naturlige og altså gudegitte tilbøyeligheter. Vi skal, for å leve opp til Guds krav, betvinge vår natur. En slik betvingelse er noe vi som foreldre lærer våre barn, og det er noe som inngår i den nødvendige sosialiseringen til et samfunnsmessig liv. I vår jordiske virkelighet er dette greit, og det er uttrykk for at vi har et potensiale for motstridende og til dels asosiale tilbøyeligheter, for eksempel egoistiske versus sosiale, destruktive versus konstruktive. Om dette kan teologene, biologene og sosiologene enes.

I ett perspektiv er altså nødvendigheten av oppdragelse uproblematisk, nemlig når vi ser det som en måte å overleve på for menneskearten, eller en måte å utvikle et godt samfunn på. Da erkjenner vi foreldre eller samfunnsborgere at noe må gjøres med barna, som skal inn i familien, eller med oss voksne, for vi skal inngå i et samfunn. Utgangspunktet er motsetningsfylt, og det er nødvendig å oppdra. Men når vi hever blikket og antar at det står en Gud bak, blir det annerledes, for han har jo skapt oss og disse motstridende egenskapene eller tilbøyelighetene. Vi er blitt slik vi er gjennom en viljesakt; noen - mer bestemt Gud - har formet oss slik, og det blir et spørsmål hvordan vi skal forstå det. Vi synes å være blitt formet på en måte som forutsetter at vi betvinger eller overkommer det gudegitte.

Her er det to muligheter. De mer konservative kristne håndterer dette problemet ved å hevde at mennesket har "mistet sitt forhold til Gud". Valen-Sendstad sier at vi *ble i synden*⁸¹. Skylden er altså vår, for vi ble egentlig skapt til eller som noe annet, men brakte oss selv i ulykke. Vi ervervet arvesynden, og etter Paulus og Augustin er mennesket blitt betraktet som syndig. Vi har imidlertid vært syndfri en gang, før vi falt. Den rettferdige Gud har latt oss etterkommere i alle senere ledd bli belastet med straffen for syndefallet. Vi har syndet, kollektivt og en gang for alle, og vi mennesker skal altså i all ettertid plages med straffen for syndefallet. Igjen en etikk som kan etterlate en stakkar hoderystende og tenke at slikt er det bare en Gud som kan få aksept for! En formildende side ved saken kunne være at dette ikke er et vedtak av den rettferdige Gud, fordi det var utenfor hans makt, men da får vi et problem med Guds allmakt i forhold til Den onde, som jeg kommer tilbake til. Først skal jeg ta for meg den muligheten at Gud kanskje ikke kunne skapt oss annerledes, i den forstand at dette var den eneste muligheten når han ønsket å lage frie individer.

Valget kan ha stått mellom å lage slike motsetningsfylte skapninger som oss, eller å begrense seg til å fortsette å lage dyr. Dette innebærer den premissen at den allmektige Gud er underlagt begrensninger, og det er litt problematisk, for hvor skulle i tilfelle

⁸¹ Valen-Sendstad (1990)

føringene være kommet fra? Det er i og for seg greit nok, slik vi kan forstå det, at selve prosjektet med å lage bevisste, selvstendige, handlende individer med egen vilje måtte inkludere motsetninger. Det konfliktfylte er kanskje selve essensen eller det grunnleggende i vår selvstendighet og vilje. Skulle altså Gud lage vesener som sto på egen bein og som hadde potensiale for godt og vondt, måtte vi bli såpass kronglete som vi unektelig er. Leibniz resonnerer ut fra en slik premiss, og han brukte den som grunnlag for å hevde at vi lever i den beste av alle verdener - en forholdsvis oppsiktsvekkende påstand. Da argumenterte han med at en slik verden måtte inneholde fri vilje og med det muligheten for synd og onde handlinger. Dermed blir det også lidelse i verden, og Det onde har en funksjonell plass, men det er prisen vi må betale for friheten og dermed "den beste av de mulige verdener", sa han⁸².

Gud kan altså synes å være underlagt noen føringer, med de problemene det innebærer. I prinsippet kan det hele minne om det gamle paradokset om at Gud ikke kan lage en stein som er så tung at han ikke kan løfte den, og konklusjonen er tilsynelatende at så er han ikke allmektig. Dette paradokset representerer imidlertid en misforståelse; det er selve problemstillingen som ikke holder mål, og Guds eventuelle allmakt rammes ikke av argumentasjonen. På noe analogt grunnlag kan vi hevde at selv om en allmektig Gud ikke kan forme et selvstendig individ på vilkårlig måte, er ikke det dermed uttrykk for sviktende makt. Det er kanskje noen innebygde konflikter i selve konseptet. En slik antakelse rammes imidlertid av to svakheter.

For det første er alt det vi forholder oss til en del av skaperverket. Gud har laget oss og resten av verden med alt den inkluderer, *også logikken og paradoksene*. Hvis vi antar at han kan ha vært undergitt føringer, sier vi samtidig at det forelå noe "på forhånd", og det er i konflikt med forestillingen om at Gud skapte verden, for den innebærer at det ikke kunne ha fantes noe "fra før". Altså må de dilemmaene og konfliktene vi er utstyrt med, være gudeskapt eller følge av det som ble skapt⁸³. Denne påstanden støttes av en annen side ved saken, nemlig at de kristne forestiller seg at mennesket *var godt*, før det syndet. Da måtte altså Gud i *utgangspunktet* ha laget oss motsetningsfri, og i alle fall fremstår dette som en *mulighet*, og forestillingen om Himmelen antyder det samme. Der skal vi fortsatt være mennesker, men altså slik at vi

⁸² Se Eriksen (1993b, s. 111). Merk ellers at Leibniz *ikke* anså vår verden som den best *tenkelige*, for det kan være mulig å tenke seg at den var annerledes og bedre i en eller annen forstand. Men den er så god som den kan være med de målene som stilles opp for den. Se ellers Elster (1979, s. 134) som nevner denne påstanden som et tidlig eksempel på at antakelser om motsigelser kan være et fruktbart grunnlag for (dialektisk) forståelse i samfunnsvitenskapene.

⁸³ Russel (1957, s. 12) reiste et tilsvarende spørsmål for skillet mellom det gode og det onde. Hvis det skal ha mening å hevde at Gud er god, må "god" ha fantes før ham eller det må finnes uavhengig av ham. Var det derimot Gud som innførte skillet mellom det gode og det onde, kan han ikke selv betegnes som verken det ene eller det andre. Her har de kristne et vanskelig valg! For øvrig er selve forestillingen om at noe skal fantes "før skapelsen" nokså kronglete, for hvilken verden kunne det ha befunnet seg i?

ikke må streve med vår natur. Vi skal gjenoppstå og forutsetningsvis leve et rikt liv uten synd. Da er det altså mulig, og Gud kunne ha laget oss slik til å begynne med⁸⁴.

Dette betyr at vi må være skapt motsetningsfylt fordi *vår konflikt er tilsiktet*. Det tidligere omtalte resonnementet til Leibniz peker også i en slik retning. Gud kan altså ha lagt inn som premiss at vi skulle måtte forsøke å fungere i strid med (en del av) oss selv, og at nettopp denne evnen til å håndtere de innebygde motsetningene skulle være en målestokk på vår verdi og egenart. Da kan vi spørre hva hensikten kunne være med denne utfordringen og belastningen.

Her er det viktig å skille. Hvis det forelå en verden eller et samfunn som vi skulle inn i, og som vi ikke var helt tilpasset, er det rimelig å legge vekt på at uten oppdragelse og tukt ville ikke dette kunne gå bra. Men skapelsen innebar jo at *det vi skulle inn i også ble formet av Gud*. Han hadde kontroll, men valgte likevel å lage oss motsetningsfylt, og vi kan spørre hva det skulle bety. Vi ble bevisst utsatt for prøvelser, og Gud må vel ha innsett at det kunne komme til å gå mye galt, men likevel ble prosjektet lansert. Det var kanskje noe han ville oppnå.

En første mulig tolkning er at selve *prøven* var hensikten. Vi skal leve og betvinge vår "natur". Som oppdragelsesprosjekt ingen dårlig ide, men altså bare hvis vi nå er et gitt faktum. Det ufullkomne og motsetningsfylte mennesket som må skjerpe seg og kjempe mot seg selv har mye for seg, men i et *menneskelig perspektiv*. Det gir mening når vi foreligger såpass ufullkomne som vi er og dårlig skikket til å fungere i fellesskap. Skal vi få et godt liv, må vi bekjempe en del av våre tilbøyeligheter og utvikle andre som er mer konstruktive, og kanskje til og med mer verdifulle. Samtidig medfører vår kamp, som vi stadig taper, en hel mengde både nederlag og lidelse, men belønningen er at vi får et samfunn til å leve i og med.

Denne konfliktfylte prosessen blir imidlertid noe annet om den ikke har fulgt av utviklingen av menneskearten, men er utformet av Gud. Da blir den et spill som er laget for oss og som vi er plassert inn i. Nå er vel forestillingene om Gud av en slik art at de ikke lar seg forene med at det hele var ment som et spill, for eksempel i form av at han tenkte at det måtte være morsomt å lage noe som nesten fungerer godt og så se om det kan lære og håndtere konflikten. Eller interessant å se hvorledes denne skapningen kan mestre sine betingelser. Slik kan ingeniører tenke, og da *bruker* de sine oppfinnelser for sitt eget formål. Tilsvarende er det altså mulig å se for seg at Gud leker med oss, men da er det mer nærliggende å tenke på den varianten av skapelsen som Bertrand Russel pekte på, og som innebar at det er mest sannsynlig at verden ble skapt av Djevelen mens Gud var uoppmerksom et øyeblikk⁸⁵.

En rimeligere variant enn forestillingen om et spill er at Gud ville utsette oss for slike prøvelser for å *oppnå noe*, og her det igjen to muligheter. Den ene er at vi er blitt

⁸⁴ Her kan det innvendes at "mennesker" ble vi først gjennom syndefallet, da vi ervervet forståelse for skillet mellom det gode og det onde, samtidig som vi ble utsatt for fristelser til det onde. Men hvis dette er definisjonen på "mennesket", hva skal vi da være i Himmelen?

⁸⁵ Russel (1957, s. 12)

gitt muligheten til det gode liv eller det verdige liv, og så er det opp til oss å skikke oss. Dette er selvsagt tenkelig, men samtidig en mulighet som er meget problematisk. Hans eventuelle intensjon eller mål kan i og for seg være god, men prisen som betales, er uendelig lidelsespreget. De få som realiserer hans intensjoner, gjør det på bekostning av eller parallelt med et stort antall menneskers tragiske og lidelsesfylte liv. Hvordan noen kunne lansere dette prosjektet med åpne øyne, er for meg fullstendig uforståelig, og jeg heller til Russels konklusjon. Intet av det vi kan se, tyder på noe annet. Det kan selvsagt innvendes at livet er stort og herlig, og det er uendelig rikt, noe vi skulle takke Gud for. Dette er det lett å godta, men jeg vil spørre alle som lever et godt liv, og jeg er selv en av dem, om de synes det er verd *den prisen de andre betaler*.

Den andre hovedmuligheten er at vi skal kjempe mot vår natur, som egentlig bærer i seg *Det onde*. Vi skal leve våre liv for å delta i Guds kamp mot de onde makter, og vi skal vinne kampen sammen med ham. Her er vi inne i himmelske irranger som det er meget vanskelig å ha noen oppfatning om. Denne kampen og det dramatiske oppsettet kan ikke utelukkes, men det er, som tidligere nevnt, en nokså svakt begrunnet hypotese. Gud skaper oss, og vi er intet uten ham. Likevel er vi helt nødvendige partnere i en kamp mot andre makter, som altså Gud selv ikke er i stand til å bekjempe alene. Han trenger oss, og så skaper han oss, men det er vanskelig å se hva som skulle være vårt bidrag som han ikke kunne prestere selv.

En mulighet er at han trenger noen uavhengige sjeler som kan motstå de onde maktene, for bare da kan de bekjempes. Gud selv er bare god, og da gjør det ikke særlig inntrykk på Djevelen at han klarer å motstå fristelser. Men så ser Den onde at menneskekrypet, svakt som det er, avviser det han måtte ha å by på og i stedet velger å leve med Gud, og da knekker han sammen, i en slags analogi til trollene som sprekker i møte med sola. Det gir for så vidt mening å oppfatte vårt bidrag slik; Satan blir maktesløs ved at vi syndige mennesker velger ham bort. Det er imidlertid flere ting å si om vårt eventuelle bidrag til bekjempelsen av Djevelen. For det første er det slik at hvis dette er den saken vi er gitt en rolle i, så er det tale om en kamp som vinnes med enorme kostnader. Hadde jeg fått råde ham i startfasen, ville jeg bedt Gud stri videre på egen hånd, eller finne andre veier. Hans planlagte bruk av menneskeheten i sin bekjempelse av Djevelen var uakseptabel, og jeg ville bedt ham om ikke å skape oss, men slåss videre alene. Kanskje ville han tapt, men dette tapet kunne knapt rammet noen. Om Det gode fortsatte sin kamp med Det onde, ville det ikke angått andre enn disse to *hvis verden ikke var skapt*.

Min anbefaling overfor Gud kan ha sin parallell i et råd som tidligere var tiltenkt generaler. I stedet for å sende tusener av sakesløse unge menn ut i krigen for å dø for en eller annen sak, kunne generalene kjempet selv. De kunne bli gitt hvert sitt våpen og plassert på en holme. Der kunne de bekjempe og drepe hverandre til en vinner ble kåret. Da fikk de høye herrer smake lidelsene på egen kropp og både soldater og sivilbefolk-

ningen ble spart. Gud hadde tilsvarende en enestående anledning til å ikke blande oss inn i kampen mellom maktene; han kunne unnlatt å skape oss⁸⁶.

5.6. Noen konklusjoner om en mulig gud

I dette kapitlet får vi frem et bilde av Gud som den styrende, men altså i mange varianter. Alle sammen synes å by på problemer. Den mest ekstreme er at Gud står utenfor alt jordisk og er noe vi verken kan forstå eller forholde oss til. Da blir han en *ekte Gud*, men det gir ingen mening å se ham som hersker, støtte eller hjelper. Og Himmelen og det evige livet blir en ren utopi, som ikke kan utelukkes, men som det prinsipielt ikke er mulig å si noe som helst om; en ren fantasi.

I en mer moderert versjon fremstår Gud som en som skal la oss som selvstendige individer handle fritt og velge det gode fremfor det onde. Samtidig griper han inn og velger løsninger basert på hva han selv finner ønskelig. Hans regime skal likevel berømmes av tilhengerne, for *han skal vite bedre enn dem*. Hva det kan ligge i at menneskene skal velge selv, er uklart.

Gud skal samtidig være den gode far og den opphøyde hersker. Jeg ser ikke hvordan de to kan forenes, med unntak altså for at det betyr at Gud bestemmer når det kommer til stykket. Han vet best og iverksetter det som samsvarer med hans planer. Som en gitt premiss er det selvsagt mulig å leve med dette, men *ikke som frie individer*, som han nettopp skal ha tatt sikte på. En mellomløsning kunne være at vi overprøves når det blir *for* galt, men i så fall må jeg si at han har latt mange opplagte anledninger gå fra seg.

Vi skal kunne påvirke ham med våre bønner, men det er likevel han som bestemmer. Han styrer oss, ikke vi ham. Derfor er det ikke slik at vi kan endre hans planer, men vi skal likevel be. Det hjelper å be, selv om vi ikke må tro at vi kan få aksept for andre tiltak enn dem han velger til vårt beste. Likevel skal det være slik at han hjelper meg mer når jeg ber, altså selv om det han iverksetter er det han mener er best, og ikke det jeg ønsker. *Vi skal be ham om at han skal ville gjøre med oss som han vil*.

Gud skal beskytte oss, men samtidig utsettes vi for nøyaktig de samme farer og ulykker uten ham. Hedningen er ikke mer utsatt enn barnet som voktes av Gud. Likevel skal barnet kjenne seg i trygge hender.

På tross av at Gud styrer, har all makt og er allestedsnærværende, trenger han vår hjelp til å bekjempe det onde. For det første er det vanskelig å unngå konklusjonen med at det onde kom til verden sammen med oss. For det andre er den hjelpen han får forutsetningsvis hans egen, for vi makter, sies det, intet uten ved ham. Endelig er det et

⁸⁶ Agnar Mykle har en betraktning i samme gate, men som er myntet på gamle Adam. Mykle påpeker at i sin tid hadde vår stamfar en unik mulighet, som han dessverre ikke utnyttet. Da han ble skysset ut av Paradiset, med Eva ved sin side, kunne han forlatt henne der og da ved den stengte porten. *Dessverre tok han henne med seg*, sier Mykle, og legger til at om Adam hadde innsett i hvilken grad mennene gjennom årtusenene ville komme til å bruke det meste av sin tid og energi på å vinne kvinnens gunst, ville han satt en stopper for det en gang for alle! (Fritt gjengitt etter novellen "Kors på halsen" i boken: Mykle, A.: *Taustigen og andre noveller*. Bokklubben Dagens Bøker 1997.)

spørsmål om begrunnelse for menneskets eksistens, og én mulighet er at vi er satt her for å delta i Guds kamp med onde makter. Det peker i retning av *mennesket som et middel* i en prosess eller en kamp, og Gud synes igjen å stå over eller utenfor etikken.

På grunnlag av en slik liste fremstår "Gud" som mye av en provokasjon. Likevel foreligger den muligheten at en rekke kristne vil bifalle konklusjonene over og fortelle at nettopp, så umulig er det, og så vil de være stolt over å kunne fortsette å tro. Som jeg tidligere har vært inne på, kan dette være en reaksjon som bygger på en misforståelse: det sviktende grunnlaget for troen på Gud er ikke en styrke, men en svakhet. Når noen likevel fortsetter å tro i forhold til et bilde som er tegnet over, bekrefter ikke det Gud, og selv om det er imponerende prestasjon å opprettholde troen på et slikt grunnlag, så er det et spørsmål om de kristne virkelig *kan godta* en slik variant.

Et sannsynlig svar er for det første at de ikke oppfatter seg å ha et valg; for dem eksisterer Gud, og mer er det ikke å si. Hovedsaken er derfor at de kristne befinner seg innenfor troen, og de kan ikke komme ut av den. De er fanget i den, men det ligger i selve forestillingen at det ikke oppfattes eller omtales slik. Og dette gjelder selv om de måtte innse at alle de bildene som er tegnet her, og som i stor grad er forenlige med det vi kan erfare og resonnerer oss frem til, er ganske forferdelige. Men om Gud finnes, og han er slik som avtegnet her, fortøner det seg som et umulig prosjekt å tilbe ham eller holde ham for god og rettferdig. Kanskje løsningen er å lage en mer stuerten variant, og det er vel dette Kirken har holdt på med nokså kontinuerlig i vår tid. Dette er en god ting, men samtidig en nokså grei indikasjon på at "Gud" er en *sosial konstruksjon*.

Eksistensen av det motsetningsfylte mennesket byr på ytterligere vanskeligheter, selv om det kunne hevdes at Gud ikke kunne lage selvstendige, handlende individer på annen måte enn ved at de samtidig ble konfliktfylt og måtte bekjempe sin "natur". På den annen side, hvis de kristne velger denne varianten, får de problemer, for både syndefallet og det kommende, evige livet indikerer at et motsetningsfritt menneske kan finnes. Dermed virker det som om heller ikke denne mer sympatiske og litt avmektige Gud er en holdbar hypotese. Det synes likevel som at han hadde kunnet velge annerledes; vi er pålagt en prøvelse på grunnlag av hans frie valg, og hensikten er hans. Det kan gi et rikt og verdig liv for noen av oss, men mange kommer til kort; de som ikke finner ut av livet sitt og ofrene betaler prisen for dem som får et godt liv.

6. FRELSE OG FORTAPELSE

6.1. *Evig fortapelse*

Noen tror kanskje at helvetesforestillingene hører til en forgangen tid, men nei. I Kristiansand skulle det være fellesgudstjeneste i februar 1999, og der ble en frikirke nektet deltakelse fordi de ikke sluttet seg til oppfatningen om evig pine i Helvete. Og som en representant for de helvetestro uttrykte det, som gjengitt i Fædrelandsvennen: *Hvorfor skulle vi tro hvis det ikke var evig pine!* Kjærlighetens evangelium har mange uttrykk, noen av dem ikke fullt så tydelig preget av det kjærlige.

Domprosten i Kristiansand hadde i denne sammenhengen en interessant kommentar, nemlig at de som ikke holder seg til Gud, blir borte, rett og slett. Ingen pine, bare fravær av evig liv. Han mener dessuten noe i retning av at vi kan velge å slutte oss til Gud her på jorden, og da kan vi være hos ham i all evighet. Eller vi kan velge ham bort, og da mister vi muligheten til evig liv; døden blir enkel avslutning. Nå er ikke dette helt uproblematisk, for noe av det sentrale i kristendommen skal være at vi mennesker har en *udødelig sjel*⁸⁷, men skal den leve evig, må det enten bli et liv hos Gud eller fortapelse et annet sted. Som alle andre kristne forestillinger er imidlertid også denne diskutabel, og i noen kretser blir det hevdet at sjelene *ikke automatisk* har evig liv, for alt er i Guds hender, og det er følgelig opp til ham hvorvidt en sjel skal fortsette å eksistere; den har ingen kvaliteter eller egenskaper i seg selv; intet er noe som helst uten ved Gud⁸⁸.

For en lekmann er dette standpunktet forholdsvis problematisk, men det er det også for de kristne, og det illustrerer dilemmaet med å tildele Vårherre en altomfattende rolle. At det er opp til ham å gi evig liv til en sjel, innebærer altså at siden vi hedninger ikke vil vite av Gud, kan han svare med å avskjære oss fra evigheten, for øvrig i tråd med domprostens oppfatning, som er skissert ovenfor. På den annen side, hvis dette er en opsjon for ham, hvordan kan det da ha seg at noen av oss havner i *evig fortapelse*? Etter den skisserte logikken må jo det da skje med Guds velsignelse, for det er han som forvalter sjelenes endeligt. De kristne forestillingene setter bare én grense for Guds

⁸⁷ Her kan det være mange mulige kilder, og de er sikkert ikke samstemt, men min er antologien "Norsk tro og tanke", der det hevdes at dette var et helt sentralt standpunkt innenfor kristendommen, (Hansen 1999, s. 27).

⁸⁸ Den tidligere siterte Valen-Senstad (1964) er blant dem som mener dette.

allmakt, og det er knyttet til vår syndige atferd. Han kan ikke - eller vil ikke - hindre oss i å utføre onde handlinger, mens han derimot kan bestemme *konsekvensene* for oss av våre valg, både her i livet og etter døden. Da er det vår evige skjebne det gjelder, og den har tradisjonelt stått mellom frelsen og fortapelsen. I min sammenheng her er det et poeng at denne siste kan omfatte noe som er mer aktivt enn at sjeler bare blir borte; de kan havne hos Den onde, selv om det er noe usikkert akkurat hvor fælt de får det der, eller hva det mer konkret skal gå ut på. Men i alle fall, det foreligger etter sigende to *mulige skjebner* for oss mennesker: evig fryd hos Gud eller evig fortapelse, og dette siste kan ta form av et liv hos Djevelen - eller intet liv i det hele tatt. Et litt uryddig bilde, som motsvares av at det også er uklart hvordan eller på hvilket grunnlag vi kan havne i denne ene eller den andre av disse tilstandene.

Selv om premissene er ulike, kan det altså se ut til at konservative kristne og den mer liberale domprosten kan enes om muligheten for at "fortapelsen" kan være forholdsvis human, en slags "en tredje vei" som både er sympatisk og i noen grad lar seg forene med det vi hedninger forestiller oss om vår skjebne. Domprosten er imidlertid forbeholden når det gjelder de konservatives oppfatning om den mer ondartede fortapelsen, og dette kan være en grunn til at denne mannen ikke ble biskop på Sørlandet⁸⁹. Men selv hans ganske humane variant for evigheten er ganske voldsom. Noen skal altså leve evig, mens andre blir borte. Ingen liten forskjell, særlig hvis en tar begrepet "evig" litt inn over seg.

Et problem med enhver oppfatning om et skille for evigheten er ellers at det er forholdsvis urimelig overfor dem som levde før Kristus, eller andre som ikke har hørt det glade budskapet; de har aldri fått velge Gud. Kanskje det finnes noen spesialordninger for dem, mens det antakelig er mer usikkert for slike som meg. Jeg har riktignok hørt budskapet og formelt sett valgt det bort, men jeg kan ha hatt dårlige lærere; mye tyder på det. Og andre, som kanskje ikke var helt våkne hele tiden, fikk heller ikke med seg muligheten. De kan risikere å få en straff for ikke å ha fulgt med i timen som er hinsides det som ellers kan ramme den uoppmerksomme.

Uansett synet på innholdet i evigheten er det en sentral kristen forestilling at Gud kommer tilbake for å skille mellom dem som går (for)tapt og dem som får evig liv, og vi må altså sorteres i to bunker. Da er det ingen gråsoner; det må trekkes en linje, og enten er du på den ene eller den andre siden. Og dette skillet er det mest fundamentale som kan tenkes. Utslettelse eller det som langt verre er på den ene siden og evig liv og frelse - hva det nå måtte være - på den andre. For det første er dette en uhyre reaksjon på grunnlag av 75 års virke. For det andre er det et spørsmål om kriterier. Hvis det var

⁸⁹ Domprosten kan forresten påberope seg støtte også fra paven for en del av sin påstand, som referert i Fædrelandsvennen 31. juli 1999. Det fremgår at Hans hellighet nå mener at Helvete ikke er et fysisk sted, men en sinnstilstand, en tomhet som følger av et liv uten Gud. Her er Paven i konflikt med mer konservative lutheranere, som tror på evig straff, men han kommer dem i møte ved å legge til at demoner finnes, og de rammes av evig fordømmelse fordi de gjorde opprør mot Gud. Hvor disse reviderte oppfatningene stammer fra eller hva de bygger på, sies det intet om, men Fædrelandsvennes redaksjon gjorde oss lesere oppmerksom på at de kommer fra en fagmann på området! Den moderne tilliten til profesjoner synes ikke å ha noen grenser.

så enkelt at vi mennesker er gode eller onde, da kunne en todeling gi mening. På den annen side, intet i det vi vet gir grunnlag for en slik slutning. Tvertimot, vi ser jevne overganger og en flik av det meste hos alle. Så det er uklart hvordan de kristne kan begrunne todelingen, men det må, på ett eller flere grunnlag, trekkes et skille mellom dem som frelses og dem som går tapt. Hva nå enn dette tapet består i, er uvesentlig for min argumentasjon her. Hovedsaken er at det er noe som får *konsekvens for evigheten*. Dette er harde bud, og for de kristne har det medført store belastninger, knyttet til frykt for sin skjebne. Alternativt kunne de protestere mot det totalt *urimelige* i ordningen⁹⁰.

Uansett er det et spørsmål om utvelgelse, og en mulighet kunne være at vi er dømt på forhånd, slik Calvin mente, men det får vel være grenser; dommen må på et eller annet vis være knyttet til hva vi er eller gjør her i jordelivet. Da kan det være tale om å bli dømt på grunnlag av *handlinger*, som noen synes å mene, *holdninger* eller ren og skjær *tro*, men dette er det uenighet om, og det er i seg selv forholdsvis oppsiktsvekkende. Gud skal sortere oss for evigheten, men på et grunnlag som vi ikke er gjort kjent med. For de kristne er antakelig svaret på dette problemet at vi får overgi oss i hans hender, men her er det et problem at de forekommer i så mange varianter.

En vennlig forestilling i den sammenhengen er at det kanskje ikke er så viktig likevel da, bare man "velger Gud". En smule innsikt i kirkehistorie styrker imidlertid ikke et slikt synspunkt, for de kristne har med en viss nidkjærhet pint og drept hverandre som straff for å ha valgt den gale Guds hånd. Subjektiv oppfatning om å ha holdt seg til Gud, er åpenbart ikke nok. Dette kan etertidens - altså nåtidens - "modne kristne" beklage og si at de som dømte hverandre var villfarne, og slik er ikke den sanne kristendommen. Men for det første er det nå et faktum at de kristne begikk grusomme handlinger overfor sine brødre og søstre i troen, og det er ikke urimelig å anta at de subjektivt sett handlet som gode kristne. Religionen og dens Gud må altså på et vis kunne begrunne eksesser. For det andre er det problematisk å hevde at den moderne kristendommen er den egentlige, for som annen kristen "sannhet" er denne også et tidsbestemt bilde. Ingen kan nemlig si oss hva den sanne læren går ut på, selv om det dessverre er mange som mener at de forvalter den. Som nevnt tidligere er den nye Agderbiskopen én av dem. Han mener sikkert at han er kommet frem til en kjerne og en sannhet, men det mente nok også hans forgjengere. De sa neppe til seg selv at de nok måtte innse at deres egen tro var litt foreløpig, for det var ennå langt frem til at (noen av) de norske biskopene skulle sette ting ordentlig på plass, sånn omtrent i 1999.

Hovedpoenget er likevel at det jeg er og står for her i dette korte livet, hva det nå måtte være som legges til grunn, skal bestemme min *evige skjebne*. Dette er harde

⁹⁰ Jeg henviste tidligere til en uttalelse fra paven, som modifiserte helvetesforestillingene betydelig, muligens til stor lettelse for noen. Han fastholder likevel en form for evig straff, men legger til at den ikke kommer fra Gud. "Den evige fordømmelsen er med andre ord ikke Guds verk, men faktisk noe vi selv har skapt, sier paven." (Fædrelandsvennen, 31. juli 1999). Dette er en måte å fremstille saken på som er ganske populær blant dem som forvalter partier, religiøse organisasjoner eller andre maktapparater. De som ekskluderes, blir ikke satt på porten av dem som har makt; nei, "de setter seg selv utenfor". Vi kan håpe at det er paven og ikke Gud som bedriver en slik ansvarsfraskrivelse.

vilkår, men de kristne støtter seg vel til at Guds veier er uransakelig og at han er god. Jeg synes det er vesentlig mer åpenbart at han - for jeg er ikke i tvil om at dette må være en mann - er uklar og at han forutsetter absolutt underkastelse. Ingen despot har noensinne vært i nærheten av å fremme et krav så absolutt og samtidig så uklart. Riktignok loves vi frikort hvis vi bare "holder oss til Gud", men siden det ikke avklares hva som ligger i dette, er vilkårligheten enorm. Nå kan noen hevde at vi i våre hjerter egentlig skjønner hva Guds veier er, men det er lite rettledning i en slik påstand, og vi kan spørre hva for eksempel Ignatius Loyola kjente og mente, eller se nærmere på en rekke andre som påberopte seg en direkte forbindelse med Gud⁹¹. Ingen av dem står frem eller kan anbefales som udiskutable modeller for oss. I den sammenhengen er det ellers et poeng at når de mulige forbildene svikter ved nærmere vurdering, er det usikkert hva de da måles mot. Men standarden er vel hentet fra vår egen tid og vår gjeldende forståelse, med den ulempen at da blir den ikke entydig, men skiftende.

I disse dager er det forresten slik at en rekke forvirrede personer går omkring i Jerusalem og hevder seg å være den nye Jesus⁹². Jeg skriver "forvirret", og de fleste vil vel akseptere en slik betegnelse, men det er bare fordi vi synes påstanden deres er så dårlig begrunnet. Vi tror rett og slett ikke på dem. Dette var ellers et problem den første Jesus slet en del med, og i alle fall er det vanskelig å se grunnlaget for å stemple kommunikasjonen mellom de nye Jesus-variantene og Gud som misforstått eller ikke-eksisterende. Forskjellen mellom deres kontakt og den som andre og mer troverdige aktører har til himmelske makter, er ikke klar. Når overbeviste kristne og anerkjent skikkelige mennesker følger sin samvittighet og påberoper seg Guds støtte for sitt valg, så godtas det; deres medkristne antar at de har hatt kontakt med eller fått sine direktiver fra Gud. I det perspektivet er det vanskelig å skjønne hvorfor vi skal forkaste påstanden til den som har fått en melding om at han er den nye Jesus, for ingen kan påberope seg å vite hva Gud ønsker. Og husk at den første Jesus heller ikke ble trodd; han ble bent fram dømt for å være så formastelig å utgi seg for å være Messias.

Men tilbake til underkastelsen. Gud står utenfor vår fatteevne, og det er sikkert en mening med det hele, kan man si. Og mens vi venter på avklaringen, får vi godta hans rammer betingelsesløst. Det kan kanskje være greit nok for den som ser dette som positivt, men forholdsvis håpløst for den som ikke tror eller som ikke aksepterer slike rammevilkår. Likevel kan det være slik at dette skal skille de fortapte fra de frelste. Mange før meg har tatt det standpunktet at det er usikkert om vi vil finne oss til rette blant dem som godtar dette. La meg være så fri å bruke meg selv som eksempel. "En vakker, gjennomklok og passe tykk mann i sin beste alder", for å låne Karlson på Takets karakteristikk av seg selv. Og om nå det ikke passer fullt ut, kan jeg vel si såpass

⁹¹ Ignatius Loyola (1491-1556), grunnleggeren av Jesuitterordenen og berømmet for sin organisasjons- evne, energi, gudfryktighet og ydmykhet. Jesuittene ble kjent som helt usedvanlig disiplinerte, og de fungerte som effektive misjonærer som brukte de fleste midler i sine bestrebelser. Loyola hevdet at Satan måtte bekjempes med sine egne midler, (Grimberg 1957b, s. 126-149).

⁹² Som referert av NRKs korrespondent i februar 1999.

som at jeg lever som et vanlig, skikkelig menneske her i vårt samfunn, og jeg foretar meg verken bedre eller verre ting enn folk flest. Jeg kan ta litt sterkere i også, og si at hvis ingen gjorde mer skade her i verden enn jeg har gjort, ville den vært fredeligere enn den er og sikkert også mer lovlydig. Eller, for å knytte det til temaet, jeg kan ikke se noe som skulle berettige at jeg skulle fortapes til evig tid, altså bli skilt fra dem som på ulike vis har gjort seg fortjent til det motsatte. Dette er altså ingen påstand om at jeg er så utmerket, men om at jeg er et menneske som befinner meg som et integrert medlem av et samfunn av likemenn (og -kvinner).

Men så er det dette med troen; jeg benekter Guds eksistens og driver litt gjøn med ham. Faren er åpenbart til stede for at disse holdningene og væremåtene mine dømmer meg for alltid. Jeg har hørt at Gud skal være kjærlighet, og jeg må si at han har en underlig måte å vise det på. Igjen er det slik at det evige livet blant de utvalgte hos ham fortoner seg lite fristende. Særlig dette med det evige - det er fryktelig lenge!

Tilbake til mitt kandidatur, der konklusjonen er at jeg ligger dårlig an. Nå har jeg en rekke mennesker i min nærhet som tror på Gud og deltar i kirkelig sammenheng. Da slutter de vel rimeligvis også i noen grad opp om dens lære, blant annet med hensyn på dette skillet mellom dem som skal forkastes eller frelses. For dem må det altså dreie seg om å observere at jeg, og mange med meg, dessverre ser ut til å ende i forferdelse. Og jeg gjentar at det er til evig tid, og at den mildeste varianten som kan tenkes er at det er evig tomhet i stedet for evig fryd. I sterkere varianter er det ulike former for evig pine, selv om jeg ikke kan skjønne at selv den som skyver alt ansvar over på Gud, i det hele tatt kan tenke tanken - evig pine⁹³!

Men altså, mine venner innser muligheten for at jeg står overfor evig fortapelse. Da må jeg spørre hvordan de kan sitte og se på dette. Hvordan de kan unngå å bruke all sin energi på å redde meg - og andre, og for all del gjerne dem først. Noen av de kristne unnlår seg under henvisning til at tro er privat, og at dette er ikke noe som kan tas opp offentlig. Tro er altså en privatsak, men jeg antar at de som mener dette, ikke kan ha særlig klare tanker om det evige, for ellers ville det være tale om et forholdsvis dramatisk utslag av takt og tone. Overlate andre til muligheten for evig fortapelse fordi det ikke anstår seg å snakke om det! Nå kan de selvfølgelig mene at spørsmålet om tro og fortapelse er min sak, men kontrasten til langt mindre alvorlige saker gir et forbløffende bilde. Kristne organisasjoner er på sitt mest prisverdige nettopp når de sier at for

⁹³ Dette er en forferdelig forestilling, og et spørsmål er om de kristne virkelig kan mene at dette er en *mulighet*, at noen skal utsettes for evig pine. Og det gjelder å holde tungen rett i munnen - det er tale om pine i *all evighet*. At noen er blitt gale av å tenke seg denne muligheten, kan jeg skjønne, og at noen *ikke blir det*, er nesten verre og i alle fall foruroligende. Kanskje kan det bare forstås som uttrykk for at ikke alle tar det helt på alvor. Alternativt er de enten usedvanlig korttenkt eller svært hardhjertet, og noen er åpenbart det. I avisene ble det i februar 1999 vist til en amerikanske dommer som hadde sagt til en domfelt, som hadde begått noe særlig grusomt, at det var å håpe at han måtte *steke i helvete til evig tid*. Dette var altså ikke forbannelser som en ubehøvlet bargjest slengte etter en svirebror, men en uttalelse fra en kristen dommer i en rettssal i et sivilisert land. En mulig konklusjon er at kristendommens bidrag til å heve det etiske nivået blant oss har hatt sine begrensninger, og jeg vil minne om Gandhis svar på et spørsmål fra en journalist: "What do you think of Western civilization, Mr. Gandhi?", ropte journalisten. "I think that would be a good idea", var svaret.

eksempel rusmisbrukeren ikke må få gå i hundene. De anser det *ikke* som en privatsak å gå til grunne, slik barske liberalere kan ha som standpunkt, og slik mange kan tenke også i vårt land. Gode kristne mennesker sitter ikke og ser på andres reise inn i elendigheten, men altså med unntak for når det er tale om *evig fortapelse*. Da blir de valhendt og synes at hver og én må få treffe sitt valg i fred, for det blir så privat å ta opp slike spørsmål. I sannheten en blyghet med evige konsekvenser. Likevel skjønner jeg dem jo, for det ville blitt et slit og et mas, og jeg, og mange med meg, ville vist misjonærene døra temmelig fort. Men at de klarer å la være å prøve! Likevel holder jeg det ikke mot dem, for jeg tar ikke faren på alvor, og det tror jeg neppe de gjør selv heller. For så godt tenker jeg om dem, at da hadde de ikke orket å la oss hedninger i fred.

Min tolkning her er at mange medlemmer av norske kirkesamfunn ikke involverer seg i dette saksområdet, altså hva den eventuelle evige fortapelsen skal dreie seg om, og det er sikkert en grei måte å beholde både egen og lokal fred på. Dessuten er det jo et plagsomt tema, sitte der og diskutere hva slags helvete ens venner kan være på vei til. Men denne interne freden er litt rar, for det kan knapt tenkes noe særlig mer vesentlig enn *vår evige skjebne*. Og det må være litt underlig for de kristne å drive barnevern og hjelpe rusmisbrukere til et mer verdig liv samtidig som det er usikkert hva som skjer med de aktuelle personene i evigheten. Svaret er vel igjen at de stoler på sin Gud, men det er altså han som har sagt dem at det skal gjøres et skille for evigheten, og de godtar at de ikke er klar over verken kriteriene eller den fremtidige tilværelsens karakter!

6.2. Kriterier for frelsen

Det er altså høyst uklart hva som er grunnlag for utvelgelse til frelsen, og mange skillelinjer mellom ulike trosretninger dreier seg om dette spørsmålet. Et spesielt kriterium representeres av begrepet *utvalgt*, altså at det er forutbestemt at noen av oss blir frelst, mens de andre er fortapt, uansett hva de måtte gjøre eller ikke gjøre⁹⁴. Det er forhåpentligvis ingen som tenker i så uhyggelige baner lenger, men det at slike tanker i det hele tatt kunne oppstå innenfor kristendommen, sier noe om et visst potensiale for djevleskap og om hva slags bilder som kan få plass innenfor forestillingen om en Gud, for ikke å snakke om en *rettferdig og kjærlig* Gud.

En annen mulighet, og den som var en sentral side ved reformasjonen, er at vi blir skilt etter hvorvidt *vi tror*. Det er i og for seg saklig, og jeg ville havne i fortapelsen, men også på et slikt grunnlag blir det problemer med skillelinjene. For det er vel ikke så enkelt at noen tror og andre ikke, og dessuten skal vi ikke kunne tro uten ved Guds hjelp! Alt tyder på at det finnes store gråsoner, og selv de sterke i troen tviler lite grann, så det blir ikke lett å trekke en linje, i hvert fall ikke hvis det skal skje med en viss rimelighet og på grunnlag av klare forskjeller. Nå kan det innvendes at Gud kan se klart der vi ikke oppdager forskjeller, men det er faktisk et viktig poeng *hvorvidt vi selv skal kunne skille*, slik at vi kan vite om vår tro er genuin og sterk nok. Og her gjelder det

⁹⁴ Eriksen (1993a, s. 364)

igjen å huske at det er tale om det mest fundamentale og konsekvensrike skille som kan tenkes; alle er enten på den ene siden eller den andre, og midt på, der linjen går, finner vi enkeltpersoner som er *nesten identiske* med hverandre, men inn i evig fortapelse med den ene og til evig liv med den andre. Dette er barskere betingelser og større vilkårlighet enn vi mennesker noen gang stiller hverandre overfor. Han kan rett og slett ha noe å lære av oss, den gode Gud.

Hovedkriteriet, med troen som det avgjørende, er i seg selv forholdsvis greit, men i realiteten er det knapt noen som nøyer seg med dette, og det er gode grunner til en slik tvil på om det kan være så enkelt. En side ved saken er at noen kan leve et forferdelig liv og være totalt uinteressert i Gud, hvorpå de på dødsleiet omvender seg og tror klippefast. En slik atferd kunne faktisk utvikles som en *strategi*, og prestene kan vanskelig anbefale den. Dilemmaet er at hvis det bare er troen som betyr noe, skal ikke livsførselen bety noe som helst. Rent bortsett fra det problematiske i at det skulle være mulig ikke å trekke atferdsmessige konsekvenser av sin tro, blir det meget vanskelig å danne menigheter og en kristen lære uten at troen *også slår inn på handling*; det blir for *spedt og uforpliktende*. Et kristent fellesskap må bestå av mer enn at medlemmene bare sitter der med sin tro; den må komme til *uttrykk i noe*, for eksempel i normer for atferd, i oppfatninger, i bilder av Gud og Himmelen.

En tredje side ved saken er at vi har de ti budene, som jo er direkte handlingsrettet. Gud har bedt oss la dem styre vår atferd, og det må være mer enn et fromt ønske. Derfor er det vel noen krav til atferd også, for dem som skal inn i Himmelen; tro alene er et for snevert grunnlag. Nå kan de kristne gjøre noen koblinger som reduserer dilemmaet, for den som tror på Gud kan forventes å bli påvirket; hvis troen er genuin og dyp vil den smitte over på atferden. Dermed får handlingene betydning likevel, om enn ikke direkte som krav og kriterium, men mest som en indikasjon. Problemet er at da begynner vi å nærme oss det samme psykologiske helvete som Calvin la opp til, nemlig at de frelste var utvalgt på forhånd, men uten at var mulig for noen å *vite sikkert* om vedkommende var bestemt for saligheten eller ikke. På den annen side kunne det antas at det ville *komme til uttrykk* i livsførselen og skjebnen for hver enkelt, for Guds utvalgte skulle nyte godt av en spesiell bevåkenhet, og dermed kunne deres situasjon her på jorden være en *indikasjon* på hvordan det lå an for evigheten. Noe tilsvarende kan det også antas at troen slår ut i forhold til *atferden*. Den som tror - "ordentlig", vel og merke - oppfører seg kanskje "bedre" enn de andre, og dermed kan kristen atferd antas å være et uttrykk for hvorvidt troen er ekte og dyptfølt.

En god del kristen nidkjærhet kan muligens forstås som uttrykk for et slikt ønske om å fremstå med en grunnfestet tro, og det er ikke uten videre noe negativt i dette og heller ikke er det en dårlig strategi. Den som former sin atferd i samsvar med hva en troende kan ventes å gjøre, kan kanskje etter hvert erverve troen. Det er som med vennlighet og sosial atferd. Den som lærer seg hvordan høflige og velmenende mennesker oppfører seg og tar inn over seg alle daglige væremåter, fraser og former, kan komme til å fremstå som sosial uten at vedkommende har spesielt varme følelser

overfor sine medmennesker, men bare ønsker å bli oppfattet slik. Den som er påtatt høflig, kan altså etter hvert komme til å bli slik; den høflige formen festner seg og genererer etter hvert ekte følelser overfor andre, og tilsvarende kanskje for den troende. Pascal anbefalte en slik strategi for den som ønsket å erverve troen⁹⁵.

At det er viktig å kjenne seg som troende og frelst, er nokså åpenbart, for i det evige livet befinner noen seg i saligheten, andre tvert imot. Kirken liker etter hvert ikke så godt uttrykkene Helvete og evig lidelse, og det er forståelig, men Jesus sa altså at

“Om ditt høyre øye frister deg, da riv det ut og kast det fra deg! For det er bedre for deg at ett av dine lemmer går tapt enn at hele ditt legeme blir kastet i helvete.”⁹⁶

Det er mulig at dette kan gis tolkninger som er akseptable, for eksempel at dette bare er fargerik ordbruk for å få frem poenget, men jeg synes det er forholdsvis rene ord for pengene, særlig når det er et viktig element i vår lutherske religion at Bibelen er den sanne autoriteten, og at vi skal forholde oss til det som står der. Likevel er altså spørsmålet om Helvete uavklart, og det er uenighet om fenomenet. Kanskje det dreier seg om et skille mellom de enkle og de sofistikerte kristne. De enkle leser Bibelens ord direkte, og finner sin tro og sine oppfatninger uttrykt i den, mens de lærde vet å skille og tolke. Dermed kan vi ha en avansert og en folkelig kristendom samtidig, og når den folkelige varianten angripes fordi læren er for primitiv, kan de lærde si at, neimen kjære, så enkelt er det da virkelig ikke.

For øvrig er noen av de lærde også forholdsvis enkle noen ganger, og Valen-Sendstad forteller oss at Gud hater synd og dømmer syndere til døden. Men han tilgir også og viser sin kjærlighet, selv om vilkårene for dette ikke er helt klare⁹⁷. I alle fall kjenner vi dem ikke, og vi må forsøke oss fram, uten at det noen gang kommer en bekreftelse. Kanskje er dette galt tenkt fra min side; det er ikke uten videre slik det er ment. Men saken er i alle tilfelle *utilgjengelig*, noe som går klart fram av at det finnes en hel rekke varianter av anbefalinger med hensyn til hvordan mennesker skal forholde seg og hva som er viktig i deres forhold til Gud. Dermed er det en grunnleggende usikkerhet, og det er ganske underlig hvis Guds kjærlighet og omsorg er sentralt. Da kunne han fremdeles lage bud som var *strenge*, men det ville være rimelig å kreve at de var *klare*, slik at vi kunne forholde oss til ham med en viss sikkerhet for hva som var viktig. Nå har vi riktignok Moseloven, og den ble skrevet i stein, men det betyr dessverre ikke at den var entydig. Som for andre sider ved forholdet til Gud spriker også tolkningene av de tilsynelatende enkle budene, og det er underlig at lovene er så uklare.

⁹⁵ Se omtale i Lønning (1980)

⁹⁶ Matteus evangelium, 5,29.

⁹⁷ Valen-Sendstad (1990). En litt underlig påstand forresten, for syndere er det mange av blant oss, og det er uklart hva det skal bety at de er dødsdømt. Dessuten er det litt uinteressant at de skal dø, og vesentlig mer viktig *hvor* de så havner. Og hvis alle syndere ender i Helvete, blir det folksomt der.

For det kan da vel ikke være slik at vi skal frykte Gud på et usikkert grunnlag, slik at vår underkastelse og ydmykhet er viktigere enn at vi skulle bli ledet på rett vei og vite med trygghet hva som kreves av oss.

Da kan det kanskje, som antydnet over, være en løsning bare rett og slett å *tro på Gud* og gjennom troen få en guddommelig styrelse, for eksempel ved at *samvittigheten* holder det enkelte på den smale stien. I praksis måtte det innebære en form for utvidelse av kravet om å tro, med den underforståtte antakelsen at hvis man tror, så vil det forme atferden. Det er imidlertid vanskelig å finne gode eksempler på at det kan fungere i praksis. Riktignok har vi Mor Theresa, men Sokrates var også en god mann, selv om han ikke visste av Gud. Og mange Mor Theresaer er det heller ikke, så hvis den slags atferd må til som overbevisende indikasjon, er det ikke mange av de rettferdige som peker seg ut.

Et annet problem er at den personlige tolkningen av hva et liv med Gud skulle bety, er høyst sprikende og lite konsistent, og det er nok av celebre og vanskelige tilfeller. Luther, den gamle kjempe, trakk opp veien til Gud, som skulle være basert på tro, men han la også vekt på at verdslige myndigheter var innsatt av Vårherre og skulle *adlydes*. Da bøndene gjorde opprør, anbefalte han overfor fyrstene at de skulle:

“..slå til, kvele og stikke, hemmelig eller offentlig, og tenke på at det ikke finnes noe giftigere, skadeligere, mer djevlesk enn et opprørsk menneskeSå forunderlig er det nå at en fyrste kan gjøre seg bedre fortjent til himmelen ved blodsutgydelse enn ved bønn.”⁹⁸

En noe problematisk måte å holde seg til Gud på, og dette viser at det er liten grunn til å tro at en slik norm kan være til mye hjelp for den som lurer på hva et liv med Gud innebærer eller krever av atferd. Luther trodde på og levde utvilsomt så nær til Vårherre som noen annen, men det er ikke lett å skjønne at hans uttalelse over bærer bud om det. Hvis hans anbefaling til fyrstene kan oppfattes som et genuint uttrykk for kristen atferd, da begynner det å bli vanskelig å få tak i hva dette dreier seg om eller betyr. Hvis man kan handle slik Luther anbefaler og likevel være et Guds barn og blant de frelste, så betyr det en langt fremskreden frikobling mellom handlinger og frelse. Dette stemmer i og for seg med Luthers lære, og derfor kan det synes å være slik at bare troen representerer nøkkelen til himmelriket. Men da blir det problematisk å stille opp bud og å snakke om “syndere som Gud dømmer til døden”. Dessuten, hvis Luthers krav om adlydelse av verdslige myndigheter er så viktig, så kan vel ikke bare troen være avgjørende likevel. Eller kanskje troen viser vei til Himmelen, mens atferden skal innrettes etter Guds bud av andre grunner, for eksempel av respekt for Guds orden. Hvorvidt denne respekten eller underordningen har noen konsekvenser, er likevel uklart. Særlig problematisk er det at noen kan leve etter budene, og slik sett falle inn i

⁹⁸ Broch (1954, s. 69)

en livsførsel som er i pakt med Gud, men likevel ikke slippe inn i saligheten fordi de ikke tror. Samtidig kan en som har levd som et utskudd hele sitt liv, erverve troen på dødsleiet og seile inn til et evig liv med Gud. En ting er i hvert fall sikkert, det er ikke så enkelt å få klarhet i hva det kan innebære være å være kristen, og jeg skal forsøke å gå litt nærmere inn på en moderne variant av en mulig, enkel retningslinje.

6.3. Mer om løsningen med å holde seg til Gud

Rosemarie Köhn sa i sin nyttårstale ved overgangen til 1999 at vi skulle vende oss til Gud, som tar imot alle med sin kjærlighet og tilgivelse. Dette høres vakkert ut, men helt betingelsesløst er det neppe, og det er grunn til å tvile på om Gud tar imot alle.

Nå er imidlertid Köhns uttalelse tvetydig, og det er kanskje den umiddelbare kontakten hun sikter til, altså det at alle som henvender seg til Gud, får ham i tale. For den enkelte må dette være en stor ting, og jeg kan ikke avvise at dette forekommer⁹⁹. Fenomenet er imidlertid kjent i mange sammenhenger og viser til at individer kan påberope seg kontakt med en eller annen form for "annen verden", enten det er tale om guder, ånder eller forfedre. Hva denne kontakten *består i*, er derimot ganske usikkert, men den er utvilsomt høyst subjektiv, og den kan vanskelig sies å bekrefte eksistensen av en Gud. Mennesker synes å ha en viss tilbøyelighet og trang til å konstruere seg en "samtalepartner" eller "støttespiller", som de kan henvende seg til og finne trøst i, og fenomenet finnes i mange religioner. Dersom en slik form for påberopt kontakt skulle være en bekreftelse på at den aktuelle guden fantes, ville den kristne Gud være bare én blant mange kolleger.

Men tilbake til Köhns uttalelse, som har en annen mulig presisering, nemlig at Gud tar imot oss i sitt rike når den tid kommer. Her er det større grunn til å være skeptisk til det inkluderende, altså at "Gud tar imot alle". For eksempel har vi dem som lever etter en eller annen vranglære, som vel må ligge litt dårlig an, for ellers kunne det ikke være så viktig å finne frem til "det sanne budskapet" eller å holde seg til den rette Gud. Men jeg kan ha misforstått, slik at det ikke betyr så mye hvilken lære som blir lagt til grunn, og alle kan i virkeligheten komme til Gud, bare de vender seg til ham. Likevel er denne løsningen problematisk, for det har aldri vært enkelt å vite hva det skulle *innebære*. I alle fall må det tolkes hva som ligger i dette uttrykket, og så vidt jeg kan skjønne, stiller kjærlighetens Gud noen krav.

Et minimum er at den enkelte må ville, og den som ikke aktivt søker Gud, faller utenfor og går tapt. En streng straff for manglende entusiasme og oppslutning, som riktignok kan oppfattes som rettferdig, for hvis en person ikke vil, kan det synes rimelig at Gud avskriver vedkommende, som så seiler inn i fortapelsen. Da er det imidlertid tankevekkende at vi mennesker ikke synes det er rett å behandle *våre barn* slik. Gud kunne oppfattes å ha noe å lære av oss arme syndere også på dette området.

⁹⁹ Simon Flem Devold opplyser at han stadig har samtaler med Gud, og han går ikke av veien for å kjeffe litt på ham av og til heller, (Markussen 1996, s. 103).

Det er altså usikkert hva det skal bety rent praktisk å “vende seg til Gud”, og en mulig avklaring kan være å finne hos noen praktikere langs Herrens veier. Et moderne, norsk standpunkt er gjengitt i en samling av intervjuer med kjentfolk om deres tro, og jeg siterer fra intervjuet med Kristin Aase, kjent medlem av Kristelig folkeparti, som sier at hun

“...har lært den enkle sannheten at om jeg lever nær Gud, kan Guds kjærlighet leve gjennom meg. Det er alt jeg trenger å vite.”¹⁰⁰

Utvilsomt et sympatisk standpunkt, men med et par problemer. For det første sier den overhodet intet om konkret *handling*, og i prinsippet kan hva som helst være tillatt, bare det omfattes av eller faller inn under “Guds kjærlighet”. For det andre er løsningen individuell. Hver og én kan så å si leve med sin egen Gud, og den enkelte kan dermed bli forholdsvis selvrettferdig og mene seg å handle på hans vegne, eller i praksis bli en liten gud selv. En annen vanskelighet er at det heller ikke blir lett å se hvordan kristendommen kan være en *lære* hvis hver enkelt håndterer sitt forhold til Gud på egenhånd. Og omvendt, den holdningen som Aase tilkjenner, forutsetter en noenlunde anerkjent Gud og et trosgrunnlag, som den enkelte, eller hun selv i dette tilfellet, kan ta som gitt og forholde seg til. Eller for å si det på en annen måte: hvis Aase hadde startet med blanke ark, hadde hun måttet bearbeide saken noe mer. Hennes påstand om at hun ikke trenger å vite mer, må ses i lys av at hun allerede vet en hel del; hun er en del av en kirke og en lære. Selve standpunktet om at hun har “lært den enkle sannheten”, viser til en lære, for den Gud hun viser til, er vel ikke hennes egen og private variant i *utgangspunktet*. Hun kan ha laget sitt personlige bilde, men det er bygget på den kjente Gud, antakelig den norske, den bibelhistorien forteller våre barn om.

Og en slik mer utpenslet guddom er antakelig nødvendig; det er i praksis ikke mulig å forenkle slik Aase tilsynelatende gjør. Hun må gjøre seg noen *tanker* om både det ene og det andre på grunnlag av sin Gud, for ellers står han jo der som et vesen uten substans og konsekvens. Det ideelle standpunktet om bare å holde seg til Gud, innebærer at noen har tenkt, og her regner jeg med at jeg har Kirken med meg, for jeg kan vanskelig forestille meg at den står for at dens medlemmer ikke trenger å vite mer enn Aase hevder. Det er som om hun forutsetter at den som åpner seg for Gud, fylles av det “rette”. Historien synes å vise nokså overbevisende at dette er en mekanisme som ikke fungerer særlig pålitelig. De kristne har åpenbart heller ikke full tillit til den, for de er både opptatt av *den rette tro* og de legger i praksis vekt på *handlingene*. Deres tillit til hverandre er vel også begrenset, og de stoler ikke helt på Guds gjennomslagskraft i hans direkte kommunikasjon med enkeltpersoner. Derfor holder Aases løsning ikke, eller den gjelder bare for “gode mennesker”. Så kan vi lure på hva som kjennetegner dem - “de gode” - og dette er symptomatisk for kristendommen: en evig runddans etter

¹⁰⁰ Markussen (1996, s. 21)

nøkkelen til hva det er å leve etter Guds ord. Troen og følelsene er formelt sett det sentrale, men i praksis må det være umulig å fri seg fra de konkrete handlingene.

En tilsynelatende like mild variant som Aases står vår lokale verdensmisjonær Aril Edvardsen for. Han sier at man skal bøye seg for Gud og bekjenne sine synder¹⁰¹. Da får man Guds kjærlighet, og da blir man frelst. Dette med frelsen er min tilføyelse til hans påstand, men den må vel ha noe for seg; den Gud elsker kan neppe havne i elendigheten. Og her er det nok en enkel løsning: bøy deg og bekjenn. Kanskje har den gode Aril rett, og jeg kan i hvert fall ikke motsi ham, men så er det altså det at det ikke er så enkelt likevel. For i samme åndedrett sier misjonæren at homofil praksis er det samme som hor, og det fåler ikke Gud; det står i Bibelen. Men da er vi altså tilbake til det samme. For det første at troen alene ikke er nok, for det andre at Bibelen må tolkes, og det eneste sikre med den, er at den rommer mange varianter, og hver enkelt variant er ikke uten videre konsistent. For noen er homofil praksis for eksempel forbudt, men å drepe hundretusener kan være greit, hvis drapsvåpnene er våre, vel og merke, og det drepes i den gode hensikt. Gud frelser den som bøyer seg og angre sine synder, men det er noen bestemte mennesker som forvalter sannheten om hva slags synd som skal angres og bekjennes. Man kan lemleste og drepe i det godes tjeneste, mens noen former for å elske ikke er akseptable.

Selvsagt er det fullt mulig å leve som kristen etter slike enkle formularer som Aase og Edvardsen fremmer, og de er besnærende sympatiske¹⁰². Problemet er at de ikke kan utbres uten tolkning eller autorisasjon; det er *utelatt noe i det enkle*. For i prinsippet skulle de anbefalte retningslinjene kunne bety at hver og én kan velge sin vei til Gud, leve etter egen tolkning av hva Gud og Bibelen skal bety, men slik er det likevel ikke. Alltid er det *noen som vet*, noen som kan holde den enkelte på den rette vei. Da støter vi igjen på det problemet at det ikke er enighet om hva som er viktig, og de enkle formlene må i praksis utfylles ved at de kristne velger *hvilken* tolkning, retning, menighet eller lære vedkommende skal slutte seg til¹⁰³. Hver og én definerer sin "gud" ved å velge sin menneskelige tilhørighet. Dermed blir det for så vidt et individuelt valg; ikke av den enkle, sympatiske normen, men i form av en forhånds- presisert variant. "Gud" fremstår i en rekke autoriserte versjoner, der det foreskrives

¹⁰¹ Fædrelandsvennen 22 februar 1999

¹⁰² I prinsippet, men Edvardsens tilføyelser viser det mer generelle bildet at den kristne praksisen kan bli ganske nådeløs selv om utgangspunktet tilsynelatende er åpent og romslig.

¹⁰³ En rekke grunner kan anføres for at det er viktig med denne "omveien" om menneskelig tilhørighet fram til Gud. For det første at "Gud" ikke så lett kan fastholdes som en ren idé. Han *må bety noe*, få konsekvens, og det medfører et visst minimum av utpensling, konkretisering. Siden dette er et foretakende med stor usikkerhet, søker den enkelte *veiledning og støtte*, og på et slikt grunnlag kan det danne fellesskap knyttet til forståelsen eller læren. Dette fellesskapet vil i sin tur utøve *sosial kontroll* over sine medlemmer, blant annet for å sikre oppslutning om den felles fortolkningen og om atferd som samsvarer med den. Dessuten er det rimelig å anta at den som har et forhold til en Gud, *ønsker å dele opplevelsen* med andre, med likesinnede. Dermed er det tre ulike grunner til å søke andre og danne menigheter: saklig veiledning og konkretisering, sosial kontroll og følelsesmessig støtte og fellesskap. Dette betyr at den individuelle gudstroen er et vanskelig prosjekt, som egner seg for de spesielle - profetene og tros-entreprenørene. For oss andre er det mer snakk om å velge en foreliggende lære. Et direkte forhold til Gud må være meget krevende.

ulike varianter både av troen og av hva den skal bety i praktisk handling. Da er vi faktisk et stykke unna den enkle oppskriften om å “holde seg til Gud”.

Sett utenfra får vi dessuten det litt underlige bildet at mange kan være sikre på at de har valgt rett, samtidig som de må vite om at de andre, som tenker annerledes, også er det. Vi kunne ventet at de forskjellige forstanderne kjenner en uro over sin egen sikkerhet, og det gjør de kanskje. Men de forteller ikke til sine tilhørere at det er mange versjoner av budskapet og at ingen kan være sikker på hva som er rett, *selv om de må vite at det forholder seg slik*. Kristendommen er ikke bare bygget på sand, men på en god porsjon selvbedrag og fortielse. Eller mer direkte: den rette tro - eller vranglære - er begge bygget på bestemte mennesker tolkninger, og de synes merkelig nok å være ganske sikre på at de har rett, og de opphever denne sin tolkning til Guds ord.

Etter min vurdering er dette ikke bare arrogant, men også *grovt blasfemisk*, og langt verre enn det jeg måtte kunne beskyldes for. Jeg står for tvil og hevder at ingen kan vite sikkert hva Gud mener, og jeg sier at han er uklar; alt sammen forholdsvis godt belagte påstander. Likevel er dette antakelig vranglære, for Guds ord *er* entydig og klart, sier mange, samtidig som de er dypt uenig om hva denne rette læren er. Dette er det mulig å forstå rent psykologisk, for det må være svært viktig med sikkerhet overfor det som *samtidig er uklart og meget viktig*. Så at enkeltpersoner kan oppføre seg slik, det er til å forstå. Men at en offisiell kirke gjør det, er mer problematisk, for *de som står for en ubegrunnet entydighet, må vite hva de gjør*. De vet at det er tvil, men de tåkelegger den. De fremmer anklager om vranglære, ledsaget av lyden av et vedvarende ras av biter fra det glasshuset de befinner seg i.

Mer konkret kan vi se hvorledes de enkle og romslige budskapene om å holde seg til Gud viser seg å være forholdsvis tomme og i alle fall snevre ord i møte med praktisk handling. Ved den tidligere omtalte fellesgudstjenesten i Kristiansand i januar 1999 var det også med representanter for den katolske menigheten i byen. En av de protestantiske deltakerne ble intervjuet om dette i Fædrelandsvennen og uttalte at for ham var det for så vidt greit, men hvis en av katolikkene hadde begynt å be til Jomfru Maria, da hadde han gått! Sannelig sier jeg dere, den smale vei er smal!

En annen grunn til skepsis overfor den enkle løsningen med å ha Gud som rettesnor er at mange synes å gjøre det på måter som blir ganske puslete og lite overbevisende. Det kan for eksempel være en forretningsadvokat som sier seg å ha funnet tilbake til barnetroen og som derfor har fått fred i sinnet og ekte verdier i livet. Litt underlig kanskje, at den daglige beskjeftigelsen fortsatt kan være å håndtere tvistemål om finansspørsmål og å kunne stikke en årlig inntekt på noen millioner i lomma. Dermed synes det som det ikke betyr så mye helt konkret å holde seg til Gud, og det skal altså være mulig å oppnå fred i sinnet og pleie sin gode barnetro mens Gud rydder opp i verden. De som overgir seg i hans hender kan oppfattes å ha fått “fri”, og de kan oppnå personlig fred i verden, selv om den er preget av en viss urett og ikke så lite nød. Gud er kanskje mest opptatt av det åndelige, slik at hans barn kan ha sitt skjermede privatliv uten å bry seg så mye med verdens elendighet. Kanskje det til og med er slik at

denne muligheten er særlig tilgjengelig for de kristne, for de har Gud på sin side og overlater til ham å ta seg av verden. Asketene levde etter en slik oppfatning, og de ble oppfattet som utvalgt og særlig hellige.

Nokså påfallende er det ellers at troen på Gud skal kunne bringe ro i sjelen, for det er en del av den kristne troen at menneskene skal skilles fra hverandre på dommens dag. Noen fortapes, andre ikke. Og om nå den enkelte kristne kan ha ro for sin egen del, så er det underlig at det skulle være mulig å se fortrøstningsfullt frem mot at en ukjent andel av menneskeheten, inkludert nære venner, skal fortapes til evig tid. Som jeg har antydnet tidligere, er løsningen sannsynligvis at dette overlates i Guds hender, men de kristne har grunn til å frykte at han legger lista høyt og at få er utvalgt som deltakere i det evige livet. Da er det påfallende at de likevel kan sitte i fred og ro; flytte finansposter med barnetroen i behold og fred i sinnet, mens halve menneskeheten er på vei til fortapelsen. Marx sa at religion er opium for folket, og da var det ikke dette forholdet han tenkte på, men det virker ganske treffende også her. For så vidt er det godt å se en slik livskunst, men samtidig er det litt overraskende at den revolusjonære Jesus skulle kunne fungere som en slik buffer mot bekymringer over tilværelsens nokså påtrengende elendighet.

På noe tilsvarende vis kan vi se med en viss undring på at Kirkens ledere lever omtrent som oss andre, og vi kan registrere at de fortsetter i sin relative velstand og med sine administrative gjøremål på tross av at mye vel kunne vært gjort helt spontant og som uttrykk for at de holder seg til Gud. Kirken kunne bruke av sin overflod for å hjelpe dem som trenger det, og det ville utvilsomt være en umiddelbar god handling, som Gud ville se med velvilje på dessuten. Mitt bilde av Jesus er at han ville gjort noe slikt, og jeg kan vanskelig se ham for meg i fulle pontifikalier omgitt av kandelabre i sølv og pompøs høykirkelighet. Da kan prestene svare at dette er strenge krav, og det har de rett i, men det viktige spørsmålet er om det er rett eller feilaktig. Kanskje synes biskopene at det er viktig å beholde Kirken som organisasjon og med sitt presteskap, bygninger og det som ellers må til, og da må de ansatte få slike vilkår som andre borgere i landet. Dessuten er de kirkelige institusjonene av selvstendig verdi, og å skusle bort organisasjonen for å hjelpe dem som måtte være i akutt nød, er en dårlig løsning. Og dette har mye for seg, men det innebærer et *strategisk valg og handling*, og det peker i retning av å tenke i *mål og midler*. Kirken sier med et slikt standpunkt at vi får heller tolerere den nøden vi ser, for verken Den norske kirken som organisasjon eller den enkelte kristne kan lindre alt det onde, og det er *mer hensiktsmessig* å bruke tilgjengelige midler til å opprettholde institusjonen og arbeide *langsiktig*.

I rettferdighets navn gjør de kristne og Kirken mye godt også, og derfor er det lett å forstå og akseptere prioriteringen med hensyn på bruken av ressursene, men jeg sliter litt med bildet av Kristus som strateg, og langsiktig handling lar seg ikke alltid forene med det gode. I alle fall blir det en indirekte godhet, som nok kan forsvares teoretisk,

men som vel savner den kvaliteten som ligger i den spontane, gode handlingen¹⁰⁴. Eller mer generelt; når Kirken blir en samfunnsinstitusjon med sine interesser, kan ikke dens ledere først og fremst utføre *gode handlinger*, men må tenke i forhold til en *plan* om virkeliggjøring av Guds rike på jorden, eller noe slikt. Jeg kan se vanskeligheter for den som søker å holde seg direkte til Gud eller Det gode, og kanskje de oppriktig og spontant troende burde advares mot å gå inn i Kirken som organisasjon, for da må de dempe sin trang til å være gode kristne og begynne å tenke prinsipielt og langsiktig¹⁰⁵.

Problemet er en mild variant av det som må kunne kjennes som en vanskelighet for dem som går inn i Forsvaret og betrakter seg som kristne som vil holde seg til Gud. Som soldater skal de blant annet lære å drepe andre mennesker. For det første kan det diskuteres om det er i samsvar med de ti bud, men et annet problem er at handlingene også skal *utføres*. Nå er det en generell norm eller retningslinje for de kristne at *I Jesu navn skal all din gjerning skje*. Det må være litt konfliktylft for den som har dette i hodet - eller hjertet - å stikke bajonetten i magen på en motstander, vri rundt og dra den ut igjen etter å ha satt foten imot for å unngå at våpenet blir sittende fast i offeret¹⁰⁶.

Hallesby hadde en løsning for den som måtte bli plaget av denne eller lignende konflikter. Det er bedre for offeret å bli drept av en som kan sitt håndverk, hevdet han, og derfor er militær opplæring en virksomhet i den rettferdige saks tjeneste, for selve krigen er akseptabel når den gjennomføres av en verdslig makt som har Guds bevåkenhet. Slik kan både rammen og enkelthandlingene være i samsvar med det å holde seg til Gud. For en hedning er det ikke beroligende å se hvor fleksibelt kjærlighetens budskap er, og jeg er ikke overbevist om at de tyske barna som ble stekt i sine kjellerrom under den annen verdenskrig i flammehavene etter de allierte fosforbombene, kunne ha funnet særlig trøst i at det hele foregikk med solid profesjonalitet og dyp omsorg.

6.4. Frelse

Det kan høres positivt ut med "frelse", men det er uklart hva det skulle kunne bety. En enkel variant er at når vi dør, fris vi fra alt vondt og går inn i den evige søvnen, men i kristendommen er "frelse" noe mer. Det er for det første vår *evige sjel* det er tale om,

¹⁰⁴ Anne Marie Støkken har gjort meg oppmerksom på at spørsmålet om bruken av kirkeasyl i det norske samfunnet i 1990-årene kan være et konkret eksempel. I denne saken viste dilemmaet seg. Noen prester og menighetsmedlemmer handlet spontant medmenneskelig og tok på seg store personlige byrder, mens Kirken så på med en viss uro. Andre var tvilende eller negative og betonte konsekvenser og politiske og juridiske sider ved saken; de handlet institusjonelt og strategisk. Imidlertid er det et interessant poeng at de gjorde også den første gruppen, men deres strategiske bidrag var deres *spontane innsats* i selve saken, ikke deres abstrakte analyse av den. De *iverksatte* sitt bilde av hva Kirken som institusjon kunne være.

¹⁰⁵ De må for eksempel bekymre seg mer over autoritetsforholdet mellom Kirkemøtet og biskopene enn over krigen i Kosovo eller Angola.

¹⁰⁶ Det er viktig å unngå å stikke bajonetten i brystet på din motstander, for da kan den bli sittende fast mellom ribbeina. Sikt på magen, og husk altså å sette foten imot når du skal trekke til deg våpenet. Da blir det frigjort raskt, så du kan være klar til å kjøre det i magen på nestemann - i Jesu navn. (Jeg har fått påpakning for at dette er smakløst polemisk, og jeg skjønner innvendingen. På den annen side, og det er for meg det vesentlige: slik handling er en del av hverdagen i deler av verden - og *hvordan kan de kristne håndtere den.*)

for det andre at vi skal unngå noe negativt, i verste fall en evig pine av en eller annen type. En annen sak er at min sjel skulle behøve frelse. Det strever jeg med, for la gå at den er noe mangelfull og kan forbedres - men frelses? Og til *evig* liv med Gud? Jeg sier takk for invitasjonen, men jeg vet ikke om jeg er interessert, selv om jeg for så vidt har ledig tid. Evig pine er selvsagt et verre alternativ, men enhver evighet er antakelig uutholdelig.

Et annet problem med denne typen forestilling er dens arroganse, som kommer til uttrykk i at våre sjeler tillegges en slik verdi at de skulle måtte bevares for all ettertid, få evig liv og være udødelige. Det er en slags individuell opphøyethet i dette som kan ha fungert godt i tidligere tider da enkeltmennesket sto svakt. Forestillingen om individets uendelige verdi må ha vært revolusjonerende og frigjørende i Romerrikets dager, da den jevne mann og kvinne ikke var særlig mye verd. Men nå kan vi kanskje se litt motsatt på det, og i større grad betone individets plass i verden og dets deltakelse i en større sammenheng her på jorda. Verden er blitt vår, og vi kan finne en meningsfull rolle i den. Vi behøver ikke lenger over i en annen verden, og vi ser at det dennesidige kan gi rom for både verdighet og kjærlighet. Vi må ikke forkaste alt her som verdiløst i forhold til sjelen; den kan få utfolde seg under jordiske vilkår, og vi kan se det store i den helheten vi er en del av, fordi vi har skjønt mer av vår plass.

En helt annen side ved saken er at det evige livet representerer en forestilling som er ganske livsfjern, selv om jeg må innrømme at dette ikke er en helt rammende innvending i denne sammenhengen. Men et hovedpoeng er altså at vi faktisk må forstå med de begrepene og forestillingene vi har; det finnes intet annet. Og ut fra det vi mener å vite, innebærer "liv" at det foregår noe, at det finnes noe som er godt og mindre godt, noe som vi kan forholde oss til og gjøre noe med. Og i en perfekt evighet er det intet å utrette, og det er vanskelig å se for seg noe som ikke innebærer uendelige - bokstavelig talt - gjentakelser. I det evige livet kan vi ikke være aktive på en måte som gir mening. Dessuten er det vel også slik at livet, slik vi kjenner det, forutsetter døden, avslutningen. Livet får en viktig dimensjon ved at vi en gang skal dø.

Dette er selvsagt en betraktning som er rotfestet i det menneskelige, og det kan innvendes at i et annet liv, et liv hos Gud, der er det en himmelsk fryd, noe vi ikke kan forestille oss. Og dette aksepterer jeg som en påstand som jeg ikke kan avvise, men som er ganske *tom*. Med det mener jeg at det *ikke gir mening å si noe* om dette andre livet, for vi kan ikke gjøre det annet enn ved begreper og forståelser i det dennesidige. All omtale av livet hos Gud blir meningsløst. Dette er det eneste de kristne prestene har belegg for å si til sin menighet. Så kan de selvsagt i tillegg be sine tilhørere om å drømme, men de skulle kanskje advare dem ved å si at dette er menneskelige drømmer, og de har ingen anvendelse. Hvis de ikke sier dette, fører de folk bak lyset. Kanskje i god mening, for det er lov å håpe og drømme, men det synes underlig at gudsyndyrkelsen skulle være fundert på løse drømmer og/eller manglende oppriktighet hos Guds formidlere.

Nå er det kanskje ikke så underlig at både prester og biskoper er uklare på dette punktet, for skulle de omtale saken for direkte, ville de vel bygge opp under den angsten de kristne kan kjenne. Antakelig er det flere enn Arne Garborgs far som har tatt livet av seg i eksistensiell angst overfor spørsmålet om frelse og fortapelse. Men strengt tatt kan prestene ikke si så mye mer enn at de faktisk ikke vet hva Gud akter å gjøre og at alle må leve med usikkerhet, men de kan si at vi bør holde oss til Gud, selv om de dessverre ikke riktig vet hva det skal bety. Dette er imidlertid neppe en historie som kan anbefales for svake sjeler, og overfor dem er det vel bedre å veie sine ord litt og si at Gud er god. Jeg kan ikke skjønne at han kan være det, når han invitere oss inn i et spill vi ikke kjenner og der utfallet har uendelige dimensjoner.

Den eneste noenlunde akseptable varianten jeg kan se, er at Gud er god på måter som *ikke er forståelige* for oss; han er rett og slett *noe helt annet*, og han kan ikke måles med våre mål eller på grunnlag av vår innsikt. Dette gir i sin ubegripelighet en mening, i den forstand at det tydeliggjør at Gud lever i en annen verden, der begreper og forståelse er annerledes. Konsekvensen av denne formen for oppklaring er imidlertid meget problematisk, for den innebærer at det er meningsløst å omtale Gud som god, eller rettferdig, eller hva vi nå skulle ønske å se ham som. Han kan ikke, selv om han er Gud, både være uforståelig og noe bestemt annet, som for eksempel "god". Er han "god", slik vi bruker dette begrepet, må det bety noe, og da er han altså til å fatte likevel. Men hvis han er god på en måte som *ikke* er til å fatte, så er "god" i tilfelle et tomt begrep, *og vi vet intet om Gud*.

Her kommer antakelig den kristne sjargongen inn med en tåkelegging i form av at dette er en gal måte å formulere det på, for Gud *er* god, og bare vi innser at han er det og legger det til grunn, *så er han det*. Dette er en holdbar påstand, først og fremst fordi den er uten innhold; den sier ingenting om Gud. Likevel kan den hevdes å bety noe, fordi den viser til den måten den enkelte forholder seg til gudsbegrepet på. Og jeg kan skjønne at Gud er god for den som vedtar at han er det, men det er viktig å innse det problematiske i et slikt opplegg, og som dreier seg om at hvis noen ikke får det til å bety noe, så er det fordi *de selv svikter*. Når jeg ikke klarer å se Gud som god, er dette for den kristne et uttrykk for en svikt hos *meg*, hos *individet*. Det er igjen vanskelig å unngå den konklusjonen at Gud - eller presten - har lett spill.

6.5. Hvem skal møtes i det hinsidige?

En annen side ved frelsen er at når vi møter Gud og hverandre, etter dommedag, kan det skje på to prinsipielt forskjellige måter. Vi kan komme som oss selv, som særmerkete individer, eller vi kan være blitt forandret, forutsetningsvis i positiv retning, på ulike vis. Denne forbedringen kan skje ved en eller annen bearbeidelse, eller det kan være slik at den "egentlige" sjelen har overlevd ubesmittet og først kommer til overflaten når den blir kallet. Dette siste forutsetter at det finnes en entydig sjel og identitet i utgangspunktet, også hos det nyfødte - eller ufødte - barnet. Et slikt standpunkt er forholdsvis

uforenlig med alt vi mener å vite om menneskers utvikling¹⁰⁷. Dette er en sak av en viss betydning, for de frelste skal jo møtes i det hinsidige, men det kan altså være usikkert hvem de er når de dukker opp.

Alternativet til den “overvintrede” sjelen er at vi kommer som vi er, men er blitt frelst. Da har det skjedd noe, og det skal innebære en eller annen form for renselse. Jeg kan ikke få det til uten at det blir en slags normalisering; vi får en sjel som imøtekommer en del krav. For det kan vel ikke åpnes for hva som helst, og hvis vi alle kom som vi var, ville den onde få med sin uhyrlighet og vi ville alle ta med oss de erfaringene vi har gjort, og de kan være forferdelige - eller trivielle og dødsens kjedelige. På den annen side, hvis det ikke er slik, er det usikkert hvem “jeg” er. For meg er det vanskelig å skjønne at jeg kan være annet enn det jeg har erfart og tatt inn over meg, bearbeidet og lært i livet. Hvis dette skal renses bort eller omformes - *hva er da “jeg”?*

Problemet for den onde og uhyrlige er kanskje først og fremst at han ikke kommer til Gud, men så vidt jeg har skjønnet skal det være håp for alle som på et eller annet tidspunkt overgir seg; de skal tas imot, som (den ene) røveren på Golgata. Frelsen kan bety at vedkommende blir fridd fra det uhyrlige, men spørsmålet blir *hva som så blir igjen*. Nå kunne det selvfølgelig tenkes at en omvendelse i siste øyeblikk medfører at den avdøde personen blir transformert på et eller annet vis, men det blir i tilfelle et brått skifte som det nok kan være tenkelig at Gud kan få til, men det gjenstår som et spørsmål om den omskapte klarer å henge med i svingene. For den muligheten som er nevnt over, om at det skal finnes en edel sjel i bunnen, som var blitt fortrenget i den onde tiden, men som nå skal fram i lyset, er det tilsvarende uklart hva den kan romme eller være basert på. Og den stakkaren som får sine fæle sider renses bort, kommer altså til å sitte igjen med en sjel som er ganske ny og som han kanskje slett ikke kjennes ved. Han fremstår i en annen og forbedret utgave, og må antakelig slite litt med å forholde seg til seg selv. Problemet gir meg assosiasjoner til en figur i Dusteforbundet, som hadde vært et vakkert barn, men som dessverre ble forbyttet med en annen som ganske liten, og siden var han ikke lenger helt seg selv, og slett ikke så vakker heller.

Et annet spørsmål er om vi skal gjenoppstå som den vi er rent *fysisk*, eller om vi transformers i en eller forstand. For eksempel kan de gamle bli unge igjen. De som aldri har vært seg bevisst at de eksisterer, kan få en personlighet. Det lille barnet som døde, kan gjenoppstå som en voksen, slik at vi får se hva det ville blitt om det hadde fått leve. Alle sammen kan bli like kloke, og vi kan omgås hverandre uten at gammelt nag gjør seg gjeldende. Selvsagt må dette bli høyst spekulativt, for ingen kan si noe om det som kommer etterpå, og det er kanskje det best å overlate det til Gud. Men det er vel ikke det de kristne sier til hverandre, og forestillingen om oppstandelsen er neppe ment som bare et poetisk bilde. Heller ikke kan det vel være bare tomme talemåter når presten sier at “av jord skal du gjenoppstå”.

¹⁰⁷ Både psykologene og eksistensialfilosofene opererer med forestillinger om at individer ikke bare utvikler seg, men også *former seg selv* ved sine handlinger, til dels *velger* sin identitet.

Her er det en rekke banale spørsmål og det er lett å være sarkastisk på de kristnes bekostning, og mange vil sikkert avvise innvendingene og si at dette er noe vi ikke kan forholde oss så *konkret* til. Den påstanden slutter jeg meg til, men det er altså ikke jeg som bringer frem det konkrete; jeg bare knytter meg an til prestene, som for eksempel sier at vi skal gjenoppstå av jord. Dette er Kirkens lære, den er forholdsvis konkret, og jeg tar den såpass på alvor at jeg trodde den var ment å skulle bety noe, denne meget direkte ordbruken. Men kanskje den er ment som en trøst, et bilde å støtte seg til ¹⁰⁸. Da blir det i tilfelle interessant å få svar på *hva annet* som bare er bilder som ikke betyr noe, eller som betyr *noe annet* enn det prestene synes å formidle. Og i den sammenhengen blir det et spørsmål om vi kan legge i ordene hva vi vil. Det synes ikke sannsynlig, for det er vel nettopp slik at vi *ikke* må lage våre egne forestillinger, for det finnes en vrang og en rett lære. Så derfor må de tas bokstavelig, skulle jeg tro, Guds ord - og prestens, må jeg vel legge til - slik de står. Bare at dette innholdet kan de kristne dessverre ikke bli enig om; muligens med unntak for dette ene at det finnes vranglære.

For alle disse enkle og barnlige spørsmålene er det ikke de tenkelig eller utenkelige svarene som er det interessante, men det forholdet at det er så mye som ikke kan besvares, samtidig som den kristne læren inneholder en rekke bestemte og tilsynelatende konkrete svar og påstander. Det er altså likevel mulig å svare, synes det som, men samtidig er det nesten umulig å stille spørsmål, for de kan ikke forfølges, belyses eller besvares. Til dels er også svarene tvetydige eller selvmotsigende, for de synes samtidig å være konkrete og allegoriske, og det finnes rette svar som likevel ikke betyr noe bestemt. Men det er kanskje dette som kjennetegner en lære; den representerer et sett svar, og den skal nettopp *gi svar*, samtidig som selve oppfatningen om en lære gjør det problematisk å stille spørsmål. Dette er et trekk vi kjenner igjen fra alle som ønsker å kontrollere og herske over sine medmennesker. Å kunne bestemme hvilke spørsmål som kan tas opp, er et maktmiddel av første rang.

Et avsluttende aspekt ved temaet frelse er knyttet til at de kristne skal *frykte* Gud. Nå omtales han som kjærlig og rettferdig, intet ondt i mannen i det hele tatt, men likevel skal de altså frykte ham. Nå kan jeg skjønne såpass som at når det finnes en som har all makt - eller bortimot da - over ens evige skjebne, kan det være hensiktsmessig for en stakkar å oppføre seg ordentlig. Slik er det også overfor myndighetene her i landet, men vi *frykter* dem faktisk ikke, fordi vi tror at de fungerer på måter vi kjenner, som vi kaller rettferdig og som er i samsvar med prinsippene for en rettsstat. Der hvor rettsstaten står svakt, derimot, der nærer innbyggerne frykt for makthaverne. Siden Norge er et velordnet samfunn, er vanlige norske borgere ikke redd for politimesteren,

¹⁰⁸ I følge Anderberg (1999, s. 80) er det enkelte teologer som mener at all religiøs språkbruk er symbolsk, slik at altså *intet må oppfattes bokstavelig*. Anderberg påpeker at dette nok er en oppfatning som finnes hos de mer akademiske teologer, og noe annet ville forundre meg. Skulle Fadervår bli redefinert til et *språkspill*, ville vel bunnen falle ut av både Kirken og Gud for de fleste norske kristne. På den annen side er det grunn til å anta at dette perspektivet har noe for seg, for det går godt i hop med observasjoner om at det er umulig å finne ut av hvilke bønner som blir hørt. Utfallet er tilfeldig, slik det ser ut for oss, og dermed er det intet grunnlag for å betrakte bønn som en substansiell handling; den er rent symbolsk.

men Gud skal vi altså frykte. En god grunn kan være at han kan påføre oss slike veldige konsekvenser - for evigheten. Da synes det altså å være slik da, at Gud sender folk, forholdsvis alminnelig mennesker, i evig fortapelse, og slik sett skjønner jeg frykten. At han samtidig også står for kjærligheten, det begriper jeg ikke - og måtte jeg aldri klare verken å forstå eller godta det¹⁰⁹.

6.6. Noen konklusjoner om en mulig gud

Gud skal altså ta til seg noen av oss. Dette er et fundamentalt trekk, og det er av helt avgjørende viktighet. Vi mennesker skal skilles i to grupper, (eller altså muligens tre). Hvor alvorlig skillet er, avhenger av oppfatninger om det hinsidige, men den mildeste varianten går ut på evig utslettelse i stedet for evig liv, og selv dette moderate skillet må kunne sies å ha en viss tyngde over seg.

Gud skal altså være den som står for en slik deling, og uansett kriterier så er det to dramatisk forskjellige yttergrupper. Hvert enkelt individ kan havne på den ene eller andre siden, og særlig annet enn det tilbakelagte jordelivet er det ikke å bygge på. Vi får altså den konstellasjonen at Gud skiller på et nokså tynt grunnlag og for evigheten. Hva han gjør med dem som dør som barn, vet jeg ikke, men i den ene eller andre gruppen må de. Det samme med dem som ikke er tilregnelige. I et evighetsperspektiv er det kanskje det man skulle vært, for jeg kan ikke tro at Gud sender de åndssvake til Helvete.

Uansett hvilke kriterier som gjelder, er det slik at Gud ikke har gjort dem kjent for oss, og i praksis dømmer han oss etter lover med skjult innhold. Riktignok kan noen hevde at bare man leser Bibelen eller bare man lytter til Guds røst, så får man tilstrekkelig innsikt, men historien bærer ikke bud om det, for der er usikkerheten et gjennomgående tema, og det kan i hvert fall ikke skyldes manglende innsats på bibeltolkningsområdet.

Konklusjonen blir at vi står overfor en *vilkårlig Gud* som idømmer evige straffer på grunnlag av noen korte år. Jeg kan ikke skjønne at det kan oppfattes som en kjærlig Gud, heller ikke at det er mulig å akseptere en slik Gud. Kanskje er påstanden galt formulert, for mange kjenner ikke dette som et valg. Men da vil jeg spørre om det virkelig er mulig å tro at det kan finnes en slik Gud. Og er svaret at min redegjørelse er feilaktig, så må det være mulig å tegne et annet og mer akseptabelt bilde som kan stemme med det vi kan se rundt oss, det vi kan resonnerer oss frem til. Jeg stiller meg sterkt tvilende til om en slik øvelse er gjennomførbar.

En annen konklusjon kommer til anvendelse her, nemlig at forestillingen om Gud lettest lar seg forene med oppfatningen om at han er hevet over oss på en slik måte at han ikke kan måles med menneskelige begreper. Han er *ufattbar*. Men dermed kan han heller ikke betegnes som noe som helst; han blir stående utenfor moralen, utenfor

¹⁰⁹ Som en form for illustrasjon av den særegne kristne begrepsbruken er det altså slik at det ikke er Gud som sender oss i fortapelsen, men vi selv som setter oss utenfor. Hvordan det da skal forstås at han skal komme tilbake for å dømme levende og døde, er høyst uklart for meg - men det er jeg neppe alene om.

kvaliteter som knyttes til ham, som rettferdighet, godhet, kjærlighet. Da blir det heller ikke mulig å utvikle en lære på grunnlag av denne Gud.

En tredje konklusjon er at prestene bedriver en systematisk *fortielse av uklarhetene* og opprettholder dogmet om at det finnes en “ren lære”, én “sannhet”. Her har vi kanskje det området der Kirken svikter mest åpenbart. At prester holder fast på dette, kan forstås ut fra at når de først har tatt som standpunkt at Gud finnes, er det rimelig at de også antar at det finnes et entydig budskap fra ham. Denne påstanden kan prestene og jeg være enige om, men jeg har det nok greiere med en slik premiss, for jeg ser det som uholdbart å forestille seg at det skal finnes entydige budskap, og det går *godt i hop* med oppfatningen om at det *ikke* finnes en Gud.

Prestene derimot, må slite med to *motsridende forestillinger*. De tror på Gud, og da må de også postulere muligheten for entydige budskap. Dette siste kan de neppe klare å begrunne eller opprettholde oppfatningen om ut fra *resonnementer*, og for å få det hele til å gå i hop, *vedtar* de at det likevel er mulig. Jeg tror de vet det er feil, og i hvert fall vet de at det ennå ikke er funnet fram til noe som er entydig, men de er muligens ikke særlig villig til å innrømme det. Kanskje de likevel kjenner tyngden av at 2.000 års erfaring peker ganske overbevisende i retning av et budskap som er ubestemt.

7. GUDSTRO, MORAL OG MENING MED LIVET

7.1. Gud som grunnlag for moral og sivilisasjon

Noen har den oppfatningen at bare gudstroen kan gi et grunnlag for moral og etikk. Uten Gud ville det bli normoppløsning og skjørlevnet, blir det hevdet. En bok som inneholder 25 samtaler med kjentfolk om deres tro, innledes med Rolv Wesenlund. Han er kanskje ingen stor teolog, men muligens er han ganske representativ for folkesjelen. I alle fall hevder han, nokså bombastisk, at

“Uten den kristne tro, blir det ikke noen moral å leve etter.”¹¹⁰

Dette er antakelig en forestilling som er like utbredt som den er ubegrunnet, provoserende og ganske enkelt *feilaktig*. Eller er Wesenlund og hans meningsfeller av den oppfatning at ingen utenfor den kristne kulturkretsen har eller har hatt “moral”¹¹¹? En videreføring av denne forestillingen innebærer en påstand om at kristendommen har bidratt til sivilisasjon og humanisme, som vi ikke ville nådd frem til uten ved Guds hjelp, inngripen eller fundament.

Dette siste er høyst tvilsomt, men av ulike grunner er det ikke lett å tilbakevise denne oppfatningen, og her er det mye kristen arroganse ute og går. Kristendommen kan nok ha virket oppdragende og bidratt til å høyne det etiske nivået i noen sammenhenger, men like åpenbart er det at den samme religionen har representert en råskap og en umenneskelighet som er forferdende. For den som ønsker å komme frem til en klar konklusjon, er det imidlertid et problem at uansett hva en bestemt religion eller tanke- retning har stått for, er det meget vanskelig å uttale seg om dens bidrag til hvordan verden er beskaffen nå. Og helt generelt er det store usikkerheter forbundet med påstander om at noe bestemt har forårsaket noe annet i samfunnsutviklingen. Den sivilisering som vi kan påberope oss, er et del av lange prosesser som våre vestlige samfunn har gjennomgått, og vi kan vise til den jødiske, den greske, den romerske og

¹¹⁰ Markussen (1996, s.6)

¹¹¹ Trine Nylehn har i denne sammenhengen påpekt overfor meg at dette er et eksempel på at norske lutheranerne ofte har dårlig kjennskap til sin egen lære. Luther hadde nemlig et klart standpunkt på dette området, og han henviste til at “også tyrkerne” hadde en moralsk orden, og at det derfor ikke syntes å være nødvendig med kristendom for at folk skulle leve sivilisert. Derfor introduserte han forestillingen om de to regimer - Guds og menneskenes. Hvordan vi ordner oss her på jorden er én ting, noen ganske annet er vårt forhold til Gud.

den humanistiske arven, og vi kan observere at også andre kulturer har et visst kulturelt og humant nivå. Gamle dagers nedlatende oppfatning av “de ville” var kanskje ikke så mye å klandre våre forfedre for, men betegnelsen har vært i bruk også i etterkrigstiden, og det er en skamplett på vår sivilisasjon, inkludert Kirken, og det sier kanskje mest om arroganse eller blindhet for at det som er annerledes også kan være verdifullt.

Vi vet etter hvert en del av om utviklingen av menneskelige kulturer, og det er vanskelig å begrunne en oppfatning om at det må en utenforliggende kraft til for å frembringe sivilisert atferd. I en samfunnsvitenskapelig forståelse av verden fremstår mennesker som sosiale vesener, som utvikler verdier og normer gjennom sitt samspill og forhold til hverandre. Så vil innholdet i disse normene variere, og mye ved kristne samfunn er godt og til dels fremragende i forhold til hva som kan finnes i andre kulturer. Det skyldes ikke uten videre at den kristne moral eventuelt er høyverdig, men også at religionsutøvelse medfører at folk knyttes sammen i et *felleskap* og utøver en viss *sosial kontroll* over hverandre. Den kristne samfunnsdannelsen på lokalplan kan derfor forholdsvis enkelt tillegges en viss ære for moralske kvaliteter som kan påvises i våre samfunn, men det er definitivt ikke slik at de kristne er humane mens andre sosiale ordener er rå, ville eller usiviliserte. Og variasjonsbredden blant lokale menigheter har ganske sikkert vært meget stor¹¹².

I alle fall er det usikkert hvor mye av det positive i den vestlige kulturen som skyldes kristendommen, og det er ikke så rent lite på minussiden som kan knyttes til religionen. Her kan vi vise til at Kirken var en dominerende faktor i våre vestlige samfunn i århundrer preget av stor brutalitet. Mye av det vi nå betrakter som uhyrlig, ble opprettholdt av presteskapet og legitimert av kristendommen, som for eksempel heksebrenning, tortur, vilkårlig fengsling og undertrykkelse av det vi ser som grunnleggende menneskerettigheter. I tillegg kan vi observere at Kirken i århundrer har stått på samme side som de velstående og herskende klassene, og i nyere tid var prestene aktive i bekjempelse av alt som kunne smake av samfunnsreformer og omfordeling av rikdom.

Endelig har mange kristne retninger bidratt aktivt til å fremelske følelser av synd heller enn av glede. I noen tilfeller ble glede bent fram betraktet som syndig, og det gjaldt ikke minst alt som hadde å gjøre med seksualitet. I middelalderen var det strenge regler og forskrifter på dette området også *innenfor* ekteskapet, slik at det for eksempel var syndig for ektefeller å ha samleie annet enn i det som senere ble kjent som

¹¹² Russel har omtalt dette temaet, og hans påstand er at kristendommen har bidratt *negativt* til både samfunnsmoral og menneskelig lykke (Russel 1957, særlig kap. 2). Da henviser han blant annet til at Kirken har motarbeidet og avvist svært mange av de tankene og synspunktene som vi etter hvert er kommet til å se som sentrale i den moderne verden, både innenfor vitenskap og samfunnsliv, som for eksempel tanker om utviklingslæren eller om kvinnens plass i hjem og samfunn. I Norge har vi de siste årene vært vitne til at Kirken har beklaget en rekke av sine tidligere uttalelser og handlinger, fordi de i sin tid rammet svake grupper. Disse unnskyldningene er selvsagt positive, men betyr samtidig at Kirken hadde noe å sone; dens etiske standard har i etterpåklokskapens lys vært begrenset. Dette er uttrykk for en høyst menneskelig svikt, og den er forståelig. Men da er det vel kanskje nettopp *menneskelig* den er, denne Kirkens etiske standard, og i et historisk lys er det i alle fall vanskelig å se den som guddommelige, for den har utvilsomt vært mangelfull.

misjonærstillingen¹¹³. Under reformasjonen ble normene strammet ytterligere til, og nå var det livsgleden i seg selv som skulle dempes med omfattende forskrifter på mange områder. Calvins styre i Genève medførte at teatre og forlystelseslokaler ble stengt, de fargerike klærne fra renessansen ble erstattet med “alvorsfulle klær med enkelt snitt”, og det ble gitt instruksjoner for hvordan brylluper og gjestebud skulle foregå¹¹⁴. Og om dette er en stund siden, så er det nok av eksempler som viser en linje frem til vår tid. I Fædrelandsvennen 19. juli 1999 fortelles det om en menighet i Kristiansand der det nettopp var blitt godtatt at jenter skulle få bære bukser¹¹⁵. Læstadianerne betrakter juletreet som en syndig foreteelse, og selv om ingen av disse grupperingene er representative for det norske samfunnet, er de ikke de eneste som betrakter en rekke verdslige ytringer med mistenksomhet. Gud synes forbundet med alvor og tungsinn, og livsglede og utfoldelse kan fort bli oppfattet som en indikasjon på at det ikke er helt som det skal være med gudstroen. En utflyttet Kristiansander tok i Fædrelandsvennen, lørdag 24. april 1999, et oppgjør med sin ungdoms pietismemiljø. Han viste for eksempel til at hans lett fordekte lytting på Radio Luxemburg i sin tid ble “avslørt”, og dette utløste hoderystende reaksjoner om at “dette hadde vi ikke trodd om deg”.

Et grunnleggende og spesielt problematisk bidrag fra kristendommen er selve kjernebudskapet, altså at Guds sønn ble pint og plaget, hengt på korset til han døde, for så å stå opp igjen, og dette skal ha skjedd for å frelse verden. Han skal gjennom sine lidelser ha sonet våre synder, og denne soningen kan etter min mening oppfattes på to måter. Enten gjelder den i *forhold til Gud*, som forutsetningsvis ser på oss med mildere øyne etter dette offeret; et forholdsvis barbarisk middel i det godes tjeneste, forekommer det meg, og en merkelig Gud må det være. Da kan det alternativt være slik at *vi mennesker* skal kjenne oss lettet på et eller annet vis, fordi noen har tatt på seg vår skyld, slik at det er håp for oss, selv om vi er noen arme syndere. Jeg vet ikke hva de kristne velger, men uansett hvilken av disse to variantene som legges til grunn, er det noen elementer i bildet som i hvert fall ikke høyner mitt etiske nivå.

At Gud skulle ofre sin sønn på korset for å redde verden, er en svært så blodig og lidelsesfylt historie, og undertonen av sonoffer er vel ikke særlig i samsvar med det vi etter hvert er kommet til å se som akseptabel atferd. Vår etikk synes å være høynet i forhold til det kristne kjernebudskapet, men det kan jo være at Guds handlinger befinner seg utenfor etikken. Som et lite sidemoment i denne sammenhengen kan vi notere oss at en rekke jødiske og romerske myndighetspersoner og soldater inngikk i det

¹¹³ At dette gjaldt også i Norge, er dokumentert av Alnæs (1997, s 39)

¹¹⁴ Grimberg (1957a, s. 396)

¹¹⁵ Fra menighetens side ble det påpekt at det står i Bibelen at kvinner ikke må bære mannsklær. På hvilket grunnlag de tillot seg å bryte med Guds ord, sto det ikke noe om i avisen, annet enn at siste ord kanskje ikke var sagt i saken likevel. Igjen er det påfallende hvordan Gud bidrar til at de kristnes oppmerksomhet rettes mot det som lett kan oppfattes som trivielle detaljer. Så kunne man svare at det er viktig fordi det er uttrykk for Guds påbud, og det er nettopp problemet: gudsorienteringen tar fra mennesker deres egen forståelse og påfører dem noe som de tar som gitt uten å stille spørsmål; de fremstår som fremmedgjort overfor sitt eget liv.

storslåtte dramaet på Golgata. Så vidt jeg kan skjønne var de intetanende *redskaper* i en forestilling som hadde implikasjoner langt ut over det de hadde mulighet for å fatte; de var bare brikker i et spill. Heller ikke denne siden ved saken holder mål rent etisk: du skal *ikke bruke andre mennesker* som redskaper for å fremme egne mål, og igjen melder spørsmålet seg om Gud stilles utenfor etikken.

Nå kan det ha vært slik at den gode Gud mente at det trengtes sterke virkemidler for å vekke menneskeheten, og hele Jesu liv og død kan vurderes i et slikt perspektiv. Litt påfallende da at de lokale og samtidige jødene på tross av dette ikke ble berørt i særlig grad, for Jesu død på korset brakte færre til omvendelse enn det en litt aktiv lekpredikant kan påberope seg på en vanlig fredagskveld i Kristiansand¹¹⁶. Og enda vanskeligere er det å forstå at Gud har ligget så lavt i tiden etterpå. I forbindelse med korsfestelsen sparte han ikke på effektene; der ble det bydd på både solformørkelser og jordskjelv, og engler i gnistrende hvitt kom med meldinger om oppstandelsen. Dette ble fulgt opp med den ytterst dramatiske himmelfarten, men siden har det vært merkelig stille.

Den andre varianten av sonofferet er altså at vi mennesker skulle kjenne oss hjulpet; synden er delvis tatt av våre skuldre; den er blitt til å bære. Her gjør det seg gjeldende mye mystisisme som jeg åpenbart ikke skjønner, og jeg skal avholde meg fra å forsøke å lodde de dypene i sjelen som gjelder forholdet mellom soning og skyld, men det må være lov å spørre hvor premissen om *skylden* kommer fra og hva den kan ha betydd over årene. Det er igjen dette med at vi er født syndige, og at vi altså forutsettes å være bærere av skyld. Men dette forekommer meg å være en premiss som vanskelig kan aksepteres som forståelsesramme for menneskers liv og utfoldelse, og den har antakelig medført store sjelekvaler for utallige individer. Problemet er ikke at denne forestillingen er hentet ut av løse luften, for selv om syndefallet er et sagn, kan det være uttrykk for en intuitiv forståelse av den menneskelige psyken. Verre er det at forestillingen får en guddommelig autorisasjon gjennom kristendommen, og dermed fungerer den som en deprimerende anklage som antakelig har gjort mye skade, og som fortsatt kan knuge enkeltmennesker med følelser av både synd og skam.

Et annet foruroligende trekk i bildet er at Gud skal ha vist oss sin kjærlighet slik at vi kan skjønne at det er håp for oss, men han gjorde det altså ved tillate at sønnen ble hengt opp på et kors til en pinefull død. Dette er ikke umiddelbart forståelig som uttrykk for omsorg og kjærlighet, og det er et såpass indirekte budskap at det krever en viss vilje til å gå inn på avsenderens premisser for den som skal få det til å gå opp. En mulighet er at det er offerets *omfang* som er nøkkelen. Vi skal kanskje bringes til å skjønne alvoret og kjærligheten ved at Gud ofret sin sønn, *sin enbårne sønn* til og med. Heller ikke det er umiddelbart forståelig, for overfor en slik mulig tolkning blir det et poeng at det ikke nettopp er tale om en slags oppgradert enkens skjerv her. Boet ble

¹¹⁶ Og her er det et problem. "Guds utvalgte folk", altså jødene, regner ikke Jesus som Gud, mens de kristne ser troen på ham som selve nøkkelen til frelsen. Men kan da de utvalgte ende i fortapelsen, eller finnes det spesialordninger for dem?

ikke akkurat tømt i den gode saks tjeneste, og denne sønnen som ble ofret, han fór riktignok ned til Dødsriket, men han sto opp igjen ganske umiddelbart og gikk inn i det evige livet ved Guds side. Som offer betraktet ikke helt overbevisende, særlig ikke i forhold til sakens betydning, og jeg tror snarere jeg ville sagt at det hadde vært klanderverdige om offeret ikke ble ydet, når nå mulighetene var så dramatiske¹¹⁷.

Et annet problematisk aspekt er det at han skal ha tatt på seg *vår skyld* ved sin soning. Da er det et poeng at han nok kan påstås å ha hjulpet oss, men ikke uten samtidig å ha lagt sten til byrden, for ved sitt offer bekreftet og slo han fast at vi er syndige mennesker som bare kan frelses ved andres hjelp. Igjen vil jeg si at bidraget til etikk og moral er betenkelig. "Moral" er et uklart begrep, men mye fanges opp ved å se det som at mennesker utvikler og overholder et sett normer i erkjennelse av ansvar for egne handlinger innenfor en samfunnsorden, både med hensyn på intensjoner og konsekvenser. Når ansvaret erstattes av synd, som i tillegg kan overtas av andre, da er det heller tale om forestillinger som bekrefter vår uformuenhet som moralske vesener.

I den kristne forestillingsverden er moral i stor grad et spørsmål om å følge regler eller bud, og det er to sider ved dette. Det ene er regelsystemet i seg selv, og det er blitt klart for oss etter hvert at ikke all regelfølgning er "moral". I alle fall er det sikkert at det er mulig å følge regler og samtidig handle *umoralsk*. Hanna Arendt formet begrepet "ondskapens banalitet", idet hun henviste til at mange av nazistenes ugjerninger ble begått ved at et antall ganske alminnelig mennesker bare fulgte ordre eller et regelverk¹¹⁸. De utførte ikke hver for seg nødvendigvis onde gjerninger, men deres "banale" handlinger bidro til et uhyrlig regime og resultat. Derfor er det et spørsmål både om konteksten for handlinger og regler, ikke bare reglene i seg selv. Og her er vi ved en svakhet ved det sentrale kristne regelverket, de ti budene, som både er individualistiske og løsrevne. "Moralsk handling" kan kanskje forutsette et videre perspektiv enn det de enkle budene omfatter¹¹⁹.

En problematisk side ved et regelverk er dessuten at den som følger det, lener seg på andres skjønn og analyse. Nå kan riktignok de kristne henvise til at det er Gud som står bak budene, og det oppfatter de selvsagt som en betryggende garanti, men det fjerner ikke det prinsipielle poenget: noen andre har stilt opp et sett leveregler for dem, og deres eget ansvar reduseres. Derfor er det grunn til å ha innvendinger mot hele det kristne prosjektet; det svekker menneskenes ansvar for egne handlinger. Og selv om det

¹¹⁷ Her var det altså tale om et offer for å *frelse verden*; intet mindre. Mine barn får ha meg unnskyldt, men om jeg hadde fått en slik mulighet, ville jeg nok i hvert fall *overveid* den. På den annen side, og i litt forsonende retning, ville jeg helt sikkert ikke vist meg så lemfeldig med mitt kjære avkom som gamle Abraham, som uten nøling la sønnen på alteret for å ofre ham på Guds befaling (Første Mosebok, 22 kapittel). Ellers kan det gi et visst perspektiv på Guds offer at millioner av unge menn over årene har gitt sitt liv for saker som de enten har satt svært høyt eller som de er kommandert i døden for. Det synes å være et allmennmenneskelig trekk, dette å være så villig til å ofre de unge.

¹¹⁸ Arendt (1965)

¹¹⁹ Og om jeg må få være så fri, så har jeg et forslag til et ellefte bud, som dreier seg om individets samfunnsmessige ansvar: *Du skal ikke bidra til å opprettholde strukturer som reproducerer sosial ulikhet.*

hevdes at de kristne føyer seg inn under den allmektige og forutsetningsvis gode Gud, er *underkastelsen* ikke uproblematisk, og det gjelder spesielt sterkt ved at Guds ord og bud ikke kan diskuteres. Gud har rett, og vi mennesker skal adlyde ham.

En moralsk orden for oss - som mennesker - måtte ellers innbefatte både et personlig ansvar, en videre sosial orden og en løpende diskusjon av verdier og normer¹²⁰. Når det ikke er lov å reise spørsmål om det grunnlaget vi handler ut fra, er det vanskelig å oppfatte samfunnsmoralen som genuin, og det er klare farer ved et slikt system, fordi enkeltmennesket kan oppfatte seg som moralsk bare det underkaster seg, og det kan henvises til autoriteter som forsvar for sine handlinger. Nå kan det hevdes at nettopp slik fungerer samfunn, og den enkelte erverver den rådende moralen. Ingen av oss kan påberope oss en autonom moralsk standard og kreve at den skal gjelde for egne handlinger. Derfor både vil og må det utvikles en *moralsk orden* som den enkelte føyer seg inn under, og i den sammenhengen kan de kristne påberope seg at deres moral er spesielt høyverdig fordi den er hentet fra Gud. Denne styrken er imidlertid også en svakhet, fordi den medfører at moralen er udiskutabel. I våre sekulariserte samfunn skapes normer og verdier gjennom *samhandling* og *gjensidig påvirkning*, og vi må som kollektiv ta ansvar for hva vi foretar oss. De retningslinjene vi følger er *våre*, og vi kan diskutere dem. I den grad vi påberoper oss Gud som kilde til lov og rett, risikerer vi at moralen blir noe som tilføres utenfra, noe vi selv ikke er en del av.

Nå kan det å følge Guds bud oppfattes som uttrykk for en vilje til det gode og som ydmykt, for de kristne aksepterer en moralsk orden som andre - i dette tilfelle Gud - har formet, og de erkjenner at de selv ikke er sterke nok, kloke nok eller moralske nok; det må en allmektig Gud til for å vise dem veien å gå. På tross av denne erklærte ydmykheten har de kristne paradoksalnok også stått i fronten når det gjelder å påføre andre folk sine egne ideer, kultur og religion, for ikke å snakke om å utsette dem for krig og lidelser. Ingen har vært så avansert i sin våpenbruk eller klart å ødelegge og erobre med slik effektivitet som de kristne nasjonene. Dette kan selvsagt tilskrives vårt høye sivilisasjonsnivå, og også vårt etiske nivå, for vi aksepterte vårt kors her i verden; vi tok på oss "the white man's burden", men det er vel noe malurt i dette begeret. Et grunnlag for vår virksomheten på verdensarenaen kan ha vært den særegne arrogansen som lett blir den til del som har Gud på sin side. Eller - mer presist - den som regner seg å utføre Guds gjerning og som har fått sine synder sonet, den kan handle forholdsvis fritt og med ro i sjelen.

I NRKs Dagsrevy, lørdag 3. april, uttalte en av våre jagerflygere som deltok i krigen i Jugoslavia, at det var godt å ha sin barnetro i behold når man var involvert i den slags virksomhet. Dette kan oppfattes på to måter. Den ene er at troen gir noe å holde seg fast i; den andre at mennesker i ly av Gud kan begå mange handlinger som det ellers

¹²⁰ Bauman (1996) hevder at begge disse perspektivene på moral har en bibelsk bakgrunn. De ti budene fra Sinai er uttrykk for moral som *regelfølgning*, mens utdrivelsen fra Paradiset medførte at Adam og Eva fikk syn for at handlinger kan være gode eller onde; de måtte selv *velge*, de fikk et *personlig ansvar* for hva de gjorde.

ville strevet med. Begge deler er litt problematiske, og hvis det var ønsket å høyne moralen, ville det nok være å foretrekke at vi alle tok ansvaret for våre gjerninger selv og klarte å stå oppreist på egen hånd.

Vi kan håpe at troen ikke gir altfor store spillerom, men det er dessverre nok av dokumentasjon av at grusomhet synes å nå bunnivå - eller topp, om man vil - når religiøsiteten er som mest intens: Tredveårskrigen i Europa var noe av det råeste historien kan berette om, og den var i hovedsak en religionskrig; Cromwells soldater herjet Irland på måter som ikke lot mye uprøvd, der de som overbeviste protestanter bekjempet katolikkene; og vi kan notere oss at spanjolene utviste ekstrem grusomhet i Mellom- og Sør-Amerika, dit de kom med budskapet om den kristne Gud til de ville hedningene.

Derfor er det en tydelig dobbelthet i kristendommens bidrag til det etiske nivået. Religionen og de ti budene kan befeste og innskjerpe moralsk vandel og gi enkeltpersoner et grunnlag for styring over eget liv, og de kristne samfunnene - menighetene - representerer en sosial orden og kontroll. Antakelig er det her "Gud" har sin betydning, ved at de som forutsetter at han finnes, slutter seg sammen og følger hans bud. At det da i realiteten er vel så mye deres egne - menneskenes - bud de følger, er ikke så interessant i et etisk perspektiv. Vi kunne faktisk si det slik at om det ikke var mulig å påvise noen Gud, kunne det vært en idé å finne ham opp, for det synes å være slik at folk i stor grad er villig til å underkaste seg en moralsk orden som begrunnes i noe *utenfor oss*. Derfor kunne det hevdes at "Gud" representerer et positivt bidrag til moralen, men det er to innvendinger mot den konklusjonen. For det først er det fullt mulig å utvikle en sosial orden *uten en gud* i bunnen, og for det andre medfører religionen en del negative bidrag, som vist i denne seksjonen.

En av de alvorligste svakhetene ved å knytte moralske spørsmål til forestillingen om en gud, er at den kan bidra til at selvrettferdigheten øker, slik at grusomme handlinger utføres med god samvittighet. Vi har i etterkrigstiden kommentert med avsky at Hitlers soldater hadde "Gott mit Uns" på beltespennene, men nazistene har ikke vært alene om å påberope seg Gud i sammenhenger som er moralsk forkastelige, eller å legge til grunn at de har ham på sin side. Amerikanerne påkaller Vårherre på dollaren sin, og krigføringen deres har et anstrøk av korstog, slik for eksempel Graham Greens *Den stillferdige amerikaneren* vitner om¹²¹. Slagordet "Kill a commie for Christ", som ble fremmet under Vietnamkrigen, kan oppfattes som en vulgærversjon av Wehrmachts noe blyge forsikring, og særlig preget av en kjærlig Gud var det ikke¹²².

En hovedkonklusjon er at Gud og religion ikke representerer nødvendige forutsetninger for å utvikle en moralsk orden av høy kvalitet, og det er ikke åpenbart at kristne regimer fungerer spesielt moralsk. Til dels kan det argumenteres for at religiøsi-

¹²¹ Green, G.: *Den stillferdige amerikaneren*. Den norske bokklubben 1962.

¹²² I rettferdighets navn, dette var ikke et offisielt slagord. På den annen side vet jeg ikke av at myndighetene tok avstand fra det heller.

tet lett kan slå ut i en fanatisme som bidrar til aksept for atferd som ellers kunne vurderes som umenneskelig og forkastelig.

7.2. Mening med livet

Et viktig argument i sammenheng med diskusjoner om religion og Gud har vært at det må være “noe mer” enn jordelivet, og her er det flere varianter. For det første at livet må være *lengre* enn vår tilmålte tid på jorden. Den andre at livet skal ha en *mening*, være begrunnet i noe utenfor oss, og den tredje varianten, som vi nettopp har sett på, er at vi ikke ville kunne leve et moralsk liv uten et ytre *ankerfeste* for vår etikk.

For det første er det altså tale om en oppfatning om at det er meningsløst å skulle leve her på jorden i 75 år og så legge inn årene for godt. Selvsagt kan dette oppleves som beklagelig, men det er i seg selv intet argument. Dessuten ville det faktisk vært mer oppsiktsvekkende om det skulle være omvendt, altså at disse årene var et slags kvalifiseringsløp for evigheten. Det virker som et nokså selsomt påfunn av Gud å skulle ha satt oss inn i denne jordiske ventehallen for å bidra til å oppfylle hans hensikt og så enten gå fortapt eller vinne evig liv. Antakelig er det noe fundamentalt menneskelig i ønsket om *mening*, og noe tilsvarende kan vi se at det kommer til uttrykk mange ønsker og oppfatninger om at hendelser skal ha både årsaker og hensikter. Vi ser det i avisene når det omtales at det inntraff et “meningsløst dødsfall”. Og de pårørende hevdes å stille seg spørsmålet om “hvorfors skulle det ramme oss”. Det er lett å kjenne medfølelse og forstå at ulykker oppleves som urettferdig og ubegrunnet, men samtidig er disse ropene på mening underlige, for hvor er det kommet fra, dette bildet av at verden har en ytre mening og at hendelser skal være innpasset i en overordnet plan. Jeg ser to muligheter for at slike oppfatninger skulle ha utviklet seg.

For det første kan selve begrepet “Gud” være uttrykk for at vi huser en slik grunnleggende forestilling, for det medfører at vi får i pose og sekk, slik at ting faller på plass. Gud kan forutsettes å stå for planen og hensikten, og dermed er dette hensynet ivaretatt. Samtidig er det nokså åpenbart, også for de kristne, at ikke alt fremstår som særlig planmessig eller hensiktsstyrt; mye er rett og slett ikke umiddelbart forståelig i et plan- eller styringsperspektiv, men dette kan besvares med at Gud er uransakelig, og at det likevel er en *mening skjult*. Dette er et forholdsvis snedig opplegg, men litt inkonsekvent blir det jo å fortsette å rope på en åpenbar mening i det enkelte tilfelle¹²³. Men i alle fall, mennesker synes å etterspørre det planmessige, intensjonelle, og så fant de kanskje opp Gud som uttrykk for dette. I neste omgang bruker de så “Gud” som grunnlag for å tilskrive verden og dens hendelser en sammenheng og mening.

¹²³ Det er et paradoks i den kristne forståelsen her, for når det inntreffer “meningsløse” hendelser, som for eksempel et jordskjelv, kan det oppfattes som en bekræftelse på at Gud har en mening med ting. Jordskjelvet som en spesifikk hendelse synes riktignok å være uten mening, men om *alt fremsto* som meningsfylt for oss mennesker, ville vi forstå alt, men da ville det ikke være plass til Gud. Skal det finnes en Gud som vi kan ha tillit til, en som skjønner mer enn oss, må det inntreffe hendelser som er meningsløse *for oss*; forekomster av hendelser uten mening bekræfter at det gis en mening med alt!

En annen mulighet er at vi mennesker synes å være en meningssøkende art. Fra persepsjonspsykologien vet vi at de observasjonene en person gjør, ofte blir sammenstilt slik at de forskjellige elementene inngår i det som kan oppfattes som en meningsfylt helhet. Dette kan forstås i et evolusjonsperspektiv, for det kan ha bidratt til vår overlevelsessevne å forstå sammenhenger. Så vår hjernekapasitet og den måten vi tenker på har tjent oss utmerket over årene, slik at vi for eksempel som jegere var i stand til å utlede av en rekke ulike tegn hvor byttedyrene befant seg. Alt dette var vel og bra, men så fikk vi med på lasset en forestilling om mening som vi generaliserte og gjorde gjeldende, ikke bare for bestemte, regelmessige hendelser, men også for helheten, og da kan det hende at vi tøyde saken for langt. I stedet for å begrense oss til å se etter viktige og betydningsfulle sammenhenger, påtvang vi hele verden en forestilling om mening.

Nå er det svært vanskelig å legge det vi kan *observere* av hendelser i verden til grunn for en oppfatning om en ytre mening, og det synes mer rimelig å trekke den konklusjonen at livet utfolder seg uten at det er en bakenforliggende hensikt. Og i forhold til de store drama i verden er det en ganske liten hendelse at for eksempel en ung mann dør "uten grunn". Den svimlende uretten og forskjellen mellom folkegrupper og individer og den enorme nøden som finnes over alt på kloden, kan oppfattes som et mer dramatisk og overveldende uttrykk for at det hele er ubegrunnet og uten styring. På den bakgrunnen er det desto mer underlig med insisteringen på at små *enkelthendelser* skal forstås som meningsbærende (for oss).

En mulighet er at disse oppfatningene bunner i en mangel på skille mellom den opplevde meningsløsheten *i verden* og meningen *i eget liv*. Da er det viktig å erkjenne at manglende rasjonalitet på høyt nivå ikke forhindrer at hver enkelt kan ordne seg slik at livet både privat og kollektivt blir meningsfylt. Ut fra en slik forståelse kunne avisene skrive at person så og så døde, og omstendighetene ved dødsfallet uttrykker *verdens* iboende meningsløshet, men *vedkommende* hadde likevel levd et godt og meningsfullt liv. Kanskje det er her vi finner nøkkelen til ropet om mening. Mange finner ikke ut av sitt eget liv, og så håper de mer eller mindre iherdig at det finnes noe utenfor, noe annet som de kunne gå opp i, slik at det blir en mening med det hele. Slik er det neppe, og hver av oss må utvikle det som kan gi mening for oss selv. De kristne gjør også det; de innfører Gud som en løsning, og legger ansvaret for mening på ham.

Det er grunn til å reise tvil om hvorvidt "Gud" er et godt svar på problemet. Ikke først og fremst fordi han eventuelt ikke finnes, men fordi han i alle tilfeller bare ville representert en *regress*, på samme måte som for årsak. Skulle Gud stå for meningen i tilværelsen og det hinsidige, kan det være fordi han tildeler den, men da melder spørsmålet seg om bakgrunnen for *hans mening* med det hele. En mulighet er at han inngår i et hierarki av guder, slik at han søker sin begrunnelse og føyer seg inn i forhold til planer på nivået over, men det løser jo ikke problemet. Hvis han ikke inngår i noen annen sammenheng, men står alene og autonomt for tilværelsens mening, så betyr at den *kan bestemmes av noen*, altså foreligge uten ytterligere grunngeving og at den *ikke må være knyttet til et endelig mål*. Vi forutsettes nemlig å skulle realisere Guds hensikt, og

den kommer til uttrykk i at hans rike realiseres på jorden eller, mer sannsynlig, i Himmelen. Der skal vi leve etter hans plan, og ingen ytterligere hensikt finnes.

Livet i Himmelen er altså i seg selv målet, men hvis dette kan aksepteres, er det ingen prinsipiell grunn til å avvise at vi lever etter *egen mening* her på jorden; siden Guds rike demonstrerer at det går an å leve meningsfylt uten at det finnes endelige mål. Selvsagt kan det innvendes at Gud er noe annet enn oss, og en forskjell er at han kan tildele mening, mens vi ikke kan det, men dette er et rent definitorisk knep. Hovedspørsmålet er om livets utfoldelse skal kunne hvile i seg selv som noe endelig, noe som vedtas å være meningen. Svaret det bekreftende på dette spørsmålet, kan vi klare oss selv. Som et sidepoeng er det slik at vi her er inne på et område for høyst menneskelig begrepsmanipulering, og selve forestillingen om nødvendigheten av mening er uttrykk for noe fundamentalt menneskelig. I denne sammenhengen er det ellers grunn til å anta at mye av den meningen de kristne får ved sin tro, ikke er knyttet til Gud, men til *menigheten*. Dette henger sammen med at livet kan få mening på to måter: ved at det finnes en plan eller *hensikt*, eller ved at det finnes et *fellesskap*, noe å høre til i. Og for den enkelte kristne kan det være slik at meningen med livet er å finne i det lokale samfunnet av troende¹²⁴. Dermed er det ikke uten videre Gud eller hans plan som representerer meningen, men samholdet og fellesskapet i menigheten. I så tilfelle kan "Gud" være en bisak, et alibi for et samvær.

Likevel er det antakelig slik at vi mennesker også har en tilbøyelighet til å søke etter et fundament, til å knytte tråder stadig lenger bakover og søke både årsak og mening. Det er som om vi trenger noe å stå på, noen som oppfattes som absolutt og endelig. Som et alternativ vil jeg slå et slag for gode gamle Münchausen, han som løftet seg selv etter håret opp av myra. Akkurat i den konkrete sammenhengen var det kanskje ikke et helt effektivt middel, men som en mer generell strategi kan hans grep, litt paradoksalt, hevdes å være *realistisk*. Livet kan oppfattes slik at vi må *skape oss et sted å stå*, vel vitende om at det hele foregår i løse lufta. Og fundamentet blir akkurat så solid som det vi klarer å snekre i hop selv.

Slik en hedning ser det, er det nettopp dette de kristne har gjort. "Kirken den er et gammelt hus", og solid og ærverdig er det, men dette sterkt institusjonaliserte preget har den i hvert fall *også* som et uttrykk for at mennesker har tømret sitt gudshus selv, og det *kan ha vært* i løse lufta. De gamle nordmenn tuftet sine religiøse institusjoner på det vi nå mener å vite var et bedrag, så hvorfor skulle ikke moderne mennesker klare det samme? Etter som årene er gått, har de så kommet til å betrakte dette byggverket som uttrykk for Gud¹²⁵.

¹²⁴ Anne Marie Støkken gjorde meg oppmerksom på denne muligheten.

¹²⁵ "Reifisering" kaller vi dette i samfunnsvitenskapene, eller også "tingliggjøring". Sosiale institusjoner og relasjoner utvikles og anonymiseres, og etter hvert blir de oppfattet som noe som er der i egen rett og med en egen, iboende legitimitet og betydning, utenfor menneskelig kontroll. I religionssammenheng betyr dette at mennesker ikke så lett ser at "Gud" eventuelt *kan være* menneskeskapt. (Om reifisering, se for eksempel Korsnes, m.fl. 1997, s 258).

I alle fall er det et poeng at vi i stedet for å beklage mangelen på ytre mening, kunne se det konstruktive i hva personer foretar seg og står for. Alternativet til et “meningsløst dødsfall” er å legge vekt på at et fullbrakt liv eventuelt ble avsluttet. Den som dør gammel og mett av dage har i en viss forstand levd med mening. Alle får livet i gave, og så kan de leve det ut. I det perspektivet dreier det meningsløse seg om at noen *dør for tidlig*. Sånn i forbifarten kan det være verd på tenke på at det dør noen titusener alt for tidlig hver eneste dag her i verden, men antakelig oppfattes ikke det like meningsløst av oss her i Vesten, fordi disse andre menneskene dør av mangel på mat eller medisiner. Vi, derimot, skal egentlig leve til vi blir 75, og våre “meningsløse dødsfall” er kanskje helst et uttrykk for at vi er kommet til å tro at vi har kontroll og styring over både livet og verden. Folk skal dø ordentlig og planmessig, ikke tilfeldig, her hos oss, og så får vi akseptere det mer uryddige hos de andre. Antakelig er verden verken så meningsfylt eller ordnet som vi etter hvert har dannet oss et bilde av. Kanskje er det vår arroganse som slår ut; vi ser oss som mer herre over livet enn vi i realiteten er. Det meningsløse dødsfallet representerer i denne sammenhengen et forestillingsmessig korrektiv, for når vi ikke har kontroll over verden, må det inntreffe slike uventede, tilfeldige hendelser.

Det er noe påfallende i dette at beklagelsene over meningsløse dødsfall forekommer blant de kristne, for man skulle tro at for dem var det ikke slik. De døde skal jo etter planen til Gud, og han har en mening med alt sammen. Og om et menneske kommer til Himmelen for tidlig, er det litt underlig å sørge over det, for det er vanskelig å skjønne at livet her på jorden skulle være å foretrekke. De etterlatte beklager selvsagt tapet, i hvert fall noen ganger, men de kan jo trøste seg med at den døde har kommet i mål. Egentlig er det vi hedninger som burde ha innvendinger mot tidlige dødsfall, for vi ser oppholdet her på jorda som det eneste vi har, og da er det beklagelig at noen som lever et rikt liv, må avslutte tidlig. Nå er jo selvsagt alternativet til saligheten for de kristne ikke så lystelig, men hvis de nå kommer et sted etter døden, så er det vel i alle fall en *mening med den*; det hele foregår i samsvar med Guds plan, om jeg har skjont det rett. Derfor er død en hendelse knyttet til mening og hensikt for de kristne, men prestene står likevel i kirken og omtaler menneskers tidlige bortgang som meningsløst. Enten er det manglende tillit til de høyere makter, eller de snakker folk etter munnen.

Det mest grunnleggende problemet er likevel at det synes å bli forutsatt at livet har mer mening ved at det skal være *innstiftet av Gud*, eventuelt også fordi det skal vare en *evighet*. Begge deler er forståelig, men resonnementene svikter ved nærmere betraktning. For det første er det ingen selvfølge at livet gir mer mening om det foregår i samsvar med Guds plan; det bare flytter ansvaret et hakk høyere opp, og Gud må stå for meningen. Som jeg tidligere har vært inne på, er den ikke særlig klar. For det andre er det ikke grunn til å hevde at det skulle være mer mening med et liv som varer lenge. Man kunne selvsagt anlegge en slags investeringsanalogi, slik at det å leve representerer en innsats som skal gi en avkastning, og det er bortkastet å bli både klok og erfaren for så å dø og bli borte. Ressursene må utnyttes bedre - altså evigheten. Men så vidt jeg kan

skjønne er det to muligheter for denne utnyttelsen. Vi kan enten utvikle oss videre i Himmelen, eller vi kan høste av det som er oppnådd. Den fortsatte utviklingen er problematisk, for skal vi gjøre det i all evighet, blir det for det første ingen ende på det, og for det andre blir det aldri tid for avkastning. Derfor må det forekomme en eller annen form for høsting, og det kunne skje ved at det vi har lært i livet, eller har utviklet oss til, kommer til anvendelse. Dette er imidlertid ugreit, for mange har ikke rukket å gjøre noe som helst, og andre har stort sett begått djevleskap før de ble frelst. Derfor synes den eneste farbare veien å være at det er selve *tilstanden* i evigheten som kan representere meningen.

Dette innebærer å tillegge tilværelsen i det hinsidige, eller altså *livet i seg selv verdi*; "avkastningen" kommer mens vi lever i den himmelske fryden, eller altså ved at vi ganske enkelt lever. Dette er imidlertid en løsning som også kan anvendes her på jorda; vi trenger ingen evighet; vi trenger bare et liv. Selv om det avsluttes, så kan det ha hatt sin verdi og sin mening. Vi kan utfolde oss underveis, og "resan var vel mødan verd"? Og var den ikke det, er det vanskelig å skjønne at det skulle være mer meningsfullt å fortsette. En mulighet kunne være at livet i himmelen kommer som en avløsning for et lite meningsfylt liv her, men det gir ikke mer *mening over tilværelsen*, men stadfester snarere det meningsløse. Så kunne man anta at det himmelske eventuelt kan gi vedvarende glede eller fryd, og det kan så være, men det representerer heller ikke *mening*. Hvis livet her får mening bare ved at det gis en fortsettelse i Himmelen, vil faktisk måtte bety at det dennesidige er uten iboende mening. Den løsningen de kristne foreskriver, bidrar til å befeste problemet med meningsløshet.

Hovedsaken er at ønsket om mening kan imøtekommes her på jorden, og for øvrig er det jo i høyeste grad et jordisk begrep. Det Gud eventuelt kunne bidra med i tillegg, måtte være at den meningen det er tale om, er hans, og dette kan noen finne positivt. De lever sitt liv for andre. Noen gjør det her på jorden, og finner glede og mening med det, og da er det kanskje å vente at det meningsfulle blir enda mer utpreget når de lever for Gud, men her er det to innvendinger. For det første må det være like meningsfylt å leve for andre mennesker som for Gud, enten han nå finnes eller ikke. Finnes han, er menneskene hans, og å leve for dem blir å tjene ham. Finnes han ikke, må det være enda mer mening i å leve for andre, siden de da forutsetningsvis ikke har noen gud å støtte seg til, og fordi de rett og slett kan trenge trøst og hjelp.

For det andre må det kunne spørres hvorfor det blir mer mening av å leve for andre, for hvis vi alle gjør det, er det vanskelig å skjønne *hva som gir mening*. Hvis en person velger å leve for en annen, er det i og for seg greit nok, men det er en løsning som ikke kan generaliseres. For hvis alle fant mening bare ved å leve for hverandre, ble det en litt merkelig tilværelse; en slags dugnad for å holde ut, og det hele ville tendere mot et kollektivt bedrag. En første forutsetning er at noen må finne sitt eget liv verd å leve *i seg selv*, og så er det selvsagt fint hvis andre bistår vedkommende og finner mening i den hjelpen, men det må altså være noe i bunnen. Det er fint om én person lever for andre, men løsningen skifter karakter om alle gjør det.

Dette dilemmaet minner om det som noen ganger skjer rundt et kaffebord når det er gjester i huset. Alle prater for å holde samtalen i gang, og det kan være nok så åpenbart at ingen har særlig stor interesse av det som blir sagt. Samtidig er det ikke så lett å komme unna, for det er uhøflig bare å reise seg og gå, og det gjelder å holde praten i gang uten å røpe sin manglende entusiasme. Dessuten er det viktig å være oppmerksom, slik at samtalen ikke stilner av og pinlige pauser inntreffer, for da blir vi avslørt. Min personlige løsning er derfor at når den slags litt seige tilstander inntreffer, reiser jeg meg og begynner å foreta meg noe konkret: fyre opp i peisen, rydde litt, bære tomgods i kjelleren, hente avisen, eller jeg tar for meg andre dagligdagse gjøremål som ikke bringer meg for langt unna det sosiale sentrum. Så er jeg i nærheten, samtidig som de andre slipper å underholde meg - og jeg dem.

Og *denne* løsningen kan generaliseres, for hvis alle tenkte slik, kunne vi gjøre noe meningsfullt i stedet for å tørrprate, og vi kunne faktisk gjerne gjøre det sammen, men altså orientert mot noe annet enn å hjelpe hverandre til å holde praten gående. Kanskje det til og med ble hyggeligere å være sammen når vi slapp å sitte der og finne på noe å snakke om. Og her er det en analogi til livet. Hvis det bare er tale om å holde ut, så er det ikke noe særlig til prosjekt. Alternativet, hvis en selv ikke har noe glede av det, er selvsagt å hjelpe andre, men skal det ha noe for seg, må livet ha mening i seg selv for *minst én av deltakerne*. Nå kan noen mene at de skal bistå Gud med å realisere hans store plan, men igjen er det slik at hvis dette er rammen og innholdet, så er livet *i seg selv* ikke så viktig; alle lever for å realisere noe annet, og det hele blir en ventefase, noe som skal holdes ut, og faren er der for at livet på jorda nedvurderes, slik det i noen grad skjedde i middelalderen.

Men det er faktisk mulig å finne glede og mening i å leve, ganske enkelt. Livet kan være godt, og for noen i den minoriteten jeg er så heldig å tilhøre, er det også store muligheter for det. Vi mennesker kan lage oss gode liv her i det dennesidige, selv om det helt åpenbart ikke er så lett. Mange kristne kan sikkert også det, mens andre sliter og kanskje får de det verre ved sin kristendom. I alle fall er det ikke grunnlag for å hevde som en allmenn påstand at veien til et godt liv går gjennom Gud, selv om det kan være slik for noen. Heller ikke på denne måten kan det altså sannsynliggjøres at det finnes en Gud, og det er ikke grunnlag for å hevde at det er nødvendig for mennesker å forholde seg til en guddom for at de skal få et godt liv.

Som et siste poeng kan vi ta utgangspunkt i livets mangfold. Noen hevder at livet ikke bare kan dreie seg om vår tid her på jorden, for da er det ingen mening med det hele. For meg fremstår dette som et både individualiserende og menneskesentrert perspektiv; livet betraktes som en hendelse som angår enkeltmennesket. Kanskje forestillingen om den kristne Gud er preget av det, for han skal frelse *individene*, og han er *menneskeorientert*, for froskene og snyltehvepsene skal vel ikke inn i den himmelske fryd i evigheten, (men kanskje rådyrene, for de er så søte)? I et videre perspektiv kunne vi se det storslagne i at livet har utviklet seg i noen hundre millioner år og avfødt et vell av arter og slekter. Mennesket er én av artene, og vi er alle en del av en uhyre rekke av

individer som lever sitt liv og dør, mens slektene ruller videre. Dette er i høyeste grad både imponerende og spennende. Det kan også oppfattes som meningsfylt, selv om det ikke er noen bestemt retning over det, *selv om det ikke finnes et mål*. Men livet yrer og utfolder seg, og vi kan undres og imponeres over det, *delta i det* og finne sammenheng og mening i det. Hva meningen er? Igjen et spørsmål som kanskje best kan besvares ved å reformulere det, og det kan være mer fruktbart å ta som utgangspunkt at meningen med livet *ikke kan avdekkes*. Det foreligger intet svar eller mening skjult eller som en slags nøkkel som noen har utformet eller bestemt for oss, men hver og én kan forsøke å *finne frem til* et liv som gir mening og en sammenheng med andre, både mennesker, dyr og naturen ellers.

Det kan selvsagt være en tung belastning å måtte ta dette ansvaret selv, og for noen blir tomheten og mangelen på ytre mening overveldende. Da kan det være hensiktsmessig med en Gud, som så å si virker avlastende og bekreftende. Mulighetene for at dette er opphavet til "Gud" er vel så stor som at han skulle finnes. Konstruksjonen av en guddom bidrar til å gjøre livet lettere og mer meningsfullt for noen.

For oss hedninger er det ingen ytre hensikt eller et mål, og til slutt går alt til grunne når solsystemet bryter sammen om fem milliarder år, men det er som for menneskene; det er tid for liv og en for død. Kanskje er det en brutal påstand, men kanskje helst for dem som sliter med å få til sitt eget liv. Og erkjennelsen av at det hele ikke skal resultere i noe, kan kjennes vanskelig. Antakelig er dette et vestlig kulturtrekk; vi er så vant med at alt skal ha en hensikt, at alt vi gjør skal realisere mål. Da kan et ord fra Kumbel være på sin plass:

"Husk å elske mens du tør det; husk å leve mens du gjør det."

Intet dårlig program det, og hvorfor skulle det måtte være mer? De himmelske forestillingene kan bidra til at mennesker ikke ser sitt eget liv og dets potensiale, og de kan svekke muligheten for at mennesker utvikler et liv og et fellesskap her på jorda.

En side ved spørsmålet om mening dreier seg om "det åndelige". For noen synes det å være slik at religionen tilfører eller representerer den åndelige dimensjonen. Hva dette mer presist kan dreie seg om, er det vanskelig å vite noe sikkert om, men det er i prinsippet tale om en motsetning til det materielle. Mennesket kan ikke bare knoge og slite for å skaffe seg et utkomme, men må heve seg opp, fylles av ånd. Det er lett å være enig i at "ånd" er viktig, men samtidig vanskelig å skjønne koblingen til religion eller Gud, og da tenker jeg på kunst og kultur i sin alminnelighet.

Nå er det åpenbart slik at religion og gudstro kan være mektige inspirasjonskilder i åndslivet, og mye strålende kunst er skapt av mennesker på et slikt grunnlag. Likevel er det forholdsvis lett å finne eksempler på at religionen bidrar negativt ved å undertrykke kunst og kulturytringer og ved å fungere innsnevrende og intolerant. Det gir ikke uten videre et åndelig løft å knytte seg an til Gud, men det kan altså gjøre det.

For det andre er det tilsvarende enkelt å finne “åndelige uttrykk” blant hedninger og mennesker uten en gudstro, eller for den saks skyld blant tilhengere av den ene guden eller den andre. Derfor er det grunn til å hevde at religion og gudstro kan bidra til ånd og kultur for noen, men det er altså et viktig poeng at mange andre kilder kan være like viktige, samtidig som det religiøse virker knugende noen ganger. Konklusjonen må være at det ikke er mulig å fremme påstander om noen nødvendig sammenheng mellom “ånd” og “tro”, og menneskers åndelige liv er noe som kan utvikles blant oss på mange ulike grunnlag; det synes kort og godt å være opp til oss og det samfunnet vi utvikler.

Nå kunne det hevdes at religionen bidrar til å heve blikket fra det jordiske og materielle og opp til den åndelige sfæren, og dermed er den i seg selv et bidrag til å utvikle åndsmennesker. Dette er imidlertid et tvilsomt argument, for “ånd” kan også hevdes å representere menneskers følelser og refleksjoner over livet og tilværelsen. Den “rene” ånd, løsrevet fra livet på jorden, er selvsagt et mulig ideal, men det er neppe det vi tenker oss når vi for eksempel ønsker oss et aktivt kunst- og kulturliv. Da mener vi heller at mennesker skal involvere seg og forholde seg til “menneskets lodd”, og det innbefatter tilværelsen her. Og da kan den himmelske sfæren snarere komme inn som et hinder enn en inspirasjon. Den som løfter blikket for å se Gud, kan komme til å overse mennesket.

7.3. Guds menneske - eller vårt eget

Vi er kommet til verden og da risikerer vi både det ene eller det andre etter døden, og vi kunne spørre om hvorfor det er ordnet slik. For å prise Gud og realisere hans plan er én løsning for de kristne. Da blir et neste spørsmål hvorfor verden er skapt slik at vi *ikke kan se* klart hva dette dreier seg om. En mulighet er at vi er satt her for at vi skal lære oss å tro ubetinget, i tillegg til at vi skal bekjempe det onde sammen med Gud. Litt underlig, forresten, at han skulle trenge vår hjelp, og Det onde synes å ha hatt selvstendig eksistens før oss. Det er uklart hva disse kreftene angikk da.

Disse grunnleggende uklarhetene viser tilbake til at gudstro innebærer *ubetinget aksept* av den påståtte Gud. Men denne aksepten brynes, også hos de kristne, mot at det stadig er forhold som er uforståelige eller som både de og vi andre kunne ønske å endre. “Du skal ikke tåle så inderlig vel,...”, sier vi med Øverland, og rundt oss finner vi mye som vi synes det skulle vært gjort noe med. Det kan gjelde den måten verdenssamfunnet fungerer på, eller de mer konkrete utslagene, for eksempel i form av en mengde flyktninger som trenger hjelp. Men det dreier seg også om sider ved guddommen og dens premisser for oss. For eksempel kan jeg ikke godta at Gud stiller krav om at vi skal elske og akte ham slik ting nå en gang fungerer og slik den kristne læren er utformet. Er denne læren rett, så tar jeg avstand fra den. Og den Gud de kristne bekjenner seg til, fremstår slik for meg at jeg ikke ønsker å være en av hans undersåtter. Menneskers mer eller mindre ureflekterte og fornuftsstridige gudstro skulle altså jeg gjerne gjort noe med, og jeg gjør et forsøk med dette skriftet.

Også kristne kan kjenne på at mange sider ved Gud, slik de tegnes i vår kultur, er uakseptable og burde revurderes. Det skjer da også i noen grad, ved at det stadig lages nye varianter av trosretninger og lærer, og slik det for eksempel er skjedd med de kristnes syn på kvinner og senere på homofili. Likevel er det slik at de kritiske tankene dreier seg om den menneskelige tolkningen av Gud og hans lære, mens de ikke direkte angår Gud og hans vesen. Og her er det et sentralt problem, for de følelsene de kristne har i forhold til Guds urimelighet og urettferdighet, kan være like dyptfølt som overfor den jordiske uretten. Men for de troende er slike tanker og følelser vanskelige, fordi de som et utgangspunkt må akseptere Guds orden.

Den kristne forestillingen om Gud og hans regime kan sikkert for noen gi opphav til både glede og stolthet, for det kan gi et fellesskap og en form for visshet og identitet. De overgir seg til Gud og derfra henter de sine begrunnelser og målestokker, og derfra kommer deres påstander om at det må en Gud til for at vi mennesker skal kunne være moralske vesener. Sett utenfra er det to alvorlige problemer med disse premissene og i resonnementene. For det første at det antas at Gud må til, for det andre en forutsetning om at vi mennesker er hjelpeløse eller umoralske uten. De kristne står i fare for å nedvurdere mennesket som art og som sosialt, ansvarlig vesen, og de synes å mene at fordi de selv støtter seg til Gud, eller søker begrunnelser hos ham, så må andre også finne noe utenfor seg selv.

For oss hedninger er det helt åpenbart at etikk og moralske normer kan utvikles mellom mennesker. Det er faktisk et definerende trekk ved oss; vi er sosiale. Før kristendommen og i den gamle greske tenkningen var det et selvsagt utgangspunkt at mennesket er sosialt. For dem var ikke *individet* det sentrale, men *forholdet* mellom mennesker. I dette ligger det implisitt at vi går oss til sammen med andre, måler oss med deres øyne, tilegner oss en forståelse sammen med dem. Både filosofen Hobbes og de kristne har en slags syndefull superegoist som sitt utgangspunkt, og de kristne påkaller Gud som den som skal få oss til å falle på plass, mens Hobbes mente at vi tross alt er såpass rasjonelle at vi utvikler noen kjøreregler som fører med seg at "jungelen" blir erstattet av en sosial kontrakt; den blir sivilisert¹²⁶. Vi mener vel etter hvert å ha forstått at det ikke bare er rasjonell kalkyle som ligger bak lovlydighet og normer, men at det er et fundamentalt trekk ved mennesker at de søker hverandre og at de faktisk ikke kan eksistere som autonome individer¹²⁷.

Mennesker formes til sosiale individer; de "er" ikke fullt ut individer, men samfunnsmedlemmer. Slik sett kan et gudløst bilde av mennesket være mer positivt og konstruktivt enn de kristnes. Vi forutsetter simpelthen at mennesket kan utvikle både samfunn, moral og det gode liv her på jorden ved egen hjelp. Nå kunne det innvendes at

¹²⁶ Eriksen (1993b, s. 80-81)

¹²⁷ Dette er faktisk ikke noe vi "etter hvert" har forstått, men noe vi har *gjenoppdaget* og som sentrale greske filosofer la til grunn, slik det for eksempel kommer til uttrykk hos Aristoteles i hans etikk, (Aristoteles 1999).

den jammerdalen jeg til stadighet har omtalt, ikke nettopp peker i den retningen, men da er det viktig å innse at vi har ganske massive erfaringer for at mennesket kan skikke seg vel. Selv om det er nok av eksempler på at samfunn kan bryte sammen og ende i lovløshet og vold, kan mennesket likevel antas å være grunnleggende moralsk, men kanskje først og fremst i den forstand at det har *potensiale* for å utvikle det gode liv; og det er ingen liten sak bare det!

En annen side ved den ubetingede aksepten og underkastelsen er at Gud forutsettes å ha styringen og dermed å representere meningen med tilværelsen og i verden. Selv om vi ikke skjønner det som skjer, er det likevel slik at Gud står bak, og han er god. Rammes jeg av ulykker, kan jeg stole på Gud; han ordner opp, og bare jeg holder meg til ham, er det en mening skjult, og til slutt vil jeg kunne skjønne det som fremsto som ubegripelig eller urettferdig. Dette innebærer å legge alt i hans hender, og igjen melder spørsmålet seg om ikke dette først og fremst er en påberopt ydmykhet som i realiteten uttrykker en arroganse. Den verden vi former etter egne mål, med høyst menneskelige midler og ved bruk av makt og ressurser, stemples med Guds merke. Det ville kanskje være et fremskritt om vi kunne holde mennesker ansvarlig for det de faktisk foretar seg og sikter mot.

7.4. Noen konklusjoner om en mulig gud

Her er det flere mulige konklusjoner. Den ene er at "Gud" antas bygge opp under en moralsk orden. Vi vet imidlertid at moral utvikles blant mennesker, og det er ingen dokumentert grunn til å hevde at det trengs en Gud for å få til dette. Den kristne moralen kan imidlertid ha mye for seg, selv om det er usikkert hvor "kristen" den er, og selv om den kan hevdes å ha tilført vår sivilisasjon verdier, er det minst like gode argumenter for at den også har bidratt negativt. For det første ved å *individualisere* moralen, og derved overse mye strukturell umoral, for det andre ved at handlinger er begrunnet i Guds ord og på den måten har gitt anledning til mye *praktisert umoral*, og for det tredje gjennom praksis å ha befestet og forsvart handlinger som er skammelige og dypt *umoralske*. Hva den påståtte, kristne Guds bidrag sett under ett blir, er usikkert. Selv fremstår han som *hevet over etikken*. Han tillegges reaksjoner og handlinger som intet menneske kunne forsvare for sin del.

For det andre er det tale om en Gud som *braker mennesker* i sitt prosjekt, enten det nå er å bekjempe det onde eller i livets evolusjon. Individuer og hele menneskeheten er en innsatsfaktor i det store spillet.

For det tredje er det hevdet at Gud gir mening til livet, men det er en tvilsom påstand, fordi den har som premiss livet har *liten verdi i seg selv*. Det betraktes som uttrykk for Gud og som en hyllest til ham, men en slik forestilling kan forhindre at vi kjenner glede ved livet slik det utfolder seg og slik vi kan forme det her på jorda. Løftet om det fremtidige himmelriket tilslører og bidrar til nedvurdering av det gode og verdige livet her. Og løftet om en fortsatt eksistens kan redusere opplevelsen av å leve ut sitt liv her.

I sin mest vulgære versjon står den kristne læren for at livet på jorda bare er inngangsbilletten. Vi lever vårt liv her for å gjøre oss fortjent til et liv i Himmelen. De kristne står i fare for å redusere seg til strateger som opparbeider seg bonuspoeng for himmelfarten. Gud blir dermed ikke et fundament for en etikk, men en smartheit, noe i den retning Pascal kunne tas til inntekt for i sin uttalelse om at det er dumt ikke å tro på Gud, for om han nå ikke finnes, er det ikke mye tapt ved å ha trodd, mens det straffer seg for evigheten ikke å tro, om han nå skulle vise seg å eksistere. Bare tåpen lar derfor være å tro¹²⁸!

¹²⁸ Nå mente nok ikke Pascal at tro kunne eller burde betraktes som en ren forsikring. Han pekte imidlertid på at det var klokt, rent fornuftsmessig, å tro, og han antydte også at da kan det være hensiktsmessig å *forsøke å erverve troen*, for eksempel ved å overtale seg selv til å tro, eller simpelthen simulere tro. Kanskje ville den komme, og noe særlig å tape var det ikke ved en slik strategi, mens det på den annen side kunne være svært mye å vinne! Per Lønning (1980) omtaler Pascals resonnementer i denne sammenhengen.

8. KONKLUSJONER

8.1. *Vanskeligheten er ikke troen og undrene*

Et hovedpoeng i dette skriftet er at vanskelighetene ved den kristne troen ikke er forbundet med det å tro på Gud og heller ikke med påståtte undere. Dette er mystiske fenomener som kan betviles, men det er likevel enkelt: enten-eller. Noen tror, andre ikke, og den ene part legger til grunn sin tro, den andre argumenterer ut fra fakta og resonnementer. Det er tale om to ulike måter å forholde seg til verden på, og hver av de to posisjonene hviler på egne premisser. Ingen kan vinnes over til den andre siden uten ved å *gi seg over*; det er ingen vei mellom dem. Den troende kan tvile, og det kan være slitsomt, men saken er enkel; fortsette å tro eller forkaste troen. Da er det verre med *forestillingene*. Den kristne stilles overfor tanker og bilder som følger eller ligger under troen og som i noen grad er uakseptable, absurde eller i konflikt med hverandre.

Uholdbare tanker kan representere en hindring for troen ved den ukklarheten de indikerer, og *tro må bety noe*; den kan ikke henge der uten at dens innhold blir relatert til menneskelige begreper og kunnskap; den må knyttes til denne verden. Og den som ikke kan stå for det som troen viser til, den står vaklende. Ved å feie vanskelighetene unna, kan man vinne beundring for sin vilje og dyd, men samtidig styrker den troende sin tvang over seg selv. Det kan ikke være lett å skulle ha en tro som ikke kan omsettes i holdbare tanker, for hvordan skal man da stå for dem. Fordreie, tvinge, tilsløre....?

Tvil på Gud kan overvinnnes med vilje og antakelig bønn, mens svikt i forestillinger ikke på samme måte kan *betvinges*. En vanskelig tanke er vanskelig, og det er antakelig nødvendig å ty til Valen-Sendstads råd: ikke plei tanker som kan utfordre troen! Rådet er sikkert godt begrunnet, men det er et spørsmål hvor fruktbart det er. Min tolkning er at Gud nok ikke har en plass i denne verden. Det ligger for så vidt i sakens natur, men Gud skal også være en del av menneskers liv her på jorden, gi forståelse og være et ankerfeste. Kanskje kan han ikke være en slik trøst og støtte når han ikke tåler nærmere betraktning. I dette skriftet har jeg søkt å vise at forestillingene om ham strider mot hverandre, og de kan ikke utpensles uten konflikt eller uten at det kommer fram absurditeter, urettferdigheter og urimeligheter i forhold til et bilde av Gud som kjærlig og rettferdig. Det foreligger derfor, etter mine analyser, intet kognitivt grunnlag for en gudstro. Det innebærer ikke at troen er absurd eller umulig, men det betyr at det *ikke er mulig å utvikle en grunnlagt lære* eller å uttale seg om *hva Gud skal bety* helt konkret for livsførsel eller med hensyn på det hinsidige. Hver og én kristen kan selvsagt tenke

sitt, men det er ikke mulig å utvikle en omforent, gyldig lære, uten i form av menneskelige vedtak om hva noen bestemte personer og institusjoner *velger å betrakte* som innholdet i kristendommen. Denne påstanden hviler ikke først og fremst på uoverensstemmelser eller uklarheter i Bibelen eller andre kilder, men på det forholdet at analyser eller utlegninger av budskapene og læren er uforenlig med resonnementer og observasjoner som vi mennesker kan gjennomføre. Da blir det et spørsmål hvor viktig denne siden ved saken er, og jeg skal se litt på det.

8.2. *Troen forutsetter tanker og analyse*

All lære må formes i ord. Disse ordene er tidsbestemt og preges av vår alminnelige forståelse. Derved blir budskapet også vårt, det vil si menneskelig. Gud fremstår som menneskeskapt. Dette er et prinsipielt poeng, som gjelder uavhengig av hva de kristne måtte påberope seg, og det er to sider ved det. For det første er det altså ikke mulig å finne frem til ett bestemt, entydig budskap, fordi det med nødvendighet må variere med tolkningene. For det andre er det prinsipielt umulig, selv for Gud, å utforme og formidle et entydig budskap, og det er heller ikke mulig å tolke seg tilbake til det Gud skulle ha sagt på et eller annet definert tidspunkt. Forestillingen om et opprinnelig budskap er en fiksjon. Alle versjoner av Guds ord er menneskeskapt; det kan ikke finnes et genuint budskap som ikke trenger tolkning. Budskap har ikke absolutt betydning eller selvstendig eksistens.

Hvis Gud en gang i fortiden foretok seg noe for å få oss i tale, var han henvist til å gjøre det på et språk som ble benyttet av dem han henvendte seg til. De kunne ikke forstå annet. Hva han selv ville ha fram, måtte han altså finne ord til, og han kunne ikke lage et nytt, gudegitt språk som var entydig. Selv ikke Gud kan, *når han samtaler med oss*, heve seg over menneskers forståelse. Den følelsen vi mennesker har noen ganger, av at vi ikke får fram det vi mente å formidle, er uttrykk for at vi enten ikke har det helt klart for oss, eller at vi ikke finner gode ord for det. Slik også for Gud, og selv om han kan antas å vite nøyaktig hva han vil ha sagt, må han finne de presise ordene. Også her kan vi anta at han er mester, men så gjenstår altså problemet med at mottakerne etterpå må utlede budskapet, og da hjelper det ikke så mye at det var Gud som førte pennen. Kommunikasjonen blir ikke bedre enn det svakeste leddet tillater. I det britiske imperiets storhetstid var det en utbredt oppfatning blant dem som reiste til utpostene, blir det hevdet, at bare man snakket engelsk høyt, tydelig og langsomt nok, så *måtte* det bli forstått. Vi må formode at Gud har et noe mer realistisk bilde av utfordringen, men ellers er hovedproblemet det samme: i kommunikasjon er partene gjensidig avhengig av hverandre på en forholdsvis likestilt måte.

Gud kunne bruke andre kanaler enn ordet, og skaperverket skal være én av dem, men han forutsettes nå en gang også å ha brukt skriften, og Bibelen skal romme budskapet hans. Den kan imidlertid ikke samtidig gjelde og ikke gjelde. Dermed står den der som et ufullkomment uttrykk for hva Gud ønsket å si oss. Ut fra hva lærde folk hevder, skal den ikke være entydig, og det synes underlig at Gud skal ha vært så

upresis. Men i tillegg til denne svikten, som er påfallende for en avsender som antas å være allmektig, er det en annen svakhet i kommunikasjonen, og den skyldes ikke egenskaper ved kilden, men har sitt utspring i at *noen begrensninger gjelder også for Gud*, men dette er altså ingen påstand om ham, *men om oss*. Han begrenses av oss, og vår evne til å forstå blir ikke oppgradert fordi det dreier seg om budskap fra oven. Et noe tilsvarende argument kan gjøres gjeldende for hvilke resonnementer om Gud og hans vesen som skal kunne godtas eller forkastes, for når det fremføres argumenter og gjennomføres analyser om troen og om Gud, kan de ikke avvises under henvisning til at det gjelder andre regler for religiøse saksforhold. Det finnes *ingen særegen religiøs logikk*; gyldig argumentasjon kan ikke avvises under henvisning til at saken angår religion og Gud. Selv om troen i seg selv er hevet over analyse, kan den ikke oversettes i ord og tanker som unndras resonnement.

Når de kristne henviser til at noe står i Bibelen, dreier det seg om en høyst menneskelig sak, og bibelstedene må leses, forstås og analyseres på vanlige måter. At noe er hevet over argumentasjon, måtte i tilfelle bety at det er utilgjengelig som emne, for vi kan ikke snakke om det vi ikke kan snakke om. Noe annet er det at de kristne kan hevde at religion dreier seg om det som er utenfor analysen og ordene. Den påstanden medfører at det heller ikke blir mulig å sette fram påstander og uttale seg om Guds mening med menneskers liv og handlinger, om jordens tilblivelse og livets utvikling. Når de kristne trekker sin lære over i det konkrete, må vi kunne møte dem på den arenaen, og de kan ikke avvise diskusjonen med at dette ikke kan beskrives i ord og håndteres analytisk.

Den kristne lære og troen kan forsvares under henvisning til at den bare kan forstås og godtas på de premissene som er trukket opp for den. Da er det tale om et lukket system og dermed også en ekte tro. Dette lukkede kan imidlertid ikke påberopes for analysen av de konkrete påstandene *som utledes fra den*. En lukking om *selve troen* er mer på sin plass, for den er noe som bare kan tas som gitt eller forkastes.

Troen på Gud og forestillingene om hans vesen bygger på Bibelen som Guds ord. For de kristne blir det en utfordring å håndtere alle de interne motsigelsene og alle konfliktene med observerbare forhold. De har den muligheten å refortolke det åpenbart urimelige, men de har intet grunnlag for å vite hva de skal ta som gitt slik det står og hva som kan eller skal leses på annen måte. De må vite at oppfatningene om dette har endret seg kontinuerlig, og at Bibelen derfor ikke kan brukes som et enkelt sannhetsvitne, selv for dem som tror. Den gyldige læren må bestemmes av mennesker med utgangspunkt i det samfunnet de lever i. "*Gud*" vil derfor *alltid innbefatte elementer av sosial konstruksjon*, og det er et interessant teoretisk poeng at denne påstanden gjelder også for det tilfellet at Gud skulle finnes¹²⁹.

Mye av tankene forbundet med tro har å gjøre med det tilsynelatende umulige eller paradoksale. Dette er noe den troende kan heve seg over under henvisning til at

¹²⁹ Men forutsatt at han ikke gir seg direkte til kjenne "underveis".

intet er umulig for Gud, eller ved å hevde at alt fortoner seg annerledes i en annen verden. Dette kan ikke avvises, men det er to sider ved påstandene som har en viss betydning. For det første kan ikke ethvert problem avfeies under henvisning til at Gud kan gjøre hva som helst, og det gjelder særlig for det som har med hans *forhold til oss mennesker* å gjøre. For eksempel er det slik at hvis vi ikke kan skjønne hva grunnlaget for frelse skal være, så skjønner vi ikke det, og da hjelper det ikke at Gud eventuelt antas å ha klare regler for sin del. De kristne kan riktignok si at de derfor overlater dette til Gud, men da kan de *ikke* samtidig fortsette å *uttale seg* om frelsen. Eller mer generelt: når det er noe vi ikke fatter, så foreligger det to alternativer. Det ene er å overlate saken til Gud, men samtidig være avskåret for å kunne uttale seg om den annet enn i form av ønsketenkning. Den andre muligheten er å hevde at det *kan* utformes en lære eller en forståelse, men da må konsekvensen være at denne læren kan diskuteres og analyseres, og det må kunne stilles krav om at de påstandene som fremmes, skal være til å fatte *for mennesker*.

8.3. Sirkelresonnementer og paradokser i troen

Den kristne læren er full av paradokser, og kanskje det mest fundamentale er at Gud forutsettes å være uransakelig og hevet over vår forståelse, samtidig som vi skal rette oss etter hans bud. Dette er i ett perspektiv til å akseptere, for en sann hersker over verden må heve seg over oss uformuende skapninger, men samtidig blir kommunikasjonen ikke så god, og lovene som forordnes av en uutgrunnelig hersker blir lett uklare - som vi vet at Guds bud er. Men selv om han altså ikke er til å fatte, er presteskapets hovedoppgave å fortelle oss om ham og hans budskap, og da må de med nødvendighet uttale seg om noe de ikke kan påberope seg å kjenne. Jens Bjørneboe påsto en gang at journalister er folk som lever av ikke å kunne skrive, og vi må kunne si at prestene går et skritt lenger. De har som sitt kall å orientere oss om noe som de selv hevder ikke kan forstås. For den som måtte ha undret seg, er vignetten fra Tom Lehrers hånd på forsiden av dette skriftet ment som en referanse til en slik manglende vilje til å ta konsekvensen av sin egen påberopte svakhet.

Et annet paradoks er knyttet til oppfatningen om at bare et evig liv eller et liv for Gud kan ha mening. Dette innebærer samtidig en oppgradering og en nedvurdering av det menneskelige. Bare Gud kan gi mening til våre liv, men likevel skal vi ha så enestående sjeler at de må leve til evig tid. Dette kan også uttrykkes ved å si at mennesket skaper en Gud som de underkaster seg i all ydmykhet, men som samtidig gir anledning til en oppgradering av oss selv, ved at det må en Gud til for å begrunne noe så enestående som oss - og vi kaster oss i støvet for dette uttrykket for vår egen storhet.

Gudstroen er i seg selv også paradoksal. Den hviler på et grunnlag som ikke må kunne bevises, for da ville den forsvinne som tro og bli en visshet. "Gud" er noe som skal være et utvilsomt fundament, men som ikke må kunne bli bekreftet. Tro er visshet om det som ikke er tilgjengelig.

Gud trenger mennesket for å kunne bekjempe Den onde, hevdes det, men da oppstår problemet med hva ondskapen skulle bestå i eller angå uten at det fantes mennesker. Og når vi intet er uten ved og gjennom Gud, blir det meget vanskelig å skjønne hvordan vi skulle kunne hjelpe ham i hans kamp; han som for det første har all makt i himmel og på jord, og som for det andre er en nødvendig forutsetning for at vi skal få til noe som helst.

Noe av det vanskeligste med forestillingen om Gud er knyttet til at han ikke kan måles med moralske normer; han står over eller utenfor etikken. Dette er rimelig for en sann hersker, men samtidig et problem for den som måtte holde ham og hans sønn opp som idealer, som innbegrepet av alt positivt, som god, kjærlig, rettferdig. Guds gjerninger og valg fremstår som amoralske, om ikke av andre grunner så fordi det må være han som har lagt grunnlaget for vår moralske orden. Han har skilt mellom ondt og godt, og når han har innført dette skillet, kan han ikke samtidig plasseres i forhold til det. Derfor blir det uten mening å si at Gud er god. Den som har skapt verden, kan ikke på en meningsfull måte karakteriseres i det hele tatt med begreper i denne verden, og konklusjonen blir at Gud er Gud. Det er ikke særlig opplysende, og henvisninger til Guds storhet, godhet og kjærlighet blir uttalelser uten innhold.

I tillegg til slike paradokser kan det vises til en rekke grunnleggende konflikter eller urimeligheter knyttet til "Gud":

- * Gud er rettferdig og kjærlig, sier de kristne. Han har skapt verden og har all makt i den, men den er full av himmelropende brutalitet og urettferdighet.
- * Gud ofret sin egen sønn på korset for å frelse verden og brakte dermed inn i kjærlighetens budskap både forestillingen om en brutal og primitiv soning av andres synder og om menneskers grunnleggende syndighet.
- * Menneskene loves en mulighet for frelse, men det medfører at det på et eller annet grunnlag må gjennomføres et skille. På dommens dag deles menneskeheten i to med evige konsekvenser. Grunnlaget for skillet er et kort liv, og mange av de involverte personene har ikke en gang levd. Vi skal deles i to grupper, på tross av all vår erfaring om at det i alt som angår mennesker er gradforskjeller og mellomkategorier.
- * Gud skal ha skapt oss, og i dette ligger selve hensikten med livet. Denne hensikten er likevel skjult for oss, for så vidt som den forutsettes å følge av forestillingen om Gud. Han handler ikke uten grunn, og det er en mening med alt. Disse påstandene er tomme.
- * Vi skal komme til Himmelen hvis vi viser oss verdig. Hva det skal innebære, er det strid om, og det har det alltid vært. Hver og én retning lager seg sin egen versjon, og hver av dem forkaster - med varierende styrke - andres løsning som vranglære.
- * Noen ser frelsen som helt ut avhengig av gudstroen. En mulig konsekvens er at den som i alle deler retter seg etter Gud og følger hans bud, likevel kan gå fortapt,

mens en som lever et høyst ukristelig liv, kan bli frelst ved å erverve troen, så å si som en siste handling. I en vanskelig mellomstilling finner vi dem som tviler litegrann, og det er uklart hvorvidt de kan kompensere for sin svikt (og belønnes for sin ærlighet og selvinnsikt!) og likevel vinne evig liv.

8.4. Hovedkonklusjon - fra løsning til problem

Gud representerte tidligere en slags løsning; han ble sett som den som skapte jorda og livet her; han ga livet mening og han representerte et fundament for en samfunnsorden og et moralsk fellesskap. Når denne konstruksjonen betraktes i et kritisk lys, fremstår den som *unødvendig*, i noen grad *skadelig* og til dels sterkt *kompliserende*.

De kristne kan påberope seg støtte til hypotesen på to grunnlag - Bibelen og skaperverket. I Bibelen berettes det om Jesu fødsel, liv og ikke minst død, med påfølgende oppstandelse. I tillegg fortelles det om en rekke undere. Som underbygging av hypotesen er alt dette lite overbevisende for dem som er utenfor; bare den som tror kan godta beretningene og deres påstander, som har mange svakheter. Noen av dem er av praktisk art, som for eksempel at skriftene ble utformet lang tid etter de påståtte hendelsene, og det gir grunnlag for tvil.

Bibelen hevdes å representere "Guds ord", men innholdet er til dels motstridende, både i sin omtale av hendelser, men mer vesentlig om læren og budskapet. Gud har altså ytret seg uklart, eller bidratt til at andre har gjort det. Han har dessuten vist seg for oss bare én gang, og denne opptredenen kan ikke ha vært helt overbevisende, for jødene kom aldri til å se Jesus som Gud, selv om det altså var dem han oppsøkte. Alt i alt er det lite ved Bibelen og dens beretninger som styrker hypotesen om Gud, mens det på den annen side er mye som kan svekke den¹³⁰. En antakelse om at Bibelen er menneskeskapt, står sterkt, og det gjør den på to forskjellige grunnlag. For det første er det ikke noe i dette skriftet eller dets historie som skaper vanskeligheter for en slik forestilling. For det andre er Bibelen nokså åpenbart "tidstypisk". Det gamle testamentet fremstår slik vi kunne vente at det ville bli om vismenn for to tusen år siden hadde satt seg ned for å skrive ut sine tanker om Gud, livet og døden. Og det var vel det de gjorde. Det nye testamentet er mer uttrykk for nye og revolusjonerende forestillinger, uten at det rokker dets tilknytning til og avspeiling av Midtøsten for 2.000 år siden. Vi kan se den samme fenomenet i andre sosialrevolusjonære skrifter, for eksempel hos Marx, at et nytt budskap fremføres i en tekst som entydig kan plasseres i en bestemt epoke.

Skaperverket og vår plass i det representerer en enda mer tvilsom støtte for hypotesen. "Gud" kan *ikke* hevdes å være *nødvendig* som grunnlag for mening og moral. Riktignok sliter vi mennesker med å etablere en moralsk orden, men lite tyder på

¹³⁰ Her er mitt påstand basert på samme logikk som for undere. Bibelen er "Guds ord" og følgelig full av bekræftelse på at den er inspirert av det guddommelige for den som legger dette til grunn. Sett utenfra er den et skrift som i ett og alt kunne være høyst menneskelig. For en kristen kan det være en nyttig øvelse å forholde seg til muslimes forutsetning om at Koranen representerer Guds ord, skrevet ned av Mohammed slik de ble formidlet til ham. For meg står de to leirenes påstander like svakt.

at det faller lettere for dem som støtter seg til en guddom. Derimot er det grunn til å hevde at de som inngår i *sosiale fellesskap*, kan lykkes bedre, og dermed ligger det til rette for at religioner bidrar til en moralsk orden ved at de *knytter mennesker sammen*, men ikke uten videre ved at det skulle finnes en Gud.

I alt som dreier seg om å forstå verden, representerer hypotesen om Gud en *komplikasjon*. Han bidrar ikke til forståelse, for hans eventuelle bidrag er like ubegripelige som de hendelsene han eventuelt skal ha stått for. Vi klarer dessuten ikke å gi ham *en plass* i det vi kan observere, og han måtte eventuelt selv forstås, og det byr på store problemer. Dette betyr ikke at vi klarer oss så utmerket uten ham, og mange ting er fortsatt ubegripelige og vil antakelig alltid være det. Derfor er det forståelig at mennesker har utviklet hypotesen "Gud", men den er blitt mindre og mindre vesentlig og mer og mer problematisk etter hvert som vi har vunnet innsikt og reflektert over livet og verden. Min hovedkonklusjon er at hypotesen ikke har noe støtte i det vi kan erfare, og den innebærer forestillinger som dels er *lite holdbare* og i stor grad *uakseptable*.

En grunnleggende innvending mot hypotesen om Gud er at den representerer et forsøk på å løse et fornuftsmessig problem, samtidig som denne løsningen er *fornuftstridig*¹³¹. Argumenter for "Gud" er for eksempel at det må være en skaper bak alt det vi kan se. Men både dette og andre fornuftsmessige argumenter kommer til intet ved at de *ikke tilfører noe*. Alle forsøk på å finne en plass til Gud, medfører at det utvikles nye ubesvarte spørsmål, og det kommer frem urimeligheter og paradokser. De kristne kan riktignok legge på bordet observasjoner av livets fantastiske kompleksitet og hevde at dette ikke kunne utvikle seg "av seg selv"; det må stå en Gud bak. Men dette er en hypotese uten annen støtte enn vår sviktende evne til å formulere alternativer. Vi kan ikke redegjøre for alle sider ved de prosessene som har funnet sted i utviklingen av livet, og dermed står vi undrende overfor mange sider ved det. Det er imidlertid ikke det samme som at hypotesen om Gud står sterkt, og om vi legger den til grunn, får vi en rekke *andre vanskeligheter* med å *forstå* hvordan det hele kan ha gått til. Verden ser rett og slett ikke sånn ut at det med rimelighet kan antas at noen har skapt den, og i alle fall er det umulig å forstå den påståtte skaperen. "Gud" gir ingen opplysende svar, men bringer frem nye spørsmål; det er en kompliserende hypotese.

Et annet viktig område for problemer, og det jeg anser som mest tungtveiende, både moralsk og fornuftsmessig, har med forestillingen om *frelse* å gjøre, og da tenker jeg først og fremst på alle urimelighetene forbundet med å skille oss mennesker i fortjente og ufortjente. Den eneste farbare veien ut av disse vanskelighetene synes å være at vi får overgi oss til Gud, for han er per definisjon god. Dette er imidlertid en løsning som for det første er uten substansielt innhold, og for det andre innebærer at vi skal dømmes for evigheten på et grunnlag vi ikke er kjent med. For oss moderne mennesker er dette mildt sagt uakseptabelt, mens de kristne kanskje ikke anser det som

¹³¹ Dette er *ikke* en påstand om at "Gud" utelukkende har en fornuftsmessig basis. Jeg sier bare at noen kristne fremfører denne type argumenter - og at de er meget svake.

relevant; de skal ikke overpøve Guds orden. Det er i og for seg forståelig, men viser samtidig at løsningen "Gud" har samme status som troen på undre; den har verdi for dem som tror, og den er irrelevant for de ikke-troende. Dessuten er det slik at de kristne med sin tro faktisk legitimerer Gud og tilhørende forestillinger om evig fortapelse, og her bærer de et tungt ansvar. Riktignok sier de at de ikke selv skal dømme, for det kan bare Gud, *men de godtar at det skal felles dommer for evigheten.*

I alt det overstående kommer det til uttrykk at hypotesen om Gud *ikke* bidrar til å kaste lys over verken livet eller evigheten. Den ubetingede troen og overgivelsen er en nødvendig *forutsetning* for at hypotesen om Gud skal opprettholdes, men den innebærer nettopp *ikke* å stille spørsmål og *ikke* å finne svar. Saken håndteres ved å lage begreper som definerer bort vanskelighetene. "Gud" kan altså ikke gis en fornuftsmessig begrunnelse, og den kristne læren blir stående som et rent menneskelig verk. Den kan fortsatt være noe å slutte seg til, men det må bli som et valg blant flere alternative filosofier eller livssyn; påstanden om et gudommelig opphav og forankring kan ikke forsvares. Dette innebærer ingen påstand om at hypotesen om Gud er tilbakevist, bare om at den er uten fornuftsmessig forankring.

En annen side ved saken er at gudstroen kan ha *uheldige og truende* konsekvenser, på den måten at den kan lede både til nedvurdering av livet her blant oss mennesker, slik at hensynet til den tenkte evigheten teller mer enn tilstandene her på jorda. Slike forestillinger vil ikke bare kunne hindre fremskritt, men kan også bidra aktivt til destruktive handlinger, slik vi har hatt mange eksempler på, særlig i form av at kriger er startet og gjennomført med guddommelig begrunnelse. Dette er ikke i seg selv noe som direkte svekker hypotesen "Gud", men det kan inngå i en totalvurdering, idet vi kan stille oss spørsmålet om det er rimelig å anta at et slikt vesen finnes. Da kan vi ta som utgangspunkt at det altså skal finnes en Gud som står bak opprettelsen av vår verden med all dens kompleksitet, og der vi er plassert til et forholdsvis krevende liv. Og så skal det likevel være slik at denne verden ikke er særlig vesentlig; vi er her bare i forbifarten, så å si. Man må kunne trekke den slutningen at det i tilfelle dreier seg om en nokså søkt "Gud"; den rådende forestillingen om ham står ikke til troende.

Jeg påstår ikke dermed at "Gud" er motbevist, men jeg hevder å ha fremført argumenter som viser at *grunnlaget for å opprettholde hypotesen er ytterst svakt.* Dette er vel å merke ikke bare en stadfestelse av det helt åpenbare, nemlig at de kristne er henvist til sin tro, og at Gud alltid må forbli en antakelse. Min påpekning av svakheter dreier seg ikke først og fremst om selve gudsbegrepet og dets fundament, men om de *forestillingene* som ledsager det. Jeg har forsøkt å vise at de leder frem til absurditeter, til paradokser og til motsigelser. De tankene som søkes utviklet som en del av gudstroen, er "umulige", samtidig som det er nødvendig å ha slike forestillinger, for gudstro kan ikke eksistere i "ren" form; den må utpensles i tanker om det konkrete. "Gud" representerer imidlertid et grep som ikke medfører at ting faller på plass; hypotesen er forfeilet som et middel til å skape klarhet og forståelse.

Mange synes likevel å trenge en Gud, og de lager seg en konstruksjon som de kan holde fast i. Eller kanskje det er mer snakk om å holde på et sett forestillinger som er *overlevert* og som *sitter dypt i den enkelte*. Det er eventuelt tale om en religiøs forestilling eller *følelse* som kan være hevet over det vi kan observere, og som ikke behøver å inkludere forestillinger som skal prøves mot tankene. Jeg forsøker ikke å imøtegå en religiøsitet av den typen, altså som dreier seg om følelser, og det er bare når de kristne går ut i det offentlige med en tro og *ledsagende tanker* basert på hypotesen om Gud, at det er aktuelt å vise til den typen svakheter jeg har omtalt. Det er de kristnes utpenslinger av troen som medfører vanskeligheter, og de får problemer når de skal *tenke* om sin Gud; hypotesen er ikke robust nok til å tåle det, og dermed heller ikke til å underbygge en lære.

Dette betyr at de kristne ikke har grunnlag hos den Gud de holder seg til, for sine uttalelser og meninger om livet og samfunnet. Hva de utleder for sin egen del, rent privat, er noe annet. Alle står fritt til å ha både drømmer og ubegrunnede meninger, men de kristne kan *ikke forsvare bruken av Gud* som legitimering eller bekreftelse i forhold til saker de står for. Intet blir sikrere ved å påberope seg Gud, for det tilfører intet ut over det menneskene gjør ham til. Dette betyr at enhver kristne troslære er en høyst menneskelig konstruksjon, og som sådan kan den være grei nok, som en oppsummering hva en fraksjon av kristenheten legger i "kristen tro". Forutsetningen om at denne læren er av Gud, kan imidlertid ikke forsvares.

Det er heller *ikke mulig å beskrive Gud* eller tilkjenne ham *egenskaper*, for enhver karakteristikk blir innholdsløs i den forstand at beskrivelsene bare kan inneholde jordiske begreper, og de har ingen anvendelse på det som angår en annen verden. Han faller utenfor etikken og utenfor kategorier som "godhet", "rettferdighet" og "kjærlighet". Han kan likevel være noe bestemt, men ikke slik at vi kan forstå det, og prestene kan ikke omtale ham som noe identifiserbart eller med henvisning til bestemte kvaliteter, annet som uttrykk for sine håp og drømmer.

For de kristne er derfor to muligheter. De kan på den ene siden velge å forholde seg til en Gud som de bevisst og eksplisitt *konstruerer i sitt bilde*, slik de gjerne ville at han skulle være, og slik han i hovedsak fremstilles i deres valgte troslære og andre steder. Dette kan være en fryktelig eller en sympatisk Gud, en som handler eller betrakter, en som dømmer mildt eller strengt, men hovedsaken er at han representerer et *ubegrunnede forestillinger*. Slik er det vi har betraktet hedningenes gudebilder, og det er for så vidt ingen bestemt grunn til å tro at de kristne skulle stå i en særstilling; de har laget seg sin egen variant, de som andre før dem.

Den andre muligheten er en ren tro, som innebærer at *intet kan sies om Gud*. Hva han ønsker at vi skal gjøre eller ikke, hva han selv er eller ikke, det må vente på sin avklaring til de kristne eventuelt møter ham etter døden. Kanskje vil de finne ham da, kanskje ikke. Om dette kan de ikke vite noen ting, og det foreligger intet grunnlag for å forsøke å forme en lære. Dette ville være en *ærlig* lære, men med den svakheten at den *er uten innhold*. Skal det sies noe bestemt om Gud, må det være som uttrykk for et håp

eller en drøm. Det ligger i dette siste at enhver lære er like god som enhver annen, og “vranglære” blir et irrelevant begrep.

De kristne påstår seg å ha et grunnlag for en lære i Bibelen, og det synes å være slik at kristendommen står og faller på den og dens innhold. Mine konklusjoner om de “umulige” forestillingene i kristendommen hviler imidlertid nettopp på betraktninger om påstander som springer ut av den; mitt skrift er faktisk *bibeltro*. Problemene jeg viser til, er ikke begrunnet i at *Bibelen er upålitelig*, selv om den åpenbart er det. Vanskelighetene er uttrykk for at enhver *lære* som kan utvikles på dens grunnlag, *representerer én mulig tolkning blant mange*. “Guds ord” formes av mennesker og uttrykker deres syn. “Gud” er en menneskelig konstruksjon. Gudstro hviler på ønsker, håp og drøm¹³².

¹³² Denne påstanden utelukker altså ikke at gudstroen har noe for seg; den sier bare at det ikke kan utvikles en sann lære om Gud, der “sann” kan presiseres på en måte som innebærer noe absolutt og entydig. Interessant nok gjelder denne påstanden også om Gud skulle finnes!

LITTERATUR

- Alnæs, K.: *Historien om Norge. Under fremmed styre*. Gyldendal norsk forlag 1997.
- Anderberg, T.: *Guds moral. Et Essay om lidelsens og ondskapens problem*. Humanist forlag 1999.
- Arendt, H.: *Eichmann i Jerusalem. En beretning om det ondes banalitet*. Pax forlag 1965.
- Aristoteles: *Den nikomakiske etikk*. Bokklubbens kulturbibliotek, Bokklubben dagens bøker 1999.
- Barrow, J.D.: *The Artful Universe*. Clarendon Press, Oxford 1995.
- Bauman, Z.: "Levinas' og Løgstrups strategi for morallivet". Kapittel 4 i A.J. Vetlesen (red.): *Nærhetsetikk*. Ad Notam, Gyldendal 1996.
- Berger, P.L. & T. Luckmann: *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books 1966.
- Bibelen eller Den hellige skrift. Det gamle og det nye testamentets kanoniske bøker*. Det norske bibelselskaps forlag 1962.
- Boman, T.: *Troslære for fritenkere*. Fabritius 1963.
- Broch, L.: *Fra de store oppdagelser til 1789. Bind III i Aschehougs Verdenshistorie: Fra antikken til våre dager*. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), 1954.
- Bråten, S.: "G.H. Meads filosofi som grunnlag for dialogisk forståelse." I H. Thuen & S. Vaage (red.): *Oppdragelse til det moderne*. Universitetsforlaget 1989.
- Christie, N. : *Hvor tett et samfunn?* Christian Ejlers' Forlag/Universitetsforlaget 1975.
- Darwin, C.: *On the Origin of Species by Means of Natural Selection*. Senate, London 1994. (Første utgave: John Murray, London 1872).
- Det nye testamente og Salmenes bok*. Det norske bibelselskaps forlag, Oslo 1956.
- Drury, S.: *Stepping Stones. The Making of Our Home World*. Oxford University Press 1999.
- Elster, J.: *Forklaring og dialektikk. Noen grunnbegreper i vitenskapsteorien*. UniPax, Pax forlag 1979.
- Eriksen, T.B. (red.): *Vestens tenkere. Bind I. Fra Homer til Milton*. Aschehoug 1993(a).
- Eriksen, T.B. (red.): *Vestens tenkere. Bind II. Fra Descartes til Nietzsche*. Aschehoug 1993(b).

Eriksen, T.B. (red.): *Vestens tenkere. Bind III. Fra Freud til Baudrillard*. Aschehoug 1993(c).

Goffman, E.: *The Presentation of Self in Everyday Life*. Anchor Books 1959.

Gould, S.J.: *Hen's Teeth and Horse's Toes*. Penguin Books 1990(a).

Gould, S.J.: *The Panda's Thumb*. Penguin Books 1990(b).

Gould, S.J.: *Life's Grandeur. The Spread of Excellence from Plato to Darwin*. Vintage 1997

Grimberg, C.: *Menneskenes liv og historie. Bind 11. Oppdagelser*. J.W. Cappelens forlag 1957(a).

Grimberg, C.: *Menneskenes liv og historie. Bind 12. Karl 5. Filip 2*. J.W. Cappelens forlag 1957(b).

Grimberg, C.: *Menneskenes liv og historie. Bind 19. Liberalisme, Nasjonalisme*. J.W. Cappelens forlag 1958.

Hansen, J-E, E. (red.): *Norsk tro og tanke 1000-1940*. Ettbindsutgaven, Tano-Aschehoug 1999.

Hawking, S.: *A Brief History of Time. From the Big Bang to Black Holes*. Bantam Books 1988.

Hessen, D. O.: *Det tapte paradiset. En oppdagelsesreise i Darwins kjølvan*. Spartacus forlag 1997.

Korsnes, O., H. Andersen & T. Brante (red.): *Sosiologisk leksikon*. Universitetsforlaget 1997.

Luthans, F.: *Organizational Behavior*. International Student Edition, McGraw Hill 1977 (2. utgave).

Lønning, P.: *Et veddemål. Pascals berømte argument for gudstroen - og 300 års motforestillinger*. Universitetsforlaget 1980.

Mackie, J.L.: *The Miracle of Theism. Arguments for and against the Existence of God*. Clarendon Press, Oxford 1982.

Mannsåker, I.: *Gud, hvor er du? Om redelig tvil og levedyktig tro. Samt tretten meditasjoner*. Luther forlag 1997.

Markussen, B.: *Min tro. 25 samtaler*. Genesis forlag 1996.

Næss, A.: *Vitenskapsfilosofi*. (I samarbeid med P. Ariansen, T. Krogh og H. E. Aarek). Universitetsforlaget 1972.

Pontoppidan, E.: *Sannhet til gudfryktighet i en enfoldig og så kort som mulig, dog tilstrekkelig forklaring over Dr. Martin Luthers lille katekisme*. Det evang-Luth. Kirkesamfunn 1972 [1737], (tredje utgave).

Ratzinger, J.: *Innføring i kristendommen. Betragtninger over den apostoliske bekjennelse*. St. Olav forlag 1993.

Repstad, P.: "Mellom sekt og privatsak. Sosiologisk blikk på folkekirken i Norge." *Kirke og kultur*, (387-400), nr. 5, 1996.

Russel, B.: *Why I am not a Christian - and other essays on religion and related subjects*. Simon and Schuster, New York 1957.

Russel, B.: *History of Western Philosophy*. George Allen & Unwin Ltd, London 1971, (tiende utgave).

Schrödinger, E.: *What is life; the physical aspects of the living cell*. Cambridge University Press 1955.

Valen-Sendstad, A.: *Kristen troslære*. Lohses forlag 1990.

Wittgenstein, L.: *Filosofiske undersøkelser*. Pax forlag 1997.

Øverland, A.: "Kristendommen, den tiende landeplage". I Erling Nielsen: *Norsk skrivekunst. En essayantologi*. Cappelens forlag 1958.